

| KATOLÍCKA UNIVERZITA V RUŽOMBERKU

| TEOLOGICKÁ FAKULTA

INŠTITÚT CIRKEVNÝCH DEJÍN

NOTITLÆ HISTORIÆ
ECCLESIASTICÆ

Ružomberok 2025

Notitiæ historiæ ecclesiasticæ

vedecký recenzovaný časopis | *Scientific peer-reviewed journal*

ročník | *Volume 14*, číslo | *Issue 1*, rok | *Year 2025*

vychádza 2x ročne | *Frequency: twice a year*

Časopis *Notitiæ historiæ ecclesiasticæ* je zaradený v databáze:

CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities) – 2020.

CEEOL (Central and Eastern European Online Library) – 2021.

ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities) – 2024.

Vedúci redaktor | *Editor-In-Chief*: prof. PhDr. ThDr. Štefan LENČIŠ, PhD.

Redakčná rada | *Editorial Board*:

ThDr. Daniel BOLEŠ, PhD. – TF, Katolícka univerzita v Ružomberku

doc. ThDr. Peter BORZA, PhD. – FF, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

doc. PhDr. Jaroslav CORANIČ, PhD. – GTF, Prešovská univerzita v Prešove

Dr. Viliam Štefan DÓCI OP – Istituto storico domenicano Roma, Taliansko

Mgr. Peter FEDORČÁK, PhD. – FF, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

prof. ThDr. Cyril HIŠEM, PhD. – TF, Katolícka univerzita v Ružomberku

doc. PhDr. Jitka JONOVÁ, Th.D. – Univerzita Palackého v Olomouci, CM TF Olomouc, Česko

prof. ThDr. Viliam JUDÁK, PhD. – Univerzita Komenského v Bratislave, RKCMBF Bratislava

prof. Dr. István KÄFER, PhD. – Gál Ferenc Főiskola Szeged, Maďarsko

doc. Viktor KICHERA, PhD. – Uzhhorod National University, Faculty of History, Ukrajina

Mons. HELic. Jozef KRIŠTOF – Segreteria di Stato, Città del Vaticano

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD. – TF, Katolícka univerzita v Ružomberku

doc. ThDr. Radoslav LOJAN, PhD. – TF, Katolícka univerzita v Ružomberku

prof. Dr hab. Józef MARECKI – Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Poľsko

dr hab. Jarosław R. MARCZEWSKI – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II., Lublin, Poľsko

Dr. habil. Béla PUKÁNSZKY, DSc. – Univerzity Eszterházy Károly, Eger, Maďarsko

prof. ThDr. Ján ŠAFIN, PhD. – Pravoslávna bohoslovecká fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

prof. PaedDr. ThLic. Martin WEIS, Th.D. – TF Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Česko

Jazykový redaktor:

– **slovenského textu** | *Slovak text Editor*: Mgr. Eva BODNÁROVÁ

– **anglického textu** | *English text Editor*: Frances KREMARIK

Technický redaktor | *Technical editor*: Marián HUMENSKÝ

Návrh obálky | *Cover design*: Ján MIŠKO

Adresa vydavateľa | *Address of editorial publisher*:

© 2025 VERBUM – vydavateľstvo KU

Hrabovská cesta 1A, 034 01 Ružomberok, web: www.ku.sk

Adresa redakcie | *Address of editorial office*:

© Inštitút cirkevných dejín, Teologická fakulta

Katolícka univerzita v Ružomberku

Hlavná 89, 041 21 Košice

web: www.icd.ktfke.sk; email: icd@ktfke.sk

ISSN 1338-9572 (Print), **ISSN** 2730-0153 (Online)

OBSAH | CONTENTS

ÚVOD EDITORIAL.....	5
ŠTÚDIE / STUDIES	7
Kostol Povýšenia svätého Kríža v Rozhanovciach vo svetle archívnych dokumentov.....	8
<i>The Church of the Exaltation of the Holy Cross in Rozhanovce in the Light of Archival Documents</i>	
Lukáš Sekerák	
Listy Františka II. Rákócziho v Arcidiecéznom archíve v Košiciach	21
<i>Letters of Francis II. Rákóczi in the Archdiocesan Archives in Košice</i>	
Róbert Eliáš	
Pôsobenie Školských bratov na Učiteľskom ústave v Spišskej Kapitule a jeho štyria profesori	31
<i>The Activity of School Brothers at Teachers College in Spišska Kapitula and its four Professors</i>	
Štefan Patrik Kováč	
Kňaz Andrej Jura a jeho pôsobenie vo farnosti Gaboltov (1970 – 1978)	47
<i>Priest Andrej Jura and his work in the Gaboltov parish (1970 – 1978)</i>	
Tomáš Huďa	
Kardinál Jozef Tomko a jeho život v službe koncilu.....	71
<i>Kardinal Jozef Tomko and his life in the service of the Council</i>	
Marián Čižmár	
PRAMENĽ / SOURCE	91
Listina Henricha prepošta z Miechova o právach križovníkoch v kostole v Lendaku z roku 1315.....	92
Martina Bošková	

ČLÁNKY / <i>ARTICLES</i>	94
Portrét Susany Balassa, zakladateľky šľachtického konviktu v Košiciach.....	95
Lucia Kocáková	
RECENZIE / <i>REVIEWS</i>	105
RECENZENTI PRÍSPEVKOV / <i>REVIEWERS</i>	108

ÚVOD | EDITORIAL

Vážení čitatelia!

Aj v novom kalendárnom roku 2025 prináša naša redakcia prostredníctvom časopisu *Notitiæ historiae ecclesiasticæ* ďalšiu sériu príspevkov týkajúcich sa oblasti cirkevných dejín. Sú pre nás zdrojom poznania i spoznávania seba i tých druhých. Pohľad na dejiny môže mať však viacero tvári. Treba súhlasiť s konštatovaním historik Ján Hlavinka, že „*L'udstvo sa stále pozerá do dejín, a to aj keď hľadá nejaké vysvetlenia pre súčasnosť. Často to robia napríklad politici, keď hľadajú ospravedlnenie pre svoje činy, alebo rôzne skupiny ľudí, ktorí sa snažia vysvetliť si niektoré súčasné udalosti, to čo sa deje. Je to veľmi komplexná otázka. Ja vidím význam v tom, keď sa do dejín pozeráme, aby sme identifikovali riziká, ktoré sú v súčasnosti a ktoré by teoreticky mohla priniesť budúcnosť.*“

V obsahu tohto nového čísla nájdeme päť štúdií, jeden článok, preklad stredovekej listiny a jednu recenziu.

Časopis začína prvým príspevkom od Lukáša Sekeráka, ktorý sa sústredil na výskum kostola Povýšenia svätého Kríža v Rozhanovciach. Opieral sa predovšetkým o archívne dokumenty, prostredníctvom ktorých predstavil dejinný vývoj farského kostola v jednotlivých etapách života farského spoločenstva.

Druhý príspevok od Róberta Eliáša sa venuje listom grófa Františka II. Rákóciho, ktoré sa nachádzajú v Arcidiecéznom archíve v Košiciach. V zachovanej korešpondencii sa Rákóci objavuje ako zemepán a patrón farnosti, kde sa zaoberá hlavne otázkou vymenovania farára. V uvedených listoch z tohto obdobia sa venuje aj sťažnostiam protestantov aj katolíkov týkajúcim sa náboženských otázok.

Štefan Patrik Kováč sa vo svojom príspevku s názvom: *Pôsobenie Školských bratov na Učiteľskom ústave v Spišskej Kapitule a jeho štyria profesori*, sústreďuje na obdobie rokov 1924 – 1949 a ich vplyv na kultúrny rozvoj Slovenska, jeho národné prebudenie a vzdelanostný vzostup. Zvlášť sa venuje aktivitami štyroch významných školských bratov, ktorí boli profesormi na Učiteľskej fakulte, a ich ťažkými životnými osudmi.

Štvrtým príspevkom od Tomáša Huďu sa môžeme dozvedieť zaujímavé curriculum kňaza Andreja Juru. Dlhodobu pôsobil v bardejovskom dekanáte, vo farnosti Gaboltov. Jeho kňazský život hodnotí ako pokojné plnenie jeho kňazských povinností a zameraním sa najmä na kresťanskú výchovu detí a mládeže.

Blok *Štúdie* uzatvára Marián Čižmár, ktorý pripomenul, že v roku 2024 sme si pri príležitosti 100. narodenín kardinála Jozefa Tomku, zaspomínali na výnimočnú osobnosť košického presbytéria a zároveň aj prefekta Kongregácie pre evanjelizáciu národov. V tomto článku sa osobitne zameriava na jeho pôsobenie ako člena Kongregácie pre Sväté ofícium, neskôr na jeho aktívnu účasť na Druhom vatikánskom koncile.

V druhom bloku časopisu s názvom *Pramene* nám ponúka Martina Bošková stredovekú listinu v latinskom jazyku od Henricha prepošta z Miechova o právach križovníkoch v kostole v Lendaku z roku 1315. Prekladateľka listinu prepísala, preložila a doplnila aj komentárom s poznámkovou časťou.

V osobitnom bloku *Články* ponúkame od Lucie Kocákové pohľad na historické okolnosti okolo šľachtickej Susany Balassa, zakladateľky šľachtického konviktu v Košiciach a zároveň aj predstavenie jej portrétu, ktorý sa v súčasnosti nachádza v Kňazskom seminári sv. Karola Boromejského v Košiciach.

Posledný blok *Recenzie* je venovaný zborníku s názvom: *Vo väzení i na slobode. K nedožitým storočnici Jána Chryzostoma kardinála Korca*. Zborník redakčne pripravil Viliam Judák, v ktorom sú publikované zaujímavé a zároveň aj menej známe skutočnosti zo života kardinála Korca. Recenziu pripravil Cyril Hišem.

Prajeme Vám príjemné a obohacujúce čítanie.

Redakcia časopisu

ŠTÚDIE / *STUDIES*

Kostol Povýšenia svätého Kríža v Rozhanovciach vo svetle archívnych dokumentov

Lukáš Sekerák

<https://doi.org/10.54937/nhe.2025.14.1.8-20>

The Church of the Exaltation of the Holy Cross in Rozhanovce in the Light of Archival Documents

Abstract: *The Church of the Exaltation of the Holy Cross in Rozhanovce is the village's oldest architectural landmark. Despite its historical significance, no architectural or archaeological research has been conducted, so the historical narrative has relied on limited secondary sources. Drawing on original archival materials, particularly from the Archdiocesan Archive in Košice, this article reconstructs the development of the church. Evidence confirms the church's existence as early as the 14th century and illustrates how it was transformed during the Reformation and the subsequent process of re-Catholicisation. A significant renovation was carried out in 1760, funded by Juditha Soós Kapy, and this has been mistakenly cited as the church's foundation. This study clarifies the church's architectural phases, ownership and liturgical furnishings, and examines its role in the religious and cultural history of the region. The findings challenge existing historical interpretations and emphasise the need for further research.*

Keywords: *Architecture, Archives, Church, Rozhanovce, Parish.*

Úvod

Obec Rozhanovce¹ leží v severnej časti Košickej kotliny, na ľavom brehu dolného toku rieky Torysy, približne 15 km od Košíc. Dominantou obce a jej najstaršou stavbou je rím-

¹ Prvá písomná zmienka o obci (*terra Ruzgun*) sa nachádza v darovacej listine kráľa Štefana V. z roku 1270, ktorý ich spolu s ďalšími majetkami daroval magistrovi Reynoldovi. Jeho potomkovia známi ako páni z Rozhanoviec (*nobiles de Rozgon*) a neskôr Rozgoňovci zastávali predovšetkým v 15. stor. významné pozície v stredovekom Uhorsku. Rod vymrel po meči v roku 1523. Obec vstúpila do dejín bitkou v roku 1312, v ktorej uhorský kráľ

skokatolícky kostol Povýšenia svätého Kríža. História chrámu nebola doposiaľ vyčerpávajúco prebádaná. Architektonicko-archeologický výskum nebol realizovaný, a taktiež neboli preskúmané ani historické pramene, nachádzajúce sa predovšetkým vo fondoch Arcidiecézneho archívu v Košiciach (*AACas*). V odbornej² i popularizačnej³ literatúre sa uvádza, že kostol bol postavený v roku 1770 na mieste pôvodného gotického kostola zo 14. storočia a jeho výstavbu financovala miestna šľachtická Judita Šóšová.⁴ Predmetné publikácie však vychádzajú z rovnakých zdrojov (pamiatkové výskumy,⁵ staré schematizmy⁶) a zväčša nereflektujú dostupné archívne pramene (ak áno, tak len neúplne⁷). Cieľom tohto článku je bližšie preskúmať históriu chrámu vzhľadom na existujúce historické pramene, a tieto poznatky konfrontovať s doterajšími zisteniami.

Kostol Povýšenia sv. Kríža sa nachádza v centre obce na rázcestí na samostatnom pozemku.⁸ Je viditeľný zo všetkých strán, najmä zo západnej a severnej pôsobí impozantne. Na západnej strane leží na umelom násype z hlíny a drviny. Násyp je z troch strán (severnej, južnej a západnej) spevnený múrom (pôvodne zo šedého pieskovca s cimburím). Ide o jednododovú stavbu s presbytériom s polkruhovým uzáverom, pristavanou sakristiou a predstavanou vežou. V presbytériu je jedno pole krížovej klenby. Loď je zaklenutá plochou, segmentovou, valenou klenbou. Na západnej strane je murovaný chór. Okná majú polkruhovú klenákovú zakončenie. Veža, ktorá bola viac razy prestavaná, má zakončenie cibulovitého tvaru (horná cibul'a je menšia, dolná väčšia) s novorománskymi, novoklasicistickými a secesnými prvkami.⁹ Výška veže je 42 metrov, výška lode je 8 metrov, šírka 9 metrov a dĺžka vnútrajška 17 metrov. Hrúbka múrov dosahuje 110 centimetrov.¹⁰

Karol Róbert z Anjou s pomocou Košičanov porazil odbojných feudálov Omodejovcov podporovaných Matúšom Čákom. Porov. VARSÍK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny 2*, Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 466 a nasl.

² TROCHTA, Jozef. *Zoznam stredovekých fár Slovenska. XV. Abovská stolica*, samizdat, 1967, s. 44. KONČEK, Emil. *Pamiatky nehnuteľné Východoslovenského kraja v štátnych zoznamoch*. Košice: Krajské stredisko štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Prešove, 1966, s. 41. GÜNTHEROVÁ, Alžbeta et al. *Súpis pamiatok na Slovensku. zväzok III*. Bratislava: Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, 1969, s. 45. FRICKÝ, Alexander. *Pamiatky nehnuteľné Východoslovenského kraja v štátnych zoznamoch*. Košice: Krajské stredisko štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Prešove, 1969, s. 108 – 109. TAJKOV, Peter. *Sakrálna architektúra 11. – 13. storočia na juhovýchodnom Slovensku*. Košice: Fakulta umení Technickej univerzity v Košiciach, 2012, s. 269.

³ KOČIŠ, Gejza Jozef. *Rozhanovce v kultúrnych dejinách Slovenska*, Rozhanovce: Obecný úrad v Rozhanovciach, 1994. JELČ, Imrich. *Rozhanovce. Historický prehľad*. Košice, 2015.

⁴ Judita Šóšová rod. Kapyová pochádzala zo šľachtickej rodiny Šóšovcov (Soós), ktorá do Rozhanoviec prišla niekedy po roku 1673.

⁵ „Pôvodne gotická stavba z 2. polovice 14. storočia, ktorá však bola koncom 17. storočia úplne zničená a z jej zrúcanín sa postavil roku 1770 nový kostol“. porov. GÜNTHEROVÁ, Alžbeta et al. *Súpis pamiatok na Slovensku. zväzok III*, s. 45.

⁶ G. J. Kočiš napríklad uvádza napr. „*Schematizmus venerabilis cleri administrationum Cassoviensis, 1943*.“ Porov. KOČIŠ, Gejza Jozef. *Rozhanovce v kultúrnych dejinách Slovenska*, s. 76.

⁷ I. Jelč uvádza napríklad len „Kanonická vizitácia 1769 (Archív Arcibiskupského úradu Košice)“. Porov. JELČ, Imrich. *Rozhanovce. Historický prehľad*, s. 78.

⁸ Intravilán obce mal ešte donedávna tvar veľkého písmena „T“. Pôvodné jadro obce tvorili dve osy: prvá v smere sever-juh (dnes ulica SNP) a druhá v smere východ-západ (dnes ulica Matúša Čáka Trenčianskeho). Zatiaľ čo prvej dominovali veľké plochy parciel okolo kúrií a majerov v druhej zas jednoduché chyže roľníkov s menšími parcelami (táto časť obce dodnes svojim vzhľadom pripomína jej pôvodné jadro: dva rady domov po oboch stranách potoka).

⁹ GÜNTHEROVÁ, Alžbeta et al. *Súpis pamiatok na Slovensku. zväzok III*, s. 45.

¹⁰ KOČIŠ, Gejza Jozef. *Rozhanovce v kultúrnych dejinách Slovenska*, s. 66.

Centrum obce v tvare „T“ s kostolom na mapách z prvého vojenského mapovania 1782 – 1785 (vľavo) a z druhého vojenského mapovania 1819 – 1869 (vpravo).

Stredoveký kostol v Rozhanovciach

Kedy bol kostol v Rozhanovciach (*Rozgon*, *Rozgun*) postavený nevedno, nakoľko neexistuje písomná zmienka o jeho výstavbe. Musel však existovať už najneskôr v 14. storočí. Vyplýva to zo súpisu výberu pápežských desiatkov (1332 – 1335). Desiatok odvieďol aj tu pôsobiaci kňaz (*de Ruskon*, *de Bezken*) neznámeho mena.¹¹ Výstavba kostola súvisí pravdepodobne s rodom Rozgoňovcov (*nobiles de Rozgon*). Členovia rodu (aspoň niektorí z nich) totiž mali v obci v tom čase svoje sídlo.¹² S týmito členmi rodu (Peter syn Ladislava a Ladislav syn Jána) sa tiež spája aj skoršia zmienka o kňazovi Bartolomejovi, ktorý v roku 1340 v Rozhanovciach pôsobil, a ktorý ich (*magistros nobiles de Rozgun*) zastupoval v istom spore pred Jágorským biskupom.¹³ Z roku 1385 zas pochádza zmienka o rozhanovskom kňazovi Gregorovi, ktorý bol súčasne aj kňazom v neďalekej (Nižnej) Myšli.¹⁴ V roku 1413 sú záznamy o kňazovi menom Demeter.¹⁵ Z tohto obdobia pochádzal aj gotický zvon datovaný do 14. storočia, ktorý sa zachoval takmer do súčasnosti.¹⁶ Rovnako sa v blízkosti kostola nachádzal aj cintorín. Jeho existenciu dokladajú nálezy kostí pri samotnom kostole a pri stavbe neďalekého cestného „mostíka“ cez priekopu v druhej polovici 20. storočia. Taktiež aj ľudové pomenovanie neďalekej lokality „temetov“ (z maď. temető - cintorín).¹⁷

¹¹ SEDLÁK, Vincentius. *Monumenta Vaticana Slovaciae, Tomus 1. Rationes collectorum pontificiorum in annis 1332 – 1337*. Slovenský historický inštitút v Ríme – Trnavská univerzita, 2008, s. 152, 165.

¹² V roku 1349 došlo k dohode medzi potomkami magistra Reynolda: Ladislavom, synom Jána na jednej strane a Mikulášom a Vavrincom, synmi Petra na druhej strane o ich rezidencii v Rozhanovciach. V zachovanej listine sa konštatuje, že všetci menovaní v Rozhanovciach aj rezidovali „*in eadem possessione Rozgon in communi habuisset residendo*“. Porov. NAGY, Imre. *Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. V. (1347 – 1352)*. Budapešť, 1887, s. 284 – 285. V neskoršom období sa sídlom Rozgoňovcom stal hrad Čičva na ďalšom rodovom majetku. Porov. VARSÍK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny 2*, s. 466 a nasl.

¹³ „*pro quibus dominus Bartholomeus sacerdos rector ecclesie de eadem Rozgun*“ NAGY, Imre. *Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. IV. (1340 – 1346)*, Budapešť, 1884, s. 41.

¹⁴ „*Johannis de Zynie, Gregory de Rozgon, et de Mysle ecclesiarum rectorum*“ NAGY, Imre – NAGY, Iván – VÉGHÉLY, Dezső: *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo. IV.* Budapešť, 1878, s. 307.

¹⁵ MÁLYUSZ Elemér. *Zsigmondkori oklevéltár IV. (1413 – 1414) Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 25.* Budapešť: Akadémiai Kiadó, 1994, s. 324.

¹⁶ Išlo o gotický zvon datovaný do roku 1400 s nápisom v gotickej minuskule na averze. Pôvodne bol zapísaný v zozname hnuťných kultúrnych pamiatok. Do súčasnosti sa žiaľ nezachoval, v roku 1989 bol preliaty, a tým pádom zničený. Porov. GEMBICKY, Juraj. *Zvony a zvonolejáři v Košiciach*. Trnava, 2000 (diplomová práca).

¹⁷ KOČIS, Gejza Jozef. *Rozhanovce v kultúrnych dejinách Slovenska*, s. 66 – 68.

Obdobie reformácie

Počas 16. a 17. storočia v čase reformácie sa kostol dostal do správy stúpecov reformácie. Ešte pred rokom 1553 tu však pôsobil ako rozhanovský katolícky farár istý Michael Sporar, ktorý však musel farnosť opustiť z dôvodu, že sa dostal pod tlak prívržencov Lutherovej reformácie v neďalekých Košiciach, ktorá sem prenikala už v prvej polovici 15. storočia.¹⁸ Napokon sa v okolí Košíc presadila Kalvínova reformácia, čo zasiahlo aj Rozhanovce, kde bola reformovaná farnosť už v prvej polovici 17. storočia (s filiálkou v Beniakovciach), ktorá patrila do Abovského seniorátu.¹⁹ To potvrdzuje aj zoznam kalvínskych kazateľov pôsobiacich v Rozhanovciach, ktorí odvieďli desiatok v období rokov 1585 až 1627: Ambrus Károlyi (1585), János Korláti (Korlátfalusi) (1586, 1587), Mihály Miskolci Nagy (1588, 1589, 1590), István Gudotzius (1591), Mihály Károlyi (1594, 1597, 1598), Gaspár Györkei (1616, 1617, 1620), Gaspár Ujfalusi (1621), Gaspár Györkei (1621), Mihály Somosi (1622, 1623, 1624, 1625, 1626, 1627).²⁰ Z vizitácií reformovanej cirkvi vyplýva, že medzi rokmi 1601 až 1609 tu okrem kazateľa pôsobil aj učiteľ. Obom odvádzali poddaní príslušné dávky. Kazateľ mal okrem toho nárok na odmenu za krst, sobáš a pohreb. Učiteľ mal právo na odmenu za vyučovanie a za spísanie listín o dedičstve. Za písanie listín potrebných pre obec nedostával nič. Neďaleko kostola sa nachádzala Káraiho lúka (*Karai rét*) a výnosy z nej mali slúžiť na jeho údržbu.²¹ Ešte v roku 1696 sa rozhanovský kostol v súpise kostolov Jágerskej diecézy uvádza ako kalvínsky s poznámkou, že ide o stavbu z kameňa.²²

Rekatolizácia v 18. storočí

Po nepokojných rokoch stavovských protihabsburských povstaní na prelome 17. a 18. storočia sa s postupujúcou rekatolizáciou v okolí Košíc Rozhanovce stali súčasťou novozriadenej farnosti vo Vyšnom Olčvári (dnes Košické Olšany), ktorá bola obnovená v roku 1734. Vtedy tu začali pôsobiť kňazi z rehole františkánov, ktorých v roku 1776 vystriedali diecézni kňazi.²³ Napriek tomu ešte aj v prvých desaťročiach 18. storočia v obci prevládali veriaci reformovanej cirkvi, dokonca tu pôsobil aj kalvínsky učiteľ, hoci sídlo kalvínskeho kazateľa už bolo v neďalekých Vajkovciach.²⁴ Rekatolizačné snahy posilnil aj príchodom katolíckeho obyvateľstva, ktoré do južnejších oblastí migrovalo zo severných stolíc. Svoju úlohu tu zohral aj príklon miestnej šľachty ku katolicizmu.²⁵ V prípade

¹⁸ Latinský prepis listiny vydanej Jasovským konventom z 23. 12. 1553 porov.: SZIMONIDESZ, Lajos. Kassa és környéke vallásos helyzete az 1550-es években. In *Egyháztörténet*, 1. (1943), s. 164.

¹⁹ KÖNYOVÁ, Annamária – KÓNYA, Peter. *Kalvínska reformácia a Reformovaná cirkev na východnom Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2010, s. 84 – 85.

²⁰ ZOVÁNYI, Jenő. Protestáns lelkészek nyugtatványai régi tizedjegyzékek mellett. In *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár*, Budapest: Kiadja a magyar protestáns irodalmi társaság, 1929, roč. 13, s. 22.

²¹ DIENES, Dénes (eds.) *Református egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16. – 17. század*. Budapest: Osiris, 2001, s. 24 – 25.

²² „*Rozgon lapideum calvinistratum*“ porov. Hevenesi-gyűjtemény – 9. kötet. *Conscriptio ecclesiarum in dioecesi Agriensi habitarum, ordine comitatum concinnata*, s. 281 – 297.

²³ Bližšie o priebehu rekatolizácie pozri SEDLÁK, Peter. *Dejiny košického arcibiskupstva III. Kresťanstvo na území Košického arcibiskupstva (od počiatkov do roku 1804)*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004.

²⁴ Archivum Archidioecesis Cassoviensis (ďalej AACass), f. *Acta parochiae Felső Olcsvár (Košické Olšany)*, *Descriptio ecclesiae Felső ocsvariensis et filialium...*, cca. 1721 – 1734.

²⁵ V čase urbárskej regulácie sa ako zemepáni uvádzajú: Žigmund Kelcz, Ladislav Šoš (Soós), Imrich Zombory a Michal Almáši (Almásy). Koncom 18. stor. obec vlastnili príslušníci rodu Kelcz a Imrich Šoš v spoluvlastníckom

Rozhanovci boli (najneskôr od roku 1746) katolíkmí aj miestni šľachtici Ladislav Šoš a Žigmund Keltz (Šošovci vlastnil okrem pôdy aj najstaršiu kúriu v obci), avšak povinnosti vyplývajúce z patronátneho práva si neplnili.²⁶

Začiatkom 17. storočia bol kostol považovaný za starobylý (*antiquum*). Naďalej stál, ale bol spustnutý, a hoci boli jeho múry poškodené, svätyňa ostala zastrešená. Sú známe aj jeho rozmery, bol 12 siah dlhý a 6 siah široký (*12 orgiarum longum et 6 orgiarum latum*). Nemal vežu a jeho 2 zvony boli umiestnené v novej zvonici postavenej v roku 1732. V chráme nebol oltár a ani ďalší inventár, ten bol podľa ústneho podania odvezený do Košíc počas protihabsburských povstaní.²⁷ Aj staršia správa Jána Széplakyho²⁸ potvrdzuje, že chrám kedysi mal liturgické predmety (kalich, paténu a pod.), ale miestni obyvatelia ich spolu s pokladnicou kostola vzali, niektoré predali a iné si rozdelili. Chránová pokladnica sa v tom čase mala stále ešte nachádzať na neznámom mieste v Košiciach, pričom nie je vylúčené, že v nej stále boli aj nejaké liturgické predmety (*appareamenta antiquitus habuit, sed Rozgonyensis incolae haeretici tempore revolutionis Cassoviam una cum cista templi deportarunt sicut auditur, et pro suis necessitatibus distraxerunt*).²⁹

Situácia ostala nezmenená aj počas biskupskej vizitácie v roku 1746. Z nej sa dozvedáme, že kostol bol zasvätený Najsvätejšej Trojici a v obci sa nachádzali aj ruiny farského domu (*rudera parochialis domus*). V chráme sa už nachádzal oltár s krížom (*habet unam arulam crucifixo ornatam majori*), a tiež jeden medený pozlátený kalich s paténou, ornát s albou, korporál, purifikatóriá a oltárna plachta. V okolí kostola bol neohradený a nepožehnaný cintorín, na ktorom sa však napriek tomu pochovávalo (*cæmeterium circa ecclesiam non cinctum, nec benedictum, in qua promissum sepeliantur*). Stále tu boli dva zvony, ale chýba zmienka o zvonici. Obyvateľstvo bolo dvojazyčné (maďarské a slovenské), avšak prevládala slovenčina.³⁰ V kostole sa konali bohoslužby, nakoľko sem putovali obyvatelia susedných obcí pri príležitosti sviatku Najsvätejšej Trojice (26. máj).³¹ Tento stav pretrvával až do roku 1760 kedy, ako vyplývalo zo záznamu biskupskej vizitácie z roku 1771, bol kostol opravený (*renovata*). Obnovu financovala šľachtická Judita Šošová³² a slávnostné požehnanie (*consecratio*) vykonal košický farár František Karlay 14. septembra toho istého roku. Nakoľko renovácia bola pravdepodobne rozsiahla, bolo zvolené aj nové patrocinium – Povýšenie sv. Kríža. Na západnej strane bola postavená veža, ktorá bola jednoduchá

podiele. Porov. SZEGHY, Gabriel. Šľachta Abovskej stolice v novoveku. Košice: Centrum kultúry Košického kraja, 2021, s. 206.

²⁶ AACass, f. *Conscriptio ecclesiarum et parochiarum in inchoito comitatu Abaujvariensi per districtum Cassoviensem peractae anno domini 1746* (ďalej *Conscriptio ecclesiarum 1746*), s. 81.

²⁷ Archivum Archidioecesis Cassoviensis (ďalej AACass), f. *Acta parochiae Felső Olcsvár (Košické Olšany), Descriptio ecclesiae Felső ocsvariensis et filialium...*, cca. 1721 – 1734, f. 4.

²⁸ Ján Széplaky pôsobil ako kňaz vo Vyšnom Olčvári (dnes Košické Olšany) v rokoch 1721 – 1734. Porov. HIŠEM, Cyril. *Dejiny Košického arcibiskupstva VI. Košické presbytérium (1804 – 2006)*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006, s. 309.

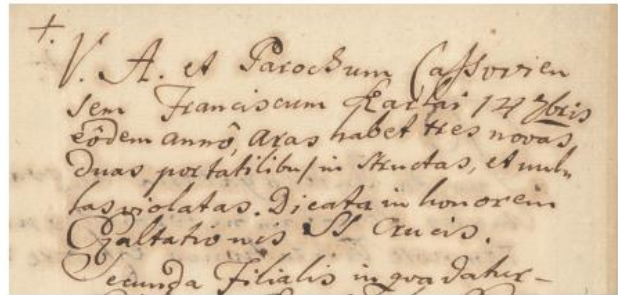
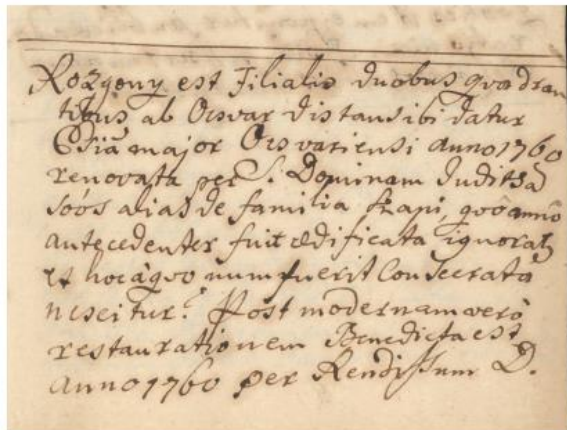
²⁹ AACass, f. *Acta parochiae Alsóolcsvár (Košické Olšany), Informatio Domini Parochi Olcsvar de sua Ecclesia Proventu & filialibus, Joannes Széplaki, pro tempore parochus Ocsvariensis*, f. 3 – 4.

³⁰ AACass, f. *Conscriptio ecclesiarum et parochiarum in inchoito comitatu Abaujvariensi per districtum Cassoviensem peractae anno domini 1746* (ďalej *Conscriptio ecclesiarum 1746*), s. 81 – 83.

³¹ AACass, *Conscriptio ecclesiarum 1746*, s. 76.

³² Vdova a šľachtická (pozri poznámku č. 4). Ako donátorka a podporovateľka cirkvi a miestneho chrámu a jeho obnovy si priala byť po smrti pochovaná v kostole po boku svojho nebohého manžela. Táto skutočnosť je pozoruhodná vzhľadom na to, že absentujú informácie o tom, že by sa v kostole mala nachádzať krypta. Porov. AACass, f. *Acta parochiae Felső Olcsvár (Košické Olšany), list Judity Šošovej rod. Kapý zo dňa 7.3.1772 adresovaný biskupovi*.

a mala podobu štvorhranného ihlanu. Táto veža bola drevená a nachádzal sa v nej zvon zasvätený Najsvätejšej Trojici (*Ex ligno vero datur turrícula in Rozgony supra ecclesiam in qua una campanulla benedicta in honorem Ss. Trinitatis*). Rovnako sa používala aj pôvodná zvonica s dvomi zvonmi. Chrám mal tri oltáre – z toho dva boli prenosné.³³ Z tejto alebo neskoršej doby pochádza aj mobiliár a liturgické predmety, ktoré darovala donátorka, a ktoré sa zachovali dodnes a sú zapísané v zozname hnuťelných kultúrnych pamiatok: rokoková monštrancia (1763), strieborný rokokový kalich (1767), barokové cibórium (1774), rokokový pacifikál (2. pol. 18. stor.) a rokokový relikviár (2. pol. 18. stor.).³⁴ Dátum obnovy a požehnania kostola potvrdzuje aj vizitácia z roku 1810.³⁵

Zápis z vizitácie z roku 1771, kde sa uvádza zápis o požehnaní obnoveného chrámu košickým farárom Františkom Karľajom.

Vo svetle vyššie uvedených poznatkov z biskupskej vizitácie z roku 1771 je zrejmé, že doposiaľ uvádzané tvrdenie, že v roku 1770 bol na mieste pôvodného kostola postavený nový, neobstojí a jednalo sa skôr o rozsiahlu prestavbu respektíve rekonštrukciu. Aj vyššie uvádzané rozmery chrámu 12 x 6 siah zodpovedajú súčasnému stavu.³⁶ Taktiež nesprávny je aj doteraz uvádzaný rok prestavby, resp. slávnostného požehnania kostola. Správny dátum požehnania kostola je 14. september 1760. Uvedené podporuje aj fakt, že spomínaný František Karľaj (*Karlay*, *Karla*), ktorý prestavaný chrám požehnal, bol košickým farárom v rokoch 1756 až 1763.³⁷ Presné datovanie vzniku kostola, ako aj rozsah rekonštrukcie, by však odhalil až dôkladný archeologicko-architektonický prieskum. Otázkou ostáva, kedy bola drevená veža nahradená murovanou. Chrám bol po roku 1760 viac ráz rekonštruovaný, a to v rokoch 1882, 1904 a naposledy v rokoch 1971 až 1975.³⁸ Pri

³³ AACass, f. *Visitatio canonica [puncta interrogatoria] PAROCHIAE: KOŠICKÉ OLŠANY /OCSVAR/ AD: 1771*, f. 3 – 4.

³⁴ Popis jednotlivých hnuťelných kultúrnych pamiatok: Archív Pamiatkového úradu SR (ďalej APÚ), f. Krajský ústav štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody Prešov (ďalej KÚŠPSOP Prešov), inv. č. 1265, 1266, šk. 55.

³⁵ AACass, f. *Visitatio Canonica Parochia Felső Olcsváriensis Anno 1810 conscripta*. f. 3 – 4.

³⁶ 1 siaha = cca 190 cm, teda 12 x 6 siah je 22,8 m x 11,4 m, čo zodpovedá dnešnej šírke lode a jej dĺžke spolu s presbytériom a bez veže – cca 11 m x 22 m.

³⁷ HIŠEM, Cyril. *Dejiny Košického arcibiskupstva, Košické presbytérium (1804 – 2006)*, s. 307

³⁸ Na viacerých miestach je mylne uvádzaný ako rok rekonštrukcie aj rok 1860 (*Schematismus venerabilis cleri dioecesis Cassoviensis ad annum Jesu Christi M.D.CCC.LXIII. Košice, 1863, s. 13*). No s najväčšou pravdepodobnosťou sa jedná o chybu, ktorá mohla vzniknúť zámenou práve s rokom 1760. Dokonca sa niekde uvádza aj ako rok výstavby chrámu rok 1860 napr.: VITÉZ, Anton Adolf et al. *A Kassai Szászéves egyházmegye történeti névtára és emlékkönyve 1904. I. Kötet. Abatj - És Sárosmegye*. Košice: Vitéz A. Ut. Nyomása, 1904, s. 126 – 127.

rekonštrukcii v roku 1904 (resp. 1906), ktorú financovala Anna Keresteši-Alth,³⁹ bola podstatne prestavaná veža, ktorá dostala svoju súčasnú neoklasicistickú podobu so zakončením cibulovitého tvaru.

Interiér chrámu

Ako vyzeral interiér chrámu pred rekonštrukciou v roku 1760, nie je známe. Mobiliár ani inventár sa nezachoval. Stav interiéru, ktorý sa ustálil v 19. storočí a po poslednej rekonštrukcii v roku 1904 resp. 1906 pretrval do polovice 20. storočia.⁴⁰ V roku 1948 bol interiér vymaľovaný nástennými maľbami s biblickými motívami. Stav interiéru chrámu pred liturgickou reformou po Druhom vatikánskom koncile bol zachytený počas realizácie základného pamiatkového výskumu v obci v roku 1956.⁴¹ V presbytériu sa nachádzal neobarokový hlavný oltár „Ukrižovania“ s luiséznyimi znakmi z konca 19. storočia. Oltár mal predstavenú menzu a jednoduchú architektúru so stĺpmi po stranách, v ktorých boli umiestnené plastiky sv. Anny a sv. Jána. V strede sa nachádzal oltárny obraz s krajinárskym pozadím, pred ktorým bol umiestnený výjav ukrižovania. Po bokoch sa nachádzali sochy dvoch anjelov z polychromovaného dreva. Vo vrchole bol volutový nadstavec po stranách s väzami a v strede kartuš s nápisom „Ave crux“. Na severnej strane presbytéria pri víťaznom oblúku sa nachádzala polygonálna kazateľnica so strapcami v dolnej časti a s volutami na nárožniach. Polygonálny baldachýn s čabrákom s podstavcom vo volutách na vrchole. Datovaná na prelom 19. a 20. storočia. V chráme sa nachádzali sochy (sadrové plastiky) z 20. storočia: Panna Mária (2x), sv. Tereška, sv. Jozef, sv. Anton, Pieta a sv. František. Na stenách po bokoch lode bola umiestnená krížová cesta (olej na plátne, 20. storočie). Maľby na stenách, taktiež z 20. storočia v podobe závesov, na klenbe hustá ornamentika a geometrická maľba. Nad triumfálnym oblúkom obraz Sedembolestnej Panny Márie, sv. Petra a Pavla, na klenbách Immaculata. Po stranách Cyril a Metod, sv. Mikuláš, sv. Cecília a svätec s harfou (Dávid?). V nartexe kaplnka s Lurdskou Pannou Máriou z 20. storočia. Vnútorne zariadenie kostola je z posledných dvoch rekonštrukcií v rokoch 1882 a 1906.

Stavebné úpravy v 20. storočí

V 60-tych rokoch 20. storočia vznikli na obvodovom opornom múre kostola trhliny spôsobené rôznymi vonkajšími okolnosťami, ale aj labilným sypaným podložením v západnej časti areálu. Táto situácia vyústila do kolapsu a zrútenia oporného múru v severozápadnej časti v zime 1966 – 1967. Pravdepodobne došlo aj k narušeniu statiky stavby a vzniku prasklín v presbytériu i samotnej lodi. To ohrozilo samotnú existenciu chrámu, ktorý sa istú dobu dokonca nepoužíval.⁴² V pláne bola jeho rozsiahla rekonštrukcia a rozšírenie,⁴³

³⁹ Anna Keresteši-Alth (Keresztessy-Alth), posledná z rodu Alth, ktorý v obci vlastnil pozemky i kúriu.

⁴⁰ Pohľadnica zachytávajúca hlavný oltár v presbytériu chrámu zo začiatku 20. stor. Porov. Országos Széchényi Könyvtár, Térkép, Plakát és Kisnyomtatványtár, zn. R 326.

⁴¹ APÚ, f. Zbierka základných výskumov, inv. č. 563.

⁴² KOČIS, Gejza Jozef. *Rozhanovce v kultúrnych dejinách Slovenska*, s. 66 – 68.

⁴³ „Farský úrad v Koš. Olšanoch týmto zdvorile žiada o vyslanie komisie Vášho úradu, ktorá by odborne preskúmala rím. kat. kostol v Rozhanovciach a detailne určila, čo je na ňom pamiatkové, čo sa musí zachovať a čo pamiatkové není, kde by sa mohlo zbúrať a rozširovať. Obec je veľká a kostolík nestačí na ten počet veriacich. Rozšírenie je preto veľmi potrebné.“ APÚ, f. KÚŠPSOP Prešov, inv. č. 1265, 1266, šk. 55, list zo dňa 29.5.1969, odosielateľ: Farský úrad Košické Ofšany.

ba dokonca aj zbúranie a nahradenie úplnou novou stavbou.⁴⁴ K čomu napokon, aj kvôli zásahu zo strany predchodcu orgánu pamiatkovej ochrany, nedošlo.⁴⁵

Napokon došlo najprv k sanácii oporného múru (1971) a neskôr aj k oprave samotného kostola (1972 – 1975). Úprava interiéru a jeho adaptácia sa teda časovo kryje so samotnou opravou chrámu.⁴⁶ Počas úprav v rokoch 1972 – 1975 bol úplne odstránený hlavný oltár (nahradený obetným stolom), bočný oltár a kazateľnica. Pôvodné nástenné maľby boli premaľované nabielo. Obrazy krížovej cesty a (niektoré) sochy boli ponechané. Pribudli nový obetný stôl, bohostánok, ambóna a sedes. Nový obetný stôl bol drevený obdĺžnikového tvaru, jeho autorom je Alexander Trizuljak (1921 – 1990), významný slovenský sochár, ktorý v predmetnom období spolupracoval na liturgickom zariadení vo viacerých chrámoch na východnom Slovensku.⁴⁷ Ostatné prvky (bohostánok, sedes atď.) nie sú jeho dielo, len sa svojím tvaroslovím snažia pripodobniť obetnému stolu.

Záver

Vo svetle doteraz nereflektovaných archívnych prameňov sa ukazuje, že dejiny rímskokatolíckeho kostola Povýšenia svätého Kríža v Rozhanovciach sú podstatne komplexnejšie, než sa doposiaľ uvádzalo v literatúre. Hoci presný dátum vzniku stavby zostáva stále neznámy, potvrdilo sa, že kostol existoval už najneskôr v 14. storočí. Okrem toho sa preukázala kontinuita stavby od stredoveku cez obdobie reformácie a neskoršej rekatolizácie až po súčasnosť. Podarilo sa upresniť čas jeho renovácie na rok 1760, oproti doteraz uvádzanému roku 1770. S určitosťou tiež možno povedať, že nešlo o výstavbu nového chrámu (na mieste staršieho zo 14. storočia alebo za použitia jeho zvyškov), ale o prestavbu staršieho kostola, čo dokladá aj faktické zachovanie pôvodných rozmerov stavby. Táto však mohla byť pomerne rozsiahla. Teóriu o rozsiahlejšej prestavbe potvrdzuje aj skutočnosť, že v roku 1760 došlo aj k zmene patrocinia z Najsvätejšej Trojice na Povýšenie sv. Kríža. Žiadne správy o pôvodnom patrocinii stredovekého kostola sa nezachovali. V priebehu 19. a 20. storočia bol kostol ešte viackrát rekonštruovaný, pričom azda najrozsiahlejšia prestavba prebehla v roku 1904 resp. 1906 a v rokoch 1972 – 1975 (posledná sa dotkla predovšetkým interiéru). Predložená štúdia tak vytvára nový základ pre ďalší interdisciplinárny výskum, najmä v oblasti architektúry a archeológie, nakoľko pomôcť stanoviť presný dátum vzniku kostola a jednotlivé stavebné fázy a ich rozsah môže len archeologický výskum okolia kostola resp. architektonicko-archeologický výskum samotnej stavby.

⁴⁴ „Vzhľadom na to, že veriaci si chcú vybudovať nový kostol, a pamiatkový úrad nemá prostriedky na opravu r. k. kostola, rada MNV žiada, aby bol vydaný súhlas na jeho zbúranie a cirkevníci na tomto mieste si postavia z vlastných prostriedkov bez štátnej podpory nový kostol.“ APÚ, f. KÚŠPSOP Prešov, inv. č. 1265, 1266, šk. 55, list zo dňa 15.9.1969, odosielateľ: MNV v Rozhanovciach.

⁴⁵ „Je prekvapujúce, že rada MNV zaujala takýto postoj k pamiatkovo chránenému objektu pre nevedomosť patričných zákonov.“ APÚ, f. KÚŠPSOP Prešov, inv. č. 1265, 1266, šk. 55, list zo dňa 23.9.1969, odosielateľ: Krajské stredisko štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, Prešov, adresát: MNV Rozhanovce.

⁴⁶ KOČIS, Gejza Jozef. *Rozhanovce v kultúrnych dejinách Slovenska*, s. 66 – 68.

⁴⁷ KODONOVÁ, Miloslava. Testimónium Alexandra Trizuljaka. In *Katolícke noviny*, 2001, roč. 116, č. 19.

BIBLIOGRAFIA

Pramene

- Archivum Archidioecesis Cassoviensis (ďalej AACass), f. Acta parochiae Felső Olcsvár (Košícké Oľšany).
- AACass, f. Conscriptio ecclesiarum et parochiarum in inclyto comitatu Abaujvariensi per districtum Cassoviensem peractae anno domini 1746.
- AACass, f. Visitatio canonica /puncta interrogatoria/ PAROCHIAE: KOŠICKÉ OLŠANY /OCSVAR/ AD: 1771.
- AACass, f. Visitatio Canonica Parochia Felső Olcsváriensis Anno 1810 conscripta.
- Országos Széchényi Könyvtár, Térkép, Plakát és Kisnyomtatványtár, zn. R 326.
- Hevenesi-gyűjtemény – 9. kötet. Conscriptio ecclesiarum in dioecesi Agriensi habitarum, ordine comitatum concinnata.

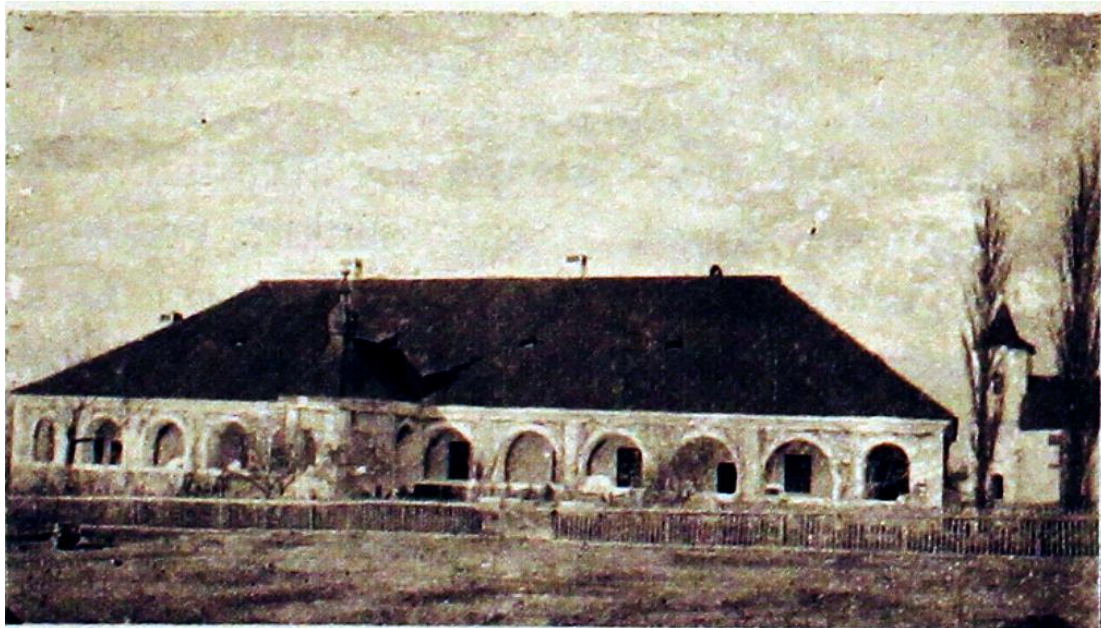
Literatúra

- DIENES, Dénes. (eds.) Református egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16. – 17. század. Budapest: Osiris, 2001.
- FRICKÝ, Alexander. Pamiatky hnuiteľné Východoslovenského kraja v štátnych zoznamoch. Košice: Krajské stredisko štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Prešove, 1969.
- GEMBICKY, Juraj. Zvony a zvonolejáři v Košiciach. Trnava, 2000 (diplomová práca).
- GÜNTHEROVÁ, Alžbeta et al. Súpis pamiatok na Slovensku. zv. III. Bratislava: Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, 1969.
- HIŠEM, Cyril. Dejiny Košíckého arcibiskupstva, Košícké presbytérium (1804 – 2006), Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006.
- JELČ, Imrich. Rozhanovce. Historický prehľad. Košice, 2015.
- KOČIŠ, Gejza Jozef. Rozhanovce v kultúrnych dejinách Slovenska, Rozhanovce: Obecný úrad v Rozhanovciach, 1994.
- KONČEK, Emil. Pamiatky nehnuteľné Východoslovenského kraja v štátnych zoznamoch. Košice: Krajské stredisko štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Prešove, 1966.
- KODOŇOVÁ, Miloslava. Testimónium Alexandra Trizuljaka. In *Katolícke noviny*, 2001, roč. 116, č. 19.
- KÓNYOVÁ, Annamária – KÓNYA, Peter. Kalvínska reformácia a Reformovaná cirkev na východnom Slovensku v 16 – 18. storočí. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2010.
- MÁLYUSZ Elemér. Zsigmondkori oklevéltár IV. (1413 – 1414) Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 25. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994.
- NAGY, Imre. Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. IV. (1340 – 1346), Budapest, 1884.
- NAGY, Imre. Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. V. (1347 – 1352). Budapest, 1887.

- NAGY, Imre – NAGY, Iván – VÉGHELY, Dezső: A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo. IV. Budapest, 1878.
- SEDLÁK, Peter. Dejiny košického arcibiskupstva III. Kresťanstvo na území Košického arcibiskupstva (od počiatkov do roku 1804). Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004.
- SEDLÁK, Vincentius. Monumenta Vaticana Slovaciae, Tomus 1. Rationes collectorum pontificiorum in annis 1332 – 1337. Slovenský historický inštitút v Ríme – Trnavská univerzita, 2008.
- Schematismus venerabilis cleri dioecesis Cassoviensis ad annum Jesu Christi M.D.CCC.LXIII. Košice, 1863.
- SZEGHY, Gabriel. Špachta Abovskej stolice v novoveku. Košice: Centrum kultúry Košického kraja, 2021.
- SZIMONIDESZ, Lajos. Kassa és környéke vallásos helyzete az 1550-es években. In *Egyház történet*, 1. (1943), s. 161 – 188.
- TAJKOV, Peter. Sakrálna architektúra 11. – 13. storočia na juhovýchodnom Slovensku. Košice: Fakulta umení Technickej univerzity v Košiciach, 2012.
- TROCHTA, Jozef. Zoznam stredovekých fár Slovenska. XV. Abovská stolica, samizdat, 1967.
- VARŠÍK, Branislav. Osídlenie Košickej kotliny 2, Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1973.
- VITÉZ, Anton Adolf et al. A Kassai Százéves egyházmegye történeti névtára és emlékkönyve 1904. I. Kötet. Abaúj - és Sárosmegye. Košice: Vitéz A. Ut. Nyomása, 1904.
- ZOVÁNYI, Jenő. Protestáns lelkészek nyugtatványai régi tizedjegyzékek mellett. In *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár*, Budapest, Kiadja a magyar protestáns irodalmi társaság. 1929, roč. 13.

Najstaršie vyobrazenie chrámi na rytine z prelomu 19. a 20. stor. Pôvodná veža pred jej prestavbou v roku 1904 (resp. 1906), jednoduchý oporný múr. Zdroj: SOÓS Elemér: *magyarország várai*, 1889 – 1928. oSZK Kézirattár, Fol. Hung. 3105. i. kötet, 308 – 312, 314.

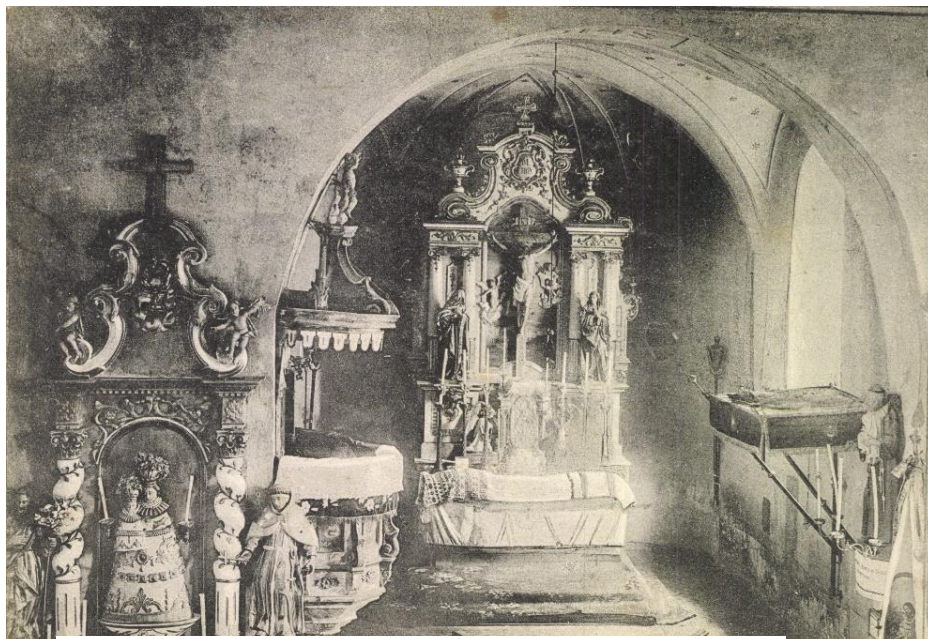
Prvá fotografia obce. V pozadí vpravo pôvodná veža kostola.
Zdroj: BOROVŠZKY Samu. *Abauj-Torna vármegye és Kassa*. Budapest: Apollo irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1896, s. 276.

Pohľad z juhu. Rok 1950. Zdroj: APÚ, f. Zbierka základných výskumov, inv. č. 563 (Križanová).

Pohľad z juhu. Súčasnosť. Zdroj: súkromný archív autora.

Pohľadnica z prvej polovice 20. storočia. Zachytáva interiér a presbytérium s hlavným oltárom. Zdroj: Országos Széchényi Könyvtár, Térkép, Plakát és Képgyűjtemény, zn. R 326.

Vzhľad interiéru chrámu okolo roku 2000. Zdroj: Súkromný archív rodiny Alexandra Trižuljaka (p. Marek Trižuljak).

Adresa autora:

JUDr. ThLic. Lukáš Sekerák, PhD.
Katólicka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta v Košiciach
Hlavná 89, 040 01 Košice
email: lukas.sekerak@ku.sk

Listy Františka II. Rákóciho v Arcidiecéznom archíve v Košiciach

Róbert Eliáš

<https://doi.org/10.54937/nhe.2025.14.1.21-30>

Letters of Francis II. Rákóczi in the Archdiocesan Archives in Košice

Abstract: *While examining the Parochialia Department, in the Archdiocesan Archives in Košice, the Košice Bishopric found previously unknown letters were discovered from Francis II. Rákóczi, the leader of the largest anti-Habsburg uprising. There are 12 letters (11 originals, one copy) from the years 1694 – 1709. The territory of Slovakia is covered by letters in the files of the parishes of Bardejov, Solivar and Sároaljaújhely; the others concern the Zemplín parishes of Mád, Olaszliszka, Tokaj and Toksva. The letters from the seventeenth century are addressed to the Jäger Bishop Juraj Fenesy, or to his vicar-general, Andrej Szantosi. The letters from the period of the uprising are addressed to the Jäger vicar-general Andrej Pettes in Košice. In most of the letters, Rákóczi appears as the landowner and patron of the parish and concern the appointment of a parish priest. In letters from the period of the Rákóczi Uprising, he addresses complaints from both Protestants and Catholics regarding religious issues.*

Keywords: *František II. Rákóci. Andrej Peteš (Pettes). Bardejov. Letters. Patronage law. Zemplín.*

Úvod

Hoci je literatúra o Františkovi II. Rákócim (Rákóczi), tak slovenská ako aj maďarská, pomerne rozsiahla a jeho osobnosť, ako aj dejiny jeho protihabsburského povstania, dobre zdokumentované, pri spracovávaní oddelenia Parochialia fondu Košického biskupstva, uloženého v Arcidiecéznom archíve v Košiciach, boli objavené jeho doteraz neznáme a nepublikované listy. Vo svojom článku by som chcel oboznámiť odbornú verejnosť s týmito listami, okolnosťami ich vzniku, ako aj s ich obsahom. Jedná sa o 12 listov (11 originálov a jeden odpis) z rokov 1694 – 1709.

Rákóciho život

František II. Rákóci sa narodil 27. marca 1676 v zemplínskej obci Borša sedmohradskému kniežaťu Františkovi I. Rákócimu a grófke Helene Zrínskej. Mal jedného brata a dve sestry. Ako štyri a polmesačnému mu zomrel otec a matka, ktorá sa ako vdova vrátila ku katolíckej viere, presťahovala sa k jeho starej mame Žofii Bátoryovej a chlapca vychovávala ako katolíka. V roku 1682 sa jeho matka vydala za Imricha Tököliho (Thököly). V rokoch 1685 – 1688 prežil s matkou obliehanie mukačevského hradu cisárskymi vojskami.¹ Po odchode matky za manželom do tureckého exilu ho spolu so súrodencami odviekli do Viedne, kde sa jeho tútorom stal arcibiskup kardinál Leopold Kolonič, ktorý ho zveril do výchovy jezuitom.² Študoval v Českom Krumlove, Prahe a Nise.³ Po tom, čo ho roku 1692 oslobodili spod poručníctva, žil vo Viedni a v rokoch 1693 – 94 cestoval po Taliansku. V roku 1694 sa oženil a povolili mu vrátiť sa do Uhorska a zaujať funkciu dedičného župana Šarišskej stolice. Vrátili mu i časť predtým zhabaných rozsiahlych rodových majetkov.⁴

Gróf František II. Rákóci

V Uhorsku sa Rákóci postupne zoznamoval s biedou a útlakom nižších vrstiev obyvateľstva a s nespokojnosťou značnej časti obyvateľstva s politikou panovníckeho dvora. V r. 1700 začal pripravovať vo východouhorských stolicích vojsko a obrátil sa so žiadosťou o pomoc i na francúzskeho kráľa Ľudovíta XIV. Francúzsky splnomocnenec Longeval však tento jeho krok vyzradil viedenskému dvoru, ktorý ho v apríli 1701 nechal

¹ <http://www.lexikon.katolikus.hu/R/Rákóczi.html>.

² *Slovenský biografický slovník. V. zväzok, R – Š*. Matica slovenská, Martin 1992, s. 28.

³ <http://www.lexikon.katolikus.hu/R/Rákóczi.html>.

⁴ *Slovenský biografický slovník. V. zväzok, R – Š*, s. 28.

uväzniť vo Viedenskom Novom Meste. Za pomoci manželky a kapitána stráže G. Lehmana sa mu z väzenia podarilo ujsť a dostať sa do Poľska. Tu pripravoval plán rozpútať v Uhorsku povstanie za pomoci poľského žoldnierskeho vojska, ktoré začal v r. 1702 najať, počítal pritom i s podporou Francúzska a Švédska, hoci záväzný prísľub nedostal. Začiatkom roka 1703 ho v jeho poľskom sídle na hrade Brzežany navštívili vyslanci Ľudového povstania v Zátisi vedeného T. Eszem a požiadali ho, aby sa postavil na čelo ozbrojeného vystúpenia proti Habsburgovcom. Spočiatku váhal, ale keď sa dozvedel, že povstanie už vypuklo a vyhlásilo ho za svojho vodcu a zvážil, že zaujatie Habsburgovcov vo vojne o španielske dedičstvo vytvára vhodnú situáciu pre úspech povstania, ponuku prijal. Na čele slabých a zle vyzbrojených oddielov povstalcov sa začiatkom júna 1703 vydal do Uhorska, pri Mukačeve však utrpeli jeho oddiely ťažkú porážku. To ho prinútilo stiahnuť sa späť do Poľska a na čele novozverbovaných žoldnierskych oddielov sa opäť vydal do Zátisia, ktoré prešlo úplne na jeho stranu. Postupne sa povstanie šírilo i do ďalších častí Uhorska a do konca roku 1703 prenikli jeho vojská až k Bratislave a Viedni a pustošili ich okolie.⁵

V Hornom Uhorsku dosiahli Rákóciho kuruci veľký úspech dobytím Jágru (Eger) v apríli 1704, pričom jágerský sídelný biskup Štefan Telekeši (Telekessy) sa postavil na stranu povstania a zotrval na nej (ako jediný uhorský sídelný biskup), napriek odporu Svätej stolice, až do konca odboja. Jeseň 1704 priniesla povstaniu ďalšie skvelé úspechy. 24. októbra kapitulovali Košice a 4. decembra sa vzdala posádka Prešova.⁶ V roku 1704 Rákóci ovládol väčšiu časť Uhorska (mimo Chorvátska) a osobne viedol viaceré vojenské výpravy a bitky. Roku 1704 ho v Alba Iulii (Gyulafehérvár) zvolili za sedmohradské knieža a v r. 1705 na sneme v Sečanoch (Szécsény) za knieža spojených uhorských stavov.⁷ Snem tiež vyhlásil slobodné praktizovanie troch prijatých vierovyznaní (katolíckeho, evanjelického a reformovaného) a opätovne boli uvedené do života staršie zákony zabezpečujúce náboženskú slobodu protestantom. Do žúp mali byť vyslané zmiešané komisie, ktoré mali kostoly odovzdať náboženskej väčšine, pričom aj menšina mala mať možnosť navštevovať bohoslužby.⁸

V roku 1707 povstanie vrcholilo a snem v Ónode detronizoval Habsburgovcov. Avšak v roku 1708 po prehratej bitke pri Trenčíne začalo povstanie upadať. Rákóci odmietol podmienky uzavretia mieru predložené hlavným veliteľom cisárskych vojsk J. Pálfi a vo februári 1711 odišiel hľadať pomoc k ruskému cárovi Petrovi I. Z Poľska vyzval Uhorsko k pokračovaniu v odpore proti Habsburgovcom a v Poľsku zostal aj po uzavretí satmárského mieru v apríli 1711, ktorým sa povstanie definitívne skončilo. R. 1713 odišiel do Francúzska, kde žil na dvore kráľa Ľudovíta XIV. a neskôr v kláštore. R. 1717 odišiel do Turecka v nádeji, že sa mu naskytne príležitosť vojensky vystúpiť proti Habsburgovcom. Turecké armády boli však vo vojne s Rakúskom porazené a po uzavretí Požarevského mieru r. 1718 na nátlak viedenského dvora bol internovaný na brehu Marmarského mora v Tekirdagu, kde potom v relatívnej chudobe žil až do smrti r. 1735. V roku

⁵ *Slovenský biografický slovník. V. zväzok, R – Š*, s. 28.

⁶ KÓNYA, Peter a kol. *Dejiny Uhorska (1000 – 1918)*. Citadella 2014, s. 382 – 383.

⁷ *Slovenský biografický slovník. V. zväzok, R – Š*, s. 28.

⁸ SZÁNTÓ, Konrád. *A katolikus egyház Története. II. Kötet*. Ecclesia, Budapest 1988, s. 292.

1906 previezli jeho telesné pozostatky do Uhorska a uložili v Dóme sv. Alžbety v Košiciach.⁹

Adresáti listov

Územia Slovenska sa týkajú listy nachádzajúce sa v spisoch farností (*Acta parochiarum*) Bardejov, Solivar a Nové Mesto pod Šiatrom (Sátoraljaújhely v Maďarsku). Ostatné sa týkajú zemplínskych farností Mád, Olaszliszka, Tokaj a Tolcsva ležiacich na území súčasného Maďarska. Všetky tieto farnosti v čase vyhotovenia listov patrili do jágerskej diecézy a v roku 1804 prešli do Košickej diecézy. Listy z rokov 1694 až 1698 sú adresované jágerskému biskupovi Jurajovi Fenešimu (Fenesy, Fenessy) alebo jeho generálnemu vikárovi Andrejovi Santošimu (Szantosi). Listy z obdobia povstania (1706 – 1709) sú adresované jágerskému generálnemu vikárovi a titulárnemu biskupovi ansarienskemu Andrejovi Petešovi (Pettes, Pethes) do Košíc.

Juraj Feneši bol jágerským biskupom v rokoch 1686 – 1699,¹⁰ predtým bol ostrihomským veľprepoštom, generálnym vikárom a pomocným biskupom ostrihomského arcibiskupa. Ako jágerský biskup býval v Košiciach a Jasove, keďže Jáger bol v tom čase ešte v rukách Turkov. Zomrel v Jasove 4. 3. 1699.¹¹

Andrej Peteš sa narodil v roku 1659. Miesto jeho narodenia nepoznáme. Väčšinu svojho života sa zdržiaval v Košiciach, kde sa dal aj pochovať, a tak možno predpokladať, že pochádzal z Košíc alebo z niektorej obce Abovskej župy. Po štúdiách ho vysvätili za kňaza Jágerského biskupstva okolo roku 1683. V roku 1690 sa stal kanonikom Kapituly sv. Petra v Jágri a roku 1696 veľprepoštom katedrálnej kapituly v Jágri. 13. júna 1696 bol vymenovaný za generálneho vikára *in spiritualibus* jágerského biskupa, titulárneho biskupa ansarienskeho a tajného radcu jeho Veličenstva. Ako vikár jágerského biskupa sa v tomto období najviac zdržiaval v Košiciach, čo dokazuje najmä jeho korešpondencia.¹² Na sečianskom sneme dňa 20. 9. 1705 prečítal prísahu Františka Rákóciho, ktorý ho vymenoval za jedného z 24 senátorov.¹³ Keď 14. októbra 1706 prišiel Rákóci do Košíc, Peteš ho privítal pri bráne Dómu sv. Alžbety a celebroidal d'akovnú omšu.¹⁴ Zúčastnil sa aj na ónodskom sneme 16. 5. 1707, kde podpísal listinu detronizujúcu Habsburgovcov a viedol *Te Deum* ukončujúce snem. To malo za následok, že ho pápež Klement XI. r. 1709 jedným svojím breve suspendoval, čo arcibiskup Augustín Kerestěj (Keresztély) vyhlásil 18. 12. 1709 a Peteša pozbavil všetkých cirkevných úradov. Satmárskym mierom získal svoje úrady späť.¹⁵ Zomrel 6. septembra 1713 vo veku 54 rokov a pochovali ho v krypte Dómu sv. Alžbety v Košiciach.¹⁶

⁹ Slovenský biografický slovník. V. zväzok, R – Š, s. 28.

¹⁰ Az egri főegyházmegye ünnepi szemelismusa 2004. Schematismus archidioecesis agriensis. Eger 2004, s. 16.

¹¹ <http://www.lexikon.katolikus.hu/F/Fenesy.html>

¹² SEDLÁK, Peter. *Kňazské a rehoľné osobnosti z historického územia Košickej arcidiecézy*. Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov 2014, s. 117

¹³ <http://www.lexikon.katolikus.hu/P/Petes.html>

¹⁴ SEDLÁK, Peter. *Kňazské a rehoľné osobnosti z historického územia Košickej arcidiecézy*, s. 118. ELIÁŠ, Štefan. *Dejiny Košíc v dátach. 2. diel. Včasný novovek 1526 – 1711*. Košice 2011, s. 295.

¹⁵ <http://www.lexikon.katolikus.hu/P/Petes.html>

¹⁶ SEDLÁK, Peter. *Kňazské a rehoľné osobnosti z historického územia Košickej arcidiecézy*, s. 119.

Ako už bolo vyššie spomenuté, kladný postoj k Rákócimu a povstaniu mal aj Petešov nadriadený, Štefan Telekeši, ktorý bol jágerským biskupom v rokoch 1699 – 1715.¹⁷ Š. Telekeši sa narodil 20. 8. 1633 v obci Csömöte vo vašskej župe. Za kňaza bol vysvätený v Ríme r. 1660. V roku 1675 sa stal győorským kanonikom, r. 1677 pápóckym prepoštom, neskôr biskupským vikárom. 29. 12. 1689 bol menovaný za čanádskeho diecézneho biskupa, ale kvôli tureckej okupácii nemohol zaujať biskupský stolec a na oslobodené územia poslal arcidekana. Za jágerského biskupa bol menovaný 15. 6. 1699. Zároveň sa stal hlavným županom hevešskej stolice. Do Jágru prišiel 28. 10. a na vlastné náklady začal obnovu diecézy. Počas svojho episkopátu vysvätil 200 kňazov.¹⁸ Rákóci prišiel do Jágru vo februári 1704 a počas svojho pobytu v meste sa s biskupom spriatelil. Aj Telekeši sa aktívne zúčastnil sečianskeho snemu v r. 1705.¹⁹ Podobne ako Peteš, aj on podpísal na ónodskom sneme listinu detronizujúcu Habsburgovcov, následkom čoho ho ostrihomský arcibiskup Augustín Kerestěj, odvolávajúc sa na breve pápeža Klementa XI., ktorý podporoval Habsburgovcov, 18. 12. 1709, spolu so všetkými kňazmi podporujúcimi povstanie, zbavil biskupského stolca a všetkých cirkevných práv a výsad.²⁰ Do Jágru tak nastúpil administrátor Imrich Čáki (Csáky).²¹ Telekeši sa utiahol do svojho hradu Szarvaskő, kde celebraval aj svoju zlatú omšu. Za vrátenie svojho úradu neorodoval, pretože sa necítil byť vinným. Župa a jej kňazi stáli pri ňom. Viedenský nuncius Piazza odhaliac, že A. Kerestěj konal voči Telekešimu svojvoľne a z politických motívov, dosiahol, že mu pápež a kráľ na jeseň r. 1711 vrátili biskupský stolec. V roku 1713 začal budovať biskupskú katedrálu. Zomrel v Jágri 3. marca 1715.

Rákóciho listy

V spisoch farnosti Bardejov sa nachádzajú dva listy Rákóciho. Prvý je datovaný v zemplínskom mestečku Mád 27. januára 1708. Rákóci v ňom píše Petešovi, že po svojom príchode z Košíc dostal od neho list týkajúci sa akéhosi evanjelického kazateľa, ktorý udelil dišpenz v manželskej záležitosti. Žiada ho, aby ho o veci dôkladnejšie informoval, uviedol mená dišpenzovaných, ich bydlisko alebo príjem, ako aj postavenie toho, kto udelil dišpenz, aby mohol vykonať patričnú nápravu tohto neporiadneho činu a aby sa podobným skutkom do budúcnosti zabránilo.²² O okolnostiach prípadu informoval Peteša prešovský farár Ján Kremeň (Kremenj, Kremený, Kremenýi), ktorý bol do roku 1707 farárom v Bardejove, kde sa daný prípad udial.²³ Písal, že minuloročný richtár Bardejova, evanjelik Ján Ocherland, bez toho, že by mal legálny dišpenz (mal len súhlas kazateľa Zablera), sa zosobášil s vdovou Blažaja Kružela, Annou Zerevczi, rovnako evanjeličkou, s ktorou bol v nedovolenom stupni príbuzenstva.²⁴ Peteš následne 3. februára 1708 adresuje Rákócimu

¹⁷ *Az egri főegyházmegye ünnepi sematizmusa 2004. Schematismus archidiecesis agriensis.* Eger 2004, s. 16.

¹⁸ <http://lexikon.katolikus.hu/T/Telekessy.html>

¹⁹ LÖFFLER, Erzsébet. Az Egri Főegyházmegye rövid története. In *Az egri főegyházmegye ünnepi sematizmusa 2004. Schematismus archidiecesis agriensis.* Eger 2004, s. 30.

²⁰ <http://lexikon.katolikus.hu/T/Telekessy.html>

²¹ ELIÁŠ, Štefan. *Dejiny Košíc v dátach. 2.diel. Včasný novovek 1526 – 1711.* Košice 2011, s. 299.

²² Arcidiecézny archív v Košiciach (AACass), Košické biskupstvo (KB), Parochialia, Acta parochiae Bardejov 27.1.1708, AJbb/2.

²³ HIŠEM, Cyril. *Košické presbyterium (1804 – 2006).* Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov 2006, s. 287, 324.

²⁴ AACass, KB, Parochialia, Acta parochiae Bardejov 14. 1. 1708 AJbb/1.

svoj druhý list.²⁵ Čuduje sa, odkiaľ vzal kazateľ Zabler autoritu dišpenzovať, keďže zákony vlasti ani prax to nedovoľujú. Informuje Rákóciho, že Ján Ocherland bol odsúdený na stratu hlavy a majetku.²⁶ Povzbudzuje ho, že aj Boh ho požehná, ak urobí hrádzu takým, alebo ešte väčším zlám. Môžu tak potom dúfať aj v Božie požehnanie pre národ. Rákóci odpovedá 23. februára 1708, že okamžite rozkázal svojmu fiškusovi, aby otvoril proces proti osobám, o ktorých ho informoval Peteš. Bude sa proti nim postupovať podľa zákonov krajiny, a keď tieto v niečom porušili, budú príkladne potrestaní. List je datovaný v Nagy Károly (v súčasnosti Carei v Rumunsku).²⁷

Ďalší Rákóciho list je v spisoch farnosti Prešov – Solivar. Je datovaný na hrade Blatný Potok (Sárospatak) 8. augusta 1709. Rákóci v ňom píše Petešovi, že bol informovaný o excesoch solivarského katolíckeho farára, zvlášť o poslednom, keď solivarskému reformovanému farárovi²⁸ „*nielen škaredo vynadal, ale ho aj do krvi zbil*“.²⁹ Keďže Rákóci takéto excesy strpieť nemôže, žiada Peteša, aby katolíckeho farára exemplárne potrestal. Bližšie okolnosti, ani ďalší osud tohto prípadu, nepoznáme, nezachovala sa ani Petešova odpoveď.³⁰

Posledné dva listy, týkajúce sa terajšieho územia Slovenska, sú v spisoch farnosti Nové Mesto pod Šiatrom (Sátoraljaújhely). Prvý je datovaný 19. októbra 1695 vo Veľkom Šariši a adresovaný je jágerskému biskupovi Jurajovi Fenešimu do Jasova. Týka sa obce Veľká Trňa a Rákóci tu vystupuje ako svetský patrón, keďže Rákóciovci boli v tom čase vlastníkami Veľkej a Malej Trne.³¹ Rákóci v ňom navrhuje, aby farnosť V. Trňa, keďže je už dlhšiu dobu uprázdnená, bola spravovaná z farnosti N. m. pod Šiatrom ako filiálka, ku ktorej leží najbližšie. Dodáva tiež, že bezodkladne vydá prezentačnú listinu pre šiatorsko-novomestského farára.³² Druhý Rákóciho list v spisoch tejto farnosti sa týka jeho rodiska Borše. Je datovaný 23. februára 1707 na hrade Mukačevo, adresovaný A. Petešovi. Aj v tomto prípade vystupuje Rákóci ako patrón farnosti a zemepán. Píše, že nakoľko je farnosť v Borši uprázdnená, prezentuje na miesto farára aktuálneho farára v Tolcsve, Juraja Lőrincziho a žiada Peteša, aby mu udelil investitúru.³³ Jedná sa o katolíckeho kňaza, pretože figuruje v zozname katolíckych farárov farnosti Tolcsva, kde pôsobil v rokoch 1702 – 1711.³⁴ Do Borše teda nenastúpil. Zachovali sa kánonické vizitácie Podhorského dištriktu z rokov 1693, 1700, 1711 a 1712. Borša ani Veľká Trňa sa v nich medzi farnosťami neuvádzajú, zato N. M. pod Šiatrom áno, avšak bez filiálok.³⁵ Spomínané dve obce

²⁵ AACass, KB, Parochialia, Acta parochiae Bardejov 3. 2. 1708 AJbb/3.

²⁶ *amittit caput et bona*

²⁷ AACass, KB, Parochialia, Acta Parochiae Bardejov 23. 2. 1708 AJbb/4.

²⁸ Rákóci tu používa termín reformovaný farár (*Reformatus Parochus*...) namiesto termínu kalvínsky kazateľ, zaužívaného v tej dobe v katolíckom prostredí.

²⁹ *nem csak rítúl szjaldalmazta, hanem ugyan meg is vérsitette*

³⁰ AACass, KB, Parochialia, Acta parochiae Prešov-Solivar č. 2. (8. 8. 1709).

³¹ BOROVSKÝ, Samu. *Magyarország vármegyéi és városai. Zemplén vármegye*. Apollo irodalmi társaság, Budapest, s. 68.

³² AACass, KB, Parochialia, Acta parochiae Sátoraljaújhely 19. 10. 1695, Ub/2.

³³ AACass, KB, Parochialia, Acta parochiae Sátoraljaújhely 23. 2. 1707, Ub/3.

³⁴ HIŠEM, Cyril. *Košické presbytérium (1804 – 2006)*. s. 337; *A Kassai székesegyház megye Történeti névtára és emlékkönyve. 1904. II. Kötet. Zemplénmegye, névtár és iskolák*. Kassa, s. 708.

³⁵ AACass, KB, Kánonické vizitácie, 29, 30, 31, 33.

sa uvádzajú až v súpise farností Podhorského dištriktu z roku 1732 ako kalvínske farnosti.³⁶ Katolícki veriaci týchto obcí, ak tam nejakí boli, zrejme podliehali šiatorsko-novomestskému farárovi, tak, ako to bolo v ďalšom období, v podstate až do r. 1918.³⁷

Ďalšie Rákóciho listy sú v spisoch farností Tokaj a Tolcsva. Tieto zemplínske mestečka koncom sedemnásteho a začiatkom osemnásteho storočia patrili do rákóciovského panstva. Rákóci tu vystupuje ako zemepán a patrón farnosti. Listy v spisoch farnosti Tokaj sa týkajú menovania farára. Sú tri a spolu s Rákócim je ich pôvodcom gróf Ferdinand Gobert Aspremont. Ich adresátom je jágerský generálny vikár Andrej Santoši. V prvom zo 14. mája 1694 Rákóci a Aspremont píše, že v Tokaji zomrel farár a obyvatelia mestečka, ako aj tam zdržiavajúci sa vojaci, si žiadajú nemeckého farára. Prezентujú preto na uprázdnené miesto farára, svojho nemeckého kaplána Huga Höcslera, ako muža statočného a dostatočne vzdelaného. List je datovaný na hrade Blatný Potok.³⁸ Z druhého listu z 18. mája 1694, ktorý je pomerne obsažný, je zjavné, že generálny vikár voľbu menovaného kandidáta neprijal a preferuje farára v Tolcsve, Maďara Andreja Damiana. Ten je pre Rákóciho s Aspremontom absolútne neprijateľný, pretože takmer všetci obyvatelia žiadajú nemeckého farára, ktorému by vypomáhal maďarský kaplán. Pisatelia listu varujú Santošiho, že ak nebude vymenovaný ich kandidát, vec môže skončiť na nunciatúre vo Viedni, alebo na Rímskej Rote. Argumentujú, že spomínaný nemecký farár svojou usilovnosťou a dobrým príkladom môže obrátiť miestnych kalvínov skôr, ako maďarskí farári, ktorí pôsobia na ich panstve, napríklad aj ako spomínaný farár v Tocsve „*ktorý chce všetkých obrátiť bitkou*“.³⁹ Ako ďalší príklad uvádzajú farára v Olaszliszke, ktorý tam už pôsobí mnoho rokov a v celom mestečku má len jedného katolíka. List je datovaný v kaštieli Kráľovský Chlmec.⁴⁰ Posledný list je z 22. júna 1694 a je datovaný v Blatnom Potoku. Rákóci s Aspremontom v ňom opakovane prezentujú spomínaného Huga Höcslera na tokajskú faru. Prikladajú aj odporúčajúci list vojenských hodnostárov rezidujúcich v Tokaji, ktorý sa však nezachoval.⁴¹ H. Höcsler sa farárom zrejme nakoniec stal, lebo figuruje v zozname tokajských farárov.⁴²

Aj listy v spisoch farnosti Tolcsva sa týkajú menovania farára. Sú dva a sú adresované biskupovi Jurajovi Fenešimu. Prvý je z 26. marca 1695 a Rákóci v ňom prezentuje na faru v Tolcsve aktuálneho farára v Tokaji, Pavla Nebesta, ako človeka neporušených mravov a príkladného života. Je datovaný v Blatnom Potoku.⁴³ V druhom z 20. augusta 1698 Rákóci odporúča na faru v Tolcsve Jána Šóša (Sóós), ktorý v tom čase pôsobil v Erdőbénye. Je datovaný vo Viedni.⁴⁴

³⁶ AACass, KB, Kánonické vizitácie, 37.

³⁷ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Cassoviensis ad annum Jesu Christi MDCCCXXVI*. Cassoviae 1826, s. 114, 115; *Schematismus cleri dioecesis Cassoviensis ad annum Jesu Christi 1915*. Cassoviae 1915, s. 172.

³⁸ AACass, KB, Parochialia, Acta parochiae Tokaj 14. 5. 1694 Tq/4.

³⁹ *qui verberibus omnes convertere vult*

⁴⁰ AACass, KB, Parochialia, Acta parochiae Tokaj 18. 5. 1694 Tq/4.

⁴¹ AACass, KB, Parochialia, Acta parochiae Tokaj 22. 6. 1694 Tq/4.

⁴² *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Cassoviensis ad annum Jesu Christi MDCCCXXXIX*. Cassoviae 1839, s. 245; HIŠEM, Cyril. *Košické presbytérium (1804 – 2006)*, s. 337.

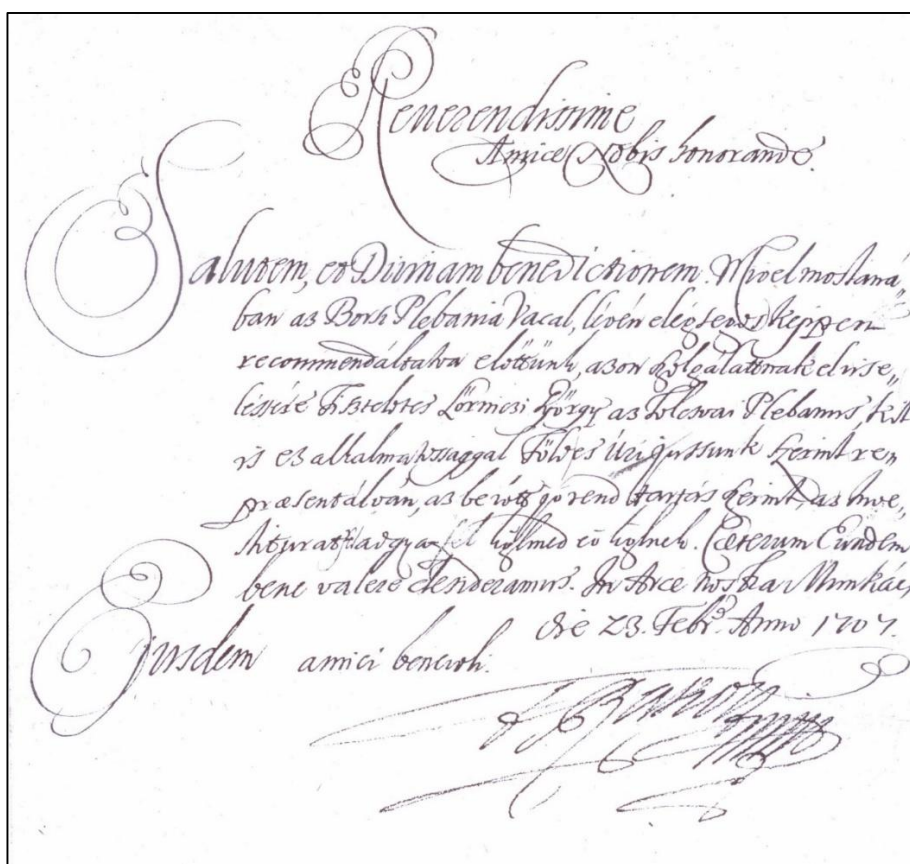
⁴³ AACass, KB, Parochialia, Acta parochiae Tolcsva 26. 3. 1695.

⁴⁴ AACass, KB, Parochialia, Acta parochiae Tolcsva 20. 8. 1698.

Posledný list, ktorý sa zachoval v origináli, je v spisoch farnosti Olaszliszka. Je datovaný 26. februára 1706 v Jágri a je pomerne stručný. Rákóci píše, že sa naňho obrátil farár v Olaszliszke Žigmund Kásoni (Kászonyi), ktorý bol pri zaujatí kostola v Olaszliszke všetkého zbavený a žiadal ho, aby mu poskytol dom pre katolícku faru (*pro ritu catholico*). Rákóci preto žiada Peteša, aby bol v tejto veci spomínanému farárovi nápomocný a zabezpečil mu farskú budovu.⁴⁵ Ďalší dokument v spisoch tejto farnosti je až z r. 1713, nevieme preto, ako sa záležitosť vyriešila.

V spisoch farnosti Mád sa v troch odpisoch vyhotovených niekedy v 18. stor., zachoval list Rákóciho z 12. decembra 1706 adresovaný Františkovi Maloňaimu (Maloňyaimu), správcovi erdődiovských majetkov. Rákóci v ňom nariaďuje, aby vinice kostola a fary v Mezőzombore, kým sa ten znova nezaľudní a nebude mať farára, boli v správe katolíckeho farára v Máde. List bol datovaný v Rožňave.⁴⁶

Jazyk listov z konca 17. stor. je latinský, listov zo začiatku 18. stor. adresovaných Petešovi, ako aj list v spisoch farnosti Mád, je maďarský so vsunutými latinskými slovami. Rákóci oslovuje Peteša dôverne: priateľa (*amice*). Všetky listy sú vyhotovené písárom, Rákóci je iba podpísaný ako *Franciscus Princeps Rakoczi*, respektíve *FPrinceps Rakoczi* (na listoch zo 17. storočia) a *FRakoczi* (na listoch z obdobia povstania). Na dorze listov je Rákóciho pečať.

Lístina Františka II. Rákóciho z 23.2.1707 z Mukačeva

⁴⁵ AACass, KB, Parochialia, Acta parochiae Olaszliszka Ig/2.

⁴⁶ AACass, KB, Parochialia, Acta parochiae Mád.

Záver

Skúmané listy z konca 17. storočia sú politicky neutrálne. Rákóci tu vystupuje ako zeme-
pán a patrón farnosti. Väčšinou ide o prezentačné listy. Rákóci sa javí ako dobrý katolík,
ktorému leží na srdci úspech rekatolizácie, dosiahnutý ale pokojnou, nenásilnou cestou.
Zároveň však tvrdo presadzuje svojho kandidáta na uprázdnené farské benefícium, ako
to vidno na príklade tokajskej farnosti. V listoch z obdobia povstania rieši sťažnosti, či už
katolíkov alebo protestantov, týkajúce sa náboženských otázok. V jednom prípade zakro-
čuje v prospech katolíckeho kňaza, v druhom v neprospech (prípád solivarského farára);
tu je ale veľmi prísny. Konečné riešenie však ponecháva na A. Peteša. Záhadou ostáva
menovanie farára do Rákóciho rodiska Borše. Tá zrejme nikdy nebola katolíckou farnos-
ťou a až do r. 1918 bola stále filiálkou farnosti Nové Mesto pod Šiatrom. Keďže ešte nie
sú spracované všetky oddelenia fondu košické biskupstvo, nie je vylúčené, že by sa v bu-
dúcnosti mohli nájsť ďalšie Rákóciho listy.

BIBLIOGRAFIA

Pramene

Arcidiecézny archív v Košiciach (AACass), fond Košické biskupstvo (KB)

Parochialia

Kánonické vizitácie (KV)

A Kassai székesegyház megye Történeti névtára és emlékkönyve. 1904. II. Kötet. Zemplén megye, névtár és iskolák. Kassa.

Az egri főegyházmegye ünnepi szemléztetése 2004. Schematismus archidiecesis agriensis. Eger 2004.
Schematismus venerabilis cleri dioecesis Cassoviensis ad annum Jesu Christi MDCCCXXVI. Casso-
viae 1826.

Schematismus venerabilis cleri dioecesis Cassoviensis ad annum Jesu Christi MDCCCXXXIX. Casso-
viae 1839.

Schematismus cleri dioecesis Cassoviensis ad annum Jesu Christi 1915. Cassovia 1915.

Literatúra

BOROVŠZKY, Samu. *Magyarország vármegyéi és városai. Zemplén vármegye.* Apollo irodalmi
társaság, Budapest.

ELIÁŠ, Štefan. *Dejiny Košíc v dátach. 2. diel. Včasný novovek 1526 – 1711.* Košice 2011.

HIŠEM, Cyril. *Košické presbytérium (1804 – 2006).* Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov
2006.

KÓNYA, Peter a kol. *Dejiny Uhorska (1000 – 1918).* Citadella 2014.

LÖFFLER, Erzsébet. *Az Egri Főegyházmegye rövid története.* In *Az egri főegyházmegye
ünnepi szemléztetése 2004. Schematismus archidiecesis agriensis.* Eger 2004.

SEDLÁK, Peter. *Kňazské a rehoľné osobnosti z historického územia Košickej arcidiecézy.* Vydava-
ateľstvo Michala Vaška, Prešov 2014.

Slovenský biografický slovník. V. zväzok, R – Š. Matica slovenská, Martin 1992.

SZÁNTÓ, Konrád. *A katolikus egyház Története. II. Kötet.* Ecclesia, Budapest 1988.

Listina Františka II. Rákociho z 27.3.1695 s jeho podpisom

Mgr. Róbert Eliáš
Archív Arcibiskupského úradu Košice
Hlavná 28, 041 83 Košice
email: robert.elias28@gmail.com

Pôsobenie Školských bratov na Učiteľskom ústave v Spišskej Kapitule a jeho štyria profesori

Štefan Patrik Kováč

<https://doi.org/10.54937/nhe.2025.14.1.31-46>

The Activity of School Brothers at Teachers College in Spišska Kapitula and its four Professors

Abstract: *The Institute of the Brothers of Christian Schools (FSC) was founded in France in the 17th century by the nobleman Jean-Baptiste de La Salle. It has gained an excellent reputation over the decades of its operation in Europe and beyond. The Institute came to Slovakia in 1899 (Urmín). In the study, the author deals with their activities, influence, and their significant work at the Teachers' College in Spišská Kapitula (Spišské Podhradie today) specifically during the years of 1924 – 1949, and their influence in the cultural development of Slovakia and its national awakening and educational rising. The study deals with the activities of four significant school brothers who were professors at the Teachers' College and their difficult lives as well.*

The paper ends with the violent termination of the Teachers' College while Rev. Bro. Josef Marian Teneš's was Head Teacher when the communist regime acted against the Church and their religious schools in 1945, and especially during the school year of 1948/49.

Key words: *School Brothers, teaching, teachers' college, elementary schools, teacher, FSC.*

1. Úvod

Cieľom predloženej štúdie, ktorá je súčasťou rozsiahlejšieho výskumu pôsobenia Inštitútu školských bratov na území Slovenska v rámci Rakúsko-Uhorska, Česko-Slovenskej republiky (1918 – 1939, i po 2. sv. vojne 1945 – 1950) a prvej Slovenskej republiky, je poukázať na významný prínos tejto kongregácie a jej jednotlivých členov vo vzdelávacom systéme pre nižšie stupne škôl (ľudové a meštianky) na Slovensku, ale aj pre stredné. Takým je v štúdiu rozoberané pôsobenie bratov učiteľov na *Rímsko-katolíckom mužskom učiteľskom ústave* (počas existencie Slovenskej republiky *učiteľskej akadémie*) biskupa Jána Vojtaššáka

v Spišskej Kapitule v období 1924 – 1949 až po násilné ukončenie existencie tejto významnej národnobuditeľskej inštitúcie barbarským komunistickým režimom 50-tych rokov počas jej vedenia školským bratom prof. Jozefom Mariánom Temešom, FSC. V príspevku sa budeme venovať aj štyrom významným učiteľom-profesorom z radov kongregácie Bratov kresťanských škôl, ktorí významne obohatili učiteľský zbor inštitúcie a prispeli nielen k vzdelanostnej, ale aj duchovnej formácii študentov – budúcich učiteľov pre Slovensko. Pri spracovaní štúdie sme použili historicko-kritický výskum so zameraním na metódu historickej a obsahovej analýzy literatúry.

2. Potreba pedagogickej prípravy slovenských bratov – učiteľov

Učiteľská rehoľa sv. Jána Krstiteľa de La Salle – Bratia kresťanských škôl (FSC, *Fratrum Scholarum Christianarum*) prišla na Slovensko (vtedy v Rakúsko-Uhorsku) v r. 1899 do Urmína pri Nitre, dnes Mojmirovce, neskôr v roku 1901 do Bojnej pri Topoľčanoch. Pôsobili tam nielen vo formáčnej (odovzdávanie viery) a vzdelávacej sfére na ľudových, neskôr aj meštianskych školách, ale aj národnobuditeľskej a osvetovej.

Otázka prípravy a vzdelania domácich učiteľov – školských bratov vznikala od samého začiatku pôsobenia jednotlivých členov kongregácie na Slovensku. Inštitút FSC potreboval prisun nových pedagógov, samozrejme, s adekvátnou duchovnou a rehoľnou formáciou, najprv do škôl v Urmíne a Bojnej, neskôr aj na iné pôsobiská. Učitelia slovenského a českého pôvodu sa do roku 1918 pripravovali na učiteľských ústavoch FSC vo Viedni (od roku 1910 aj v Prahe – Bubenči). V Rakúsku absolvovali svoje pedagogické štúdium slovenskí i moravskí/českí bratia (Eugen Mária a Dezider Rada, Albert Horák, Jaromír Rob, Béla Singer, Felix Magó, brat Benedek, Arnošt a Jozef Bis a iní¹). Po rozpade monarchie Rakúsko-Uhorska tento spôsob prípravy zanikol.

Sekulárna a centralistická vláda (so slobodomurárskymi koreňmi²) v Prahe – obávajúc sa cudzieho vplyvu; najmä však Ríma a Cirkvi – určila, že nijaká rehoľná spoločnosť nesmie mať svoje vedenie mimo ČSR. Bojovala aj proti cirkevnému školstvu – za laické/štátne a katolíckej hierarchii kládla všakovaké prekážky. Tak si aj inštitút FSC vytvoril samostatnú provinciu štyroch „zemí“ – Krajiny slovenskej, Zemi českej, Zemi moravsko-sliezskej a Podkarpatskej Rusi³ – so sídlom v Prahe, na Salmovej ulici. Prvým slovensko-českým provinciálom sa stal Moravan Eugen Rada, predstavený domu FSC a riaditeľ rím.-kat. chlapčenskej slovenskej školy v Urmíne (rok 1920). Mal na starosti rehoľné komunity na Slovensku (Bojná a Mojmirovce) a v Čechách (v Prahe – Bubenči a na Salmovskej 8, neskôr Sv. Jánovi pod Skalou). Potreba nových slovenských učiteľov sa ukazovala ako stále akútnejšia, pretože bratia-učitelia, ktorí absolvovali svoje štúdiá v Rakúsku (príp. Česku v Prahe – Bubenči), dosahovali už vysoký vek.

Tu kongregácii podáva pomocnú ruku čerstvo vysvätený spišský biskup Ján Vojtaššák, ktorého presvedčenie ohľadne zajtrajšku, bolo jasné⁴: „*Veľmi nám má záležať na deťoch, lebo na ne sa usmieva budúcnosť... Treba nám zápasit' o školy, o náboženskú výchovu v nich.*“

¹ MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Dejiny Školských bratov na Slovensku 1899 – 1950*. Bratislava : 1999, s. 6.

² ĎURICA, Milan Stanislav. *Slobodní muráři včera a dnes* (40. diel Linea recta Brevissima), 2. vyd., Bratislava : Lúč, 2018.

³ Porov. BUJNÁK, Pavol (ed.). *Slovenský náučný slovník. Příručná encyklopédia vedomostí v troch dieloch*. Bratislava – Praha : Litevna, Literárne a vedecké nakladateľstvo, 1932, s. 193.

⁴ CHALUPECKÝ, Ivan. Spišský biskup Ján Vojtaššák. In. *Viera a život*, roč. 4, apríl 1994, č. 2, s. 168.

Zvádzal ťažké boje proti laicizácii a poštátňovaniu škôl a všemožne podporoval cirkevné školstvo. Poznal požehnanú činnosť *Inštitútu bratov kresťanských škôl* zo svojich ciest po zahraničí (v Taliansku, Írsku, Alžírsku, Egypte), kde navštívil školy a ústavy bratov a sledoval – podobne ako biskup Kmet'ko – ich výborné výsledky na poli výchovy a vzdelávania mládeže. Navrhol kongregácii, aby jej bratia študovali na jeho *Rím.-kat. mužskom učiteľskom ústave v Spišskej kapitule*. Podmienkou bolo, že do vzdelávacej inštitúcie prídu vyučovať aj niektorí stredoškolskí profesori (v medzivojnovnej ČSR odborní učitelia na stred. školách mali oficiálny titul „profesor“ a študenti ich boli povinní aj tak osloviť) z rehole šk. bratov.

Učiteľský ústav (UÚ) v Spiš. Kapitule založil spišský biskup v roku 1819 a bol na svoju dobu jedinečný; pre dejiny Slovenska a slovenčiny to bola inštitúcia s veľkým významom. Vznikol ako prvý v Uhorsku, takmer 100 rokov po prvom UÚ sv. Jána Krstiteľa de La Salle vo Francúzsku, a stal sa prototypom pre ďalšie uč. preparandie v našej časti monarchie. Jej vznik sa viaže prakticky k bernolákovskému obdobiu; vyučovalo sa na nej (berňolákovskou) slovenčinou⁵. Hoci Bernolákom v r. 1787 prvá kodifikovaná verzia slovenčiny⁶ bola založená na kultúrnej západoslovenčine, členovia Učeného slovenského tovarišstva (zal. 1792 v Trnave) pochádzajúci zo Spiša a kňazi z prešporského kňazského seminára nadšenie za (spisovnú) slovenčinu priniesli aj do východných častí Slovenska, do nedávno zriadenej⁷ Spišskej diecézy⁸. Po vzniku Spišského kňazského seminára v roku 1815, nasledujúci spišský biskup Ján Ladislav Pyrker aj na ich podnety založil učiteľský ústav na výchovu učiteľov pre vidiecke školy. Jeho prvý riaditeľ spišský kanonik Juraj Paleš (1753 – 1833) napísal najstaršiu pedagogickú odbornú publikáciu⁹ v bernolákovčine *Paedagogia Slowenská pre Triviálnske školi Biskúpstva Spišského*, publikovanej v Levoči v roku 1820. Jednoducho, toto najstaršie slovenské pedagogické unikum sa stalo vzorom pre všetky učiteľské inštitúty celého Uhorska¹⁰.

Po rakúsko-maďarskom vyrovnaní, chceli štátne i cirkevné (dosadzovaní spiš. biskupi – maďararóni) použiť *Rím.-kat. učiteľskú prípravovňu* na násilnú maďarizáciu vidieka, dosadzovali učiteľov – Maďarov, vyrad'ovali slovenské knihy z knižnice. Príčinou neutešeného stavu aj na Spiši boli Apponyiho zákony z r. 1907, ktoré – v stručnosti povedané – zaväzovali učiteľov, aby vychovávali žiakov a študentov v duchu „maďarského vlastenectva“, čím chceli z učiteľov urobiť nástroje na maďarizáciu slovenských dedín. Ale slovenčina zostala aspoň ako nepovinný predmet do šk. roku 1918/19. Po vzniku ČSR sa ústav z chlapčenského stal koedukačný, avšak od školského roku 1926/27 sa vrátil ku

⁵ ŠTULAJTEROVÁ, Jana. Vývin učiteľského vzdelávania na Slovensku do roku 1945. In: *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Paedagogica*, roč. 25, 2013, s. 1.

⁶ dielom *Dissertatio philologico – critica de litteris Slavorum* (Filologicko – kritická dizertácia o písmenách Slovákov). Jeho diela mali aj v knižnici v Dome FSC v Močenku.

⁷ TOMKO, Jozef. *Zriadenie spišskej, banskobystriцkej a rožňavskej diecézy a kráľovské patronátne právo v Uhorsku*. Spišské Podhradie : Vyd. Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka v Spišskej Kapitule, 1995, s. 81.

⁸ BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Jezuitské gymnázium a učiteľský ústav (Duchovné a kultúrne dedičstvo Spišskej kapituly II.)*. Ružomberok : Verbum – vydavateľstvo KU, 2019, s. 86.

⁹ BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Jezuitské gymnázium a učiteľský ústav (Duchovné a kultúrne dedičstvo Spišskej kapituly II.)*, s. 86.

¹⁰ HROMJÁK, Euboslav. *S výrazom lásky trvám. Životopis spišského biskupa Jána Vojtaššáka*. Spišské Podhradie : Kňazský seminár b. J. Vojtaššáka, 2015, s. 227.

pôvodnej koncepcii. Dôvodom k tomuto kroku mohlo byť aj to, že sa postupne do akadémie prijímali aj kandidáti z Inštitútu bratov kresťanských škôl¹¹.

Učiteľský ústav zažil svoj najväčší rozkvet za pôsobenia posledného spišského biskupa (škola bola od začiatku závislá od podpory z biskupstva) Jána Vojaššáka, ktorý si uvedomoval, že pozdvihnúť duchovnú, mravnú a celkovo životnú úroveň jemu zverených duší po období veľkej hmotnej a inej biedy svetovej vojny, môže dosiahnuť len v spolupráci s kvalitnými kňazmi (podpora kňazského seminára) a učiteľmi na školách, na ktorých sa podchytilí mládež. Chcel dokonca prepojiť seminár a ústav na výchovu učiteľov. Povedal: „*Na základe skúseností možno tvrdiť, že pre zdarné účinkovanie školy nie je nič natolko žiaduce ako dobrý, spokojný pomer medzi kňazom a učiteľom. Títo dvaja činitelia vždy v zhode, ruka v ruke majú pracovať na kultúrnom povznesení ľudu a na dobrej nábožensko-mravnej výchove kresťanskej mládeže.*“¹² Z týchto dôvodov biskup venoval okrem seminára veľkú pozornosť učiteľskému ústavu – poznačený obdobím maďarizácie.

3. Príchod školských bratov do učiteľského ústavu a ich požehnané pôsobenie v ňom

Spišský biskup J. Vojaššák podporoval rehole a ukazoval im, že ich činnosť je v jeho diecéze veľmi vítaná a žiaduca¹³. Okrem jezuitov, redemptoristov, verbistov, saleziánov a viacerých ženských reholí, pozval aj *Inštitút bratov kresťanských škôl*. A chcel aj pre školských bratov vytvoriť v Spišskej Kapitule čo najlepšie podmienky. Budúcim učiteľom – bratom – sa poskytli ubytovanie, strava a riadna možnosť štúdia učiteľského povolania. Biskup dokonca plánoval, aby učiteľský ústav postupne úplne prebrali školskí bratia z kongregácie FSC¹⁴.

Do tohto ústavu prišli po dohode s biskupom najprv dvaja stredoškolskí profesori¹⁵ – brat Štefan Etienne Oravec, učiteľ nemeckého jazyka a ručných prác a Br. Hubert Desiderius Horka, profesor matematiky, fyziky a chémie. Začali učiť od školského roku 1924/25. Zároveň s pedagógmi prišli aj niektorí bratia-študenti, aby sa tam pripravovali ako rehoľní učitelia do škôl v Bojnjej a Urmíne. Samozrejme, predtým absolvovali prijímacie skúšky ako iní adepti.

Bratia, ktorých neustále pribúdalo, dostali k dispozícii seminárnu kaplnku pre bohoslovcov (v blízkosti sa nachádzal diecézny kňazský seminár) s vyhradenými hodinami pre svoje duchovné cvičenia a pobožnosti a mali tiež svojho duchovného spovedníka. V samotnej budove seminára im prideliť veľkú spálňu a študovňu. Stravovať sa mohli v jedálni pre študentov pri učiteľskom ústave spolu s ostatnými. Dokonca správu menzy si zobral na starosť brat Š. E. Oravec, FSC.

¹¹ BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Jezuitské gymnázium a učiteľský ústav (Duchovné a kultúrne dedičstvo Spišskej kapituly II.)*, s. 132.

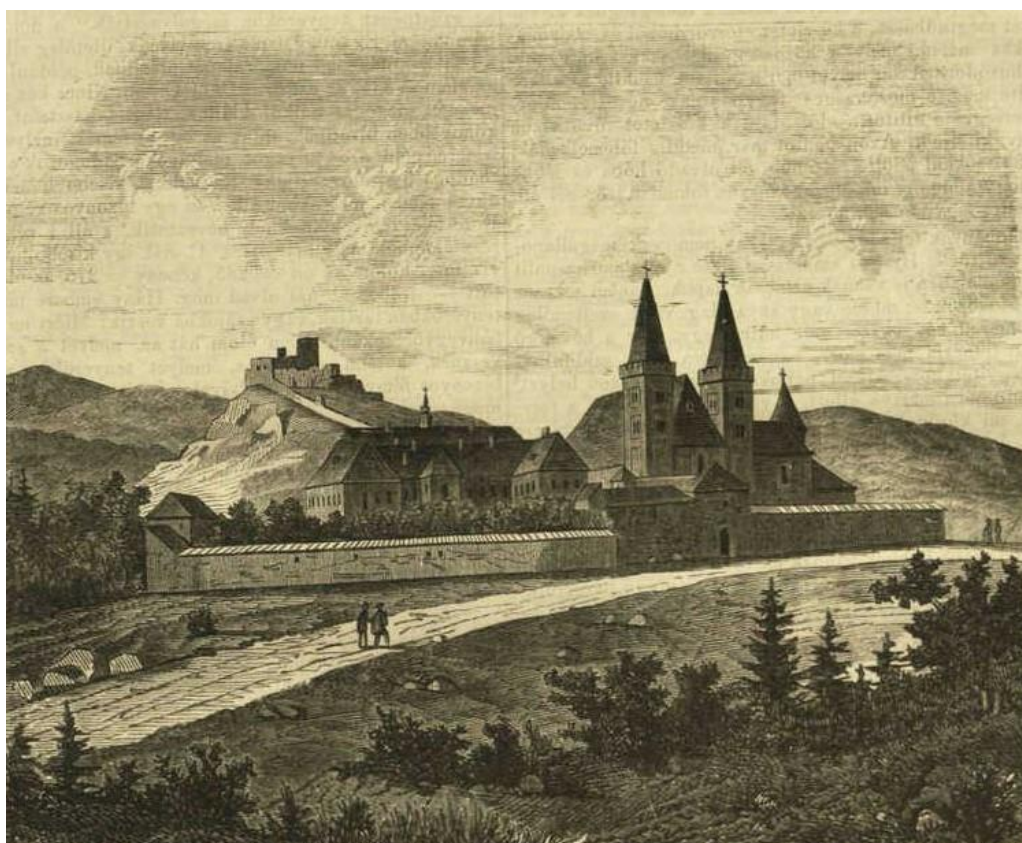
¹² Pastiersky list z 20. mája 1925. In. HROMJÁK, Ľuboslav. *S výrazom lásky trvám*. Životopis spišského biskupa Jána Vojaššáka. Spišské Podhradie : Kňazský seminár b. J. Vojaššáka, 2015, s. 210.

¹³ CHALUPECKÝ, Ivan. *Spišský biskup Ján Vojaššák*, s. 168.

¹⁴ TRSTENSKÝ, Viktor. *Sila viery, sila pravdy. Život a dielo najdostojnejšieho otca biskupa Jána Vojaššáka, mučeníka Cirkvi a národa*. Bratislava : Senefeld, 1990, s. 116.

¹⁵ MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Dejiny Školských bratov na Slovensku 1899 – 1950*. Bratislava : 1999, s. 6.

Biskupovi Vojtaššákovi ležalo cirkevné školstvo veľmi na srdci, rozhodol sa zrekonštruovať a prestavať ústav (postavený v roku 1912), poistiť jeho existenciu do budúcnosti. V diecéznom obehníku z 27. marca 1924 napísal: „*Ak bol potrebný tento učiteľský ústav na vychovávanie katolíckeho učiteľského dorastu pred vyše sto rokmi, dnes je jeho význam neoceniteľný. Biskupstvo chce, ba okolnosťami mravne je nútené udržať túto najstaršiu katolícku učiteľskú prípravňu, ba viac, poistiť jej trvanie.*“¹⁶ V roku 1932, keď sa práce dokončili a vystavila sa aj nová budova internátu, aj šk. bratia sa presťahovali do nových priestraných izieb¹⁷. V ubytovni si našla svoje miesto aj kaplnka pre bratov i študentov, kde sa v tichosti mohli modliť. Na chóre bol umiestnený kráľovský nástroj – organ, na ktorom sa budúci organisti mohli zaúčať do tajov chrámovej hudby, cvičiť zborový spev¹⁸. Tým spestrovali aj nedeľné a sviatočné bohoslužby. Internát bol moderne zariadený, izby – spálne boli slnečné so sprchami, miesto sa našlo aj pre študovne a hudobné miestnosti. Inštitúcia mala dobre vybavenú telocvičňu s pódium. V nej sa hrávali divadelné predstavenia a uskutočňovali koncerty a akadémie pri rozličných národných a cirkevných výročiach.

Historický pohľad na Spišskú Kapitulu

¹⁶ BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Jezuitské gymnázium a učiteľský ústav (Duchovné a kultúrne dedičstvo Spišskej Kapituly II.)*, s. 142.

¹⁷ FABER, Alfonz. *Ján de La Salle, zakladateľ modernej výuky a výchovy, patrón učiteľov a vychovávateľov*. Bratislava : Lúč, 1991, Doslov: Školskí bratia na Slovensku, s. 49.

¹⁸ MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Dejiny školských bratov na Slovensku 1899 – 1950*, s. 6.

V prestavanej a vynovenej budove inštitútu a v časti internátu sa nachádzali dve triedy cvičnej školy na prax pre budúcich učiteľov s kabinetmi. Ústav mal aj dobre vybavené triedy s chemickým a fyzikálnym laboratóriom, kresliarňou a úžasnou hudobnou sieňou s veľkým organom, v ktorej sa pravidelne usporadúvali školské slávnosti a hudobné predstavenia. Prakticky každá trieda vlastnila alebo klavír, alebo pedálové harmónium, a iné hudobné nástroje.

Viktor Trstenský, ktorý do svojho prvého poprevratového (1990) životopisu Jána Vojtaššáka, ako úvod použil list od Jozefa Mariána Temeša, FSC (zostavoval ho počas odobratia štátneho súhlasu komunistickým režimom), rozširuje opis vybavenosti moderného internátu pridruženému k UÚ: *Bola v ňom strojmi zariadená kuchyňa, elektrická pekáreň, kúpeľne, všade vodovod a rozsiahla takmer spoločne skelom krytá kaplnka s maľovanými sklenenými obločkami svätcov, zhotovenými umelcom Vačkárom z Brna, s výborným organom na chóre.*¹⁹

Školský areál bol plne elektrifikovaný s internátom so splachovacími toaletami a kúpeľňami, ústredným kúrením a vzduchovou ventiláciou bol na dobu svojho vzniku (rok 1933) vybavený a zariadený na veľmi vysokej úrovni, s ktorou sa mohlo merať len veľmi málo podobných inštitúcií v celej Česko-Slovenskej republike²⁰. Táto investícia hovorí o osobitnej starostlivosti Jána Vojtaššáka o rozvoj školstva a kultúry v celej diecéze a nielen v nej.

Počas pôsobenia školských bratov v Spiš. Kapitule boli riaditeľmi traja úžasní pedagógovia²¹; aj predtým mnohí kvalifikovaní vzdelaní kňazi, doktori teológie alebo filozofie. Dlhých tridsať rokov od 1902 – 1932 zastával tento náročný a zodpovedný post ThDr. Ján Seman, napísal aj monografiu o dejinách Rím.-kat. uč. ústavu, a vo vojnových časoch 1932 – 1946 Jozef Brandobur, st. – profesor pedagogiky a psychológie. Tretí bol školský brat Jozef Marián Temeš, FSC, vyučoval dejiny slovenskej literatúry, psychológiu a pedagogiku, ktorý riadil túto pre Slovákov významnú inštitúciu v turbulentných povojnových rokoch 1946 – 1949. Vtedy sa k moci postupne dostávali komunisti a socialisti a tí vzdelávanie mládeže chceli mať totálne vo svojej moci. Viedol ústav až do jeho zrušenia štátnou mocou; komunistická strana nehľadala ani na tradíciu tejto prominentnej vzdelávacej a národobuditeľskej inštitúcie.

Učitelia z rehole FSC učili popri iných pedagógoch. Napríklad v tzv. cvičnej škole uvádzal kandidátov učiteľstva do vyučovacej praxe a učil žiakov brat Alojz Jozef Vronč. Napísal aj viacero školských príručiek, spevníkov a prekladal aj literatúru pre deti a mládež z nemčiny a francúzštiny. V období prvej Slovenskej republiky, keď sa mohlo študovať na Slovenskej univerzite v Bratislave v rokoch 1940 – 1945, posilnili pedagogický zbor už vysokoškolsky vzdelaní bratia PhDr. Adolf Filo, stredošk. profesori Andrej Pitoniak, J. Marián Temeš a Ladislav Chrenka, ďalej odborní učitelia šk. bratia Jozef Zdeno Halcin, Jozef Odrobiniak a Pankrác Imrich Dobrovodský. V tom období už v oboch triedach tzv. cvičnej školy pôsobili bratia Andrej Karol Šuba, odborný učiteľ, a Ľudovít Apolinár Daniš.

¹⁹ TRSTENSKÝ, Viktor. *Sila viery, sila pravdy. Život a dielo najdôstojnejšieho otca biskupa Jána Vojtaššáka, mučeníka Cirkvi a národa*, s. 117.

²⁰ BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Jezuitské gymnázium a učiteľský ústav (Duchovné a kultúrne dedičstvo Spišskej kapituly II.)*, s. 145.

²¹ MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Dejiny Školských bratov na Slovensku 1899 – 1950*, s. 7.

Popri vzdelávaní a formácii slovenských bratov na učiteľov v Spišskej Kapitule (českí mali vlastný učiteľský ústav vo Sv. Jáne pri Beroune pod Prahou), tu Inštitút FSC zriadil aj svoj školastikát²², ďalší stupeň po juvenáte a noviciáte v rehoľnej formácii a učení sa duchovnému životu pred večnými sľubmi. Rehoľný dorast viedli predstavení a zároveň profesori pedagogického zboru, ktorí boli staršími bratmi s celoživotným záväzkom²³.

Kandidáti učiteľstva sa popri teoretických predmetoch veľa venovali hudbe, spevu, hre na klavíri, husliach či organe; skladali i tzv. kantorky²⁴. Po úspešnom zložení skúšok sa následne mohli „kvalifikovane“ venovať aj cirkevnej hudbe v kostoloch farností a zaujímal popredné miesta na poli kultúry a výchovy. Profesori zase prispievali do vtedajších odborných a pedagogických časopisov a písali knihy zamerané hlavne na výchovu mladých ľudí.

4. Štyria významnejší profesori zo šk. bratov v Učiteľskom ústave

Kvalitu výchovného, formačného a vzdelávacieho procesu na Učiteľskom ústave (za prvej Slovenskej republiky od roku 1940 *Učiteľskej akadémie*²⁵) zdvíhali ku koncu požehnaného pôsobenia inštitúcie v dejinách Slovenska 1819 – 1949 viacerí učelia z radov Inštitútu bratov kresťanských škôl. Rozsah práce nám nedovoľuje venovať sa všetkým, tak spomenieme – na ilustráciu významnosti – aspoň štyroch školských bratov.

Začneme výborným pedagógom, metodikom a publicistom **Jozefom Alojzom Vrončom, FSC** (1906 – 1989)²⁶. Narodil sa v Letanovciach, vyštudoval meštiansku školu a Učiteľský ústav v Spišskej Kapitule, v ktorom záverečnú skúšku zložil v roku 1927. Rehoľa FSC ho najprv určila za učiteľa do ľudovej školy v Urmíne (Mojmírovce), neskôr do meštianskej školy šk. bratov v Bojnej. V rokoch 1931 – 1938 pôsobil ako cvičný učiteľ na UÚ v Spišskej Kapitule, od 1938 do konca vojny na *Rím.-kat. slovenskej učiteľskej akadémii* Dr. Jozefa Tisu v Bánovciach nad Bebravou a v období 1945 – 1949 opäť v UÚ v Spiš. Kapitule. Po prevzatí moci komunistami pôsobil ešte krátky čas ako učiteľ v Zbechoch, ale ďalej mu červený režim vyučovať a „reakčne pôsobiť na mládež“ nedovolil. Vrátil sa domov. Potom si našiel prácu ako účtovník Jednotného roľníckeho družstva v Letanovciach, domovník v Charitnom dome v Novom Smokovci²⁷ a svoju rehoľnú púť – zostal svojmu sľubu chudoby, čistoty a poslušnosti verný – ukončil v Charitnom domove kňazov v Beckove, pričom slobody sa nedožil. Zomrel tam v predvečer pádu režimu v januári 1989; cirkevne pochovaný doma.

Publikačne bol činný²⁸ v novinách a časopisoch ako *Slovák* alebo *Plameň*. Odborné články zverejšňoval v pedagogickej revue *Nová škola*. Bol autorom viacerých pedagogických príručiek, uvedieme len rukoväti *Malý spevák* (Trnava, 1941 a 1943) a *Prvouka – metodická*

²² TEMEŠ, Jozef Marián. *Svätý Ján de La Salle, veľký priateľ mládeže*. Močenok : Kníhtlačiarne F. Urbánka, 1934, s. 200 – 201.

²³ FABER, Alfonz. *Ján de La Salle, zakladateľ modernej výuky a výchovy, patrón učiteľov a vychovávateľov*. Bratislava : Lúč, 1991, s. 50.

²⁴ FABER, Alfonz. *Ján de La Salle, zakladateľ modernej výuky a výchovy, patrón učiteľov a vychovávateľov*, s. 50.

²⁵ MIKO, Štefan Tichomír, FSC. Prof. Jozef Marián Temeš 75 ročný. In: *Svedectvo viery 3 (spiritualita, cirkevné bnútie, osobnosti)*. Trnava : Dobrá kniha, 1992, s. 388.

²⁶ Porov. BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Jezuitské gymnázium a učiteľský ústav*, s. 168.

²⁷ BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Jezuitské gymnázium a učiteľský ústav*, s. 168.

²⁸ BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Jezuitské gymnázium a učiteľský ústav*, s. 168.

príručka (Trnava, 1943). Do prvej metodiky básne Ľudmily Podjavorinskej zhudobnil Ladislav Stanček, ktorý tiež učil v UÚ. Venoval sa aj tvorbe pre deti – je autorom kníh *Zajačik ušiačik* (Trnava, 1944) a *Úbohý Rudko* (Trnava, 1943). Publikoval aj liturgickú knihu *Cesta k oltáru* (Kremnica, 1944). Počas svojho pôsobenia v Spišskej Kapitule založil na cvičnej škole literárny krúžok študentov UÚ a vydával študentský časopis *Zrnko*. Viacero jeho rukopisov, podobne ako u J. Mariána Temeša, pre nepravnosť novej politickej situácie, zostalo v rukopise.

Druhým významným učiteľom a kultúrnym pracovníkom je **Br. Jozef Marián Temeš** (1908, Uhrovec – 1989, v rodisku). Stredoškolské vzdelanie a diplom učiteľa na Ľudových (neskôr aj na meštianskych školách) získal práve vo Vojtaššákovom Učiteľskom ústave v roku 1931. Cesta k nemu pre chlapca z chudobnej rodiny však nebola vôbec ľahká; rodičia boli robotníkmi v sklárni v Uhrovci (veľmi významnej, vyvážala svoje prvotriedne výrobky do celej Európy).

Rodičia mu dali dobrú katolícku výchovu i národné povedomie. Bol usilovným a výborným žiakom rím.-kat. Ľudovej školy; tamojší farár si ho obľúbil pre nábožnosť a ako vzorného miništranta, rozhodol sa ho dokonca priučať latinčine. Na meštianskej škole v Bánovciach n. Bebravou mal českých učiteľov, ktorí ho naučili veľa z českých dejín, ale takmer nič zo slovenských²⁹, dokonca sa tam nič nedozvedel (!) o svojom spolurodákovi Ľudovítovi Štúrovi.

Keď si konečne prečítal v starej knihe o zakladateľovi spisovnej slovenčiny, národnom buditeľovi, on – hoci katolík – napísal o tomto evanjelikovi v r. 1925 do denníka *Slovák* článok, aby Slováci na tohto významného syna národa nezabúdali a vyzval Maticu slovenskú, aby mu na rodný dom dala zhotoviť pamätnú tabuľu. A tak zásluhou mladého Temeša v r. 1926 na osobitnej slávnosti bola v Uhrovci odhalená plaketa s textom tajomníka MS Štefana Krčméryho.

Túžbou Jozefa bolo stať sa kňazom alebo učiteľom, ale rodičia nemali finančné prostriedky na ďalšie štúdium. Skúšal aj u jezuitov či františkánov, ale všade si vyžadovali absolvované gymnázium a znalosť latinčiny. Tak určitý čas pracoval ako lesný adjunkt na panstve domácich Zayovcov. Napokon mu pomohol biskup Dr. Karol Kmet'ko, ktorý ho nasmeroval do Bojnej pri Topoľčanoch ku školským bratom. Vstúpil do rehole a absolvoval tam juvenát. Len neskôr sa dozvedel, že p. biskup za neho mesačne platil 200 Kč na stravu a výdaje.

Po noviciáte absolvoval štúdiá práve na Učiteľskom ústave v Spišskej Kapitule pri takých vynikajúcich profesoroch, ako bol napr. kňaz, literárny historik a publicista Alojz Miškovíc³⁰ (1902 – 1967 v Bratislave), od r. 1940 pracovník Vedeckej spoločnosti pre zahraničných Slovákov v Bratislave a redaktor časopisu *Náš národ* (od r. 1943), r. referent Slovenskej ligy a SSV v Trnave, od r. 1953 viedol Katedru cirkevných dejín a kresťanskej archeológie na CMBF v Bratislave; alebo Dr. Ján Seman či Štefan Schultz. Školastikát absolvoval pod vedením znamenitého prof. Huberta Horku, FSC (pozri ďalej). Po absolvovaní štúdií jeho prvým učiteľským miestom sa stala škola bratov v Močenku, kde rozvinul

²⁹ MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Prof. Jozef Marián Temeš 75 ročný*, s. 391.

³⁰ BIZONOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Jezuitské gymnázium a učiteľský ústav*, s. 160.

neobyčajne plodnú národnobuditeľskú a osvetovú činnosť. Zistil, že obec (pôvodne Mučeníky, na Zoborskej listine, 1113) má spojitosť s pápežom – mučeníkom sv. Klimentom, ktorému bol v obci od nepamäti zasvätený kostol³¹ (jeho pozostatky z Krymu doniesli do slovenskej Moravskej ríše sv. Cyril a Metod). Práve tu historici lokalizujú rodisko prvého slovenského svätca sv. Gorazda.

Neobmedzoval sa len na históriu, pozýval do Močenku prednášať aj odborníkov z poľnohospodárstva, výživy, zdravotníctva a hygieny. Dbal o rozširovanie knižného fondu miestnej obecnej knižnice. Rozširoval katolícke časopisy, do ktorých prispieval, nábádal veriacich stať sa členom SSV. V r. 1935 založil kresťanské odborové hnutie v obci.

V Močenku v zimnom období organizoval Jozef Temeš každý rok trojdňové duchovné cvičenia pre dospelú mládež a pre otcov rodín a aj sám na nich prednášal o sociálnych otázkach, o dejinách Cirkvi, Slovenska a pod. Pre miništrantov založil organizáciu *Legio angelica*. Rád nacvičoval aj divadelné predstavenia a akadémie.

Medzitým si stihol urobiť odbornú skúšku, aby mohol učiť na meštianskych školách, a bojoval o založenie školy tohto typu v päťtisícovej obci. Nakoniec v boji s pražským centralizmom bol úspešný a na tejto škole aj sám vyučoval.

Od r. 1938 študoval na Slovenskej univerzite (SU) v Bratislave slov. jazyk a literatúru, filozofiu, psychológiu a sociológiu. Jeho pričinením dostali školskí bratia v Bratislave do správy učňovské domovy (internáty). V hlavnom meste sa Br. Marián popri štúdiu venoval aj učňovskému dorastu. Tam napísal aj sociologicko-psychologickú štúdiu *Voľný čas učňov*, ktorá na pokračovanie vychádzala v časopise *Sociálne rozhlady* v r. 1944 – 1946³².

V r. 1942 skončil svoje univerzitné štúdiá v hlavnom meste SR a stal sa učiteľom – profesorom na Učiteľskej akadémii v Spiš. Kapitule spolu s významným slovenským kritikom, historikom a redaktorom Jozefom Kútnikom (študovali na SU spolu). Popri pedagogickej práci sa stal plodným spolupracovníkom mesačníka *Obroda* Ladislava Hanusa, profesora v teologickom učilišti, kde uverejnil veľký počet svojich článkov, štúdií a recenzií³³. Okrem iných časopisov prispieval aj do trnavskej *Kultúry*. Po vojne sa stal spolupracovníkom mesačníka *Verbum*.

Po odchode prof. Huberta D. Horku v roku 1944 prevzal po ňom ako 36-ročný školastikát bratov v akadémii a zobral si na starosť duchovnú formáciu mladých rehoľníkov.³⁴ Okrem povinností predstaveného a učiteľa si našiel čas aj na literárnu tvorbu a prekladateľskú činnosť. Napísal životopis belgického svätca bl. Alojza Jozefa Wiauxa (brata Muciána Mária, 1841 – 1917, ako prvý Belgičan svätorečený až Jánom Pavlom II. v roku 1989³⁵) s názvom *Neznámy brdina kresťanskej školy* (Košice 1947). Z poľštiny preložil od B. Prusa *Palác* a od Š. Žeromského *O vojakovi tulákovi* (zaujímavé, že vyšli až v r. 1956 a 1958, kedy spoločnosť bola pod červeným režimom).

³¹ MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Prof. Jozef Marián Temeš 75 ročný*, s. 395.

³² MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Prof. Jozef Marián Temeš 75 ročný*, s. 394.

³³ MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Prof. Jozef Marián Temeš 75 ročný*, s. 395.

³⁴ BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír: *Jezuitské gymnázium a učiteľský ústav*, s. 158.

³⁵ URBANIAK, Marek, FSC. *Svätci Inštitútu školských bratov*. Prešov : Vyd. Inštitútu šk. bratov na Slovensku, 2004, s. 10.

Do Misijnej ročenky, ktorá vychádzala pod patronátom biskupa Kmet'ku v Nitre, prispieval článkami o misijnej a pedagogickej činnosti slovenských školských bratov v Egypte, na Blízkom východe, v Indii a na Ceylone.

Z iných historických diel spomenieme len biografiu národného buditeľa kňaza Júlia Ploštica, blízkeho spolupracovníka predsedu Matice slovenskej, biskupa Štefana Moyzesa, ktorú vydal SSV v Trnave až v roku 1950.³⁶ V práci komplexne zhodnocuje život a dielo tohto zabudnutého národného dejateľa, ktorý spolupracoval aj s Andrejom Radlinským a jeho kruhom. J. Ploštic, napriek stupňujúcemu sa maďarizačnému útlaku, dokázal vo svojej farnosti – ako jeden z mála – v Selciach pri B. Bystrici zorganizovať veľkolepé oslavy 1000. výročia príchodu sv. Cyrila a Metoda do slovenskej Moravskej ríše (863–1863), na ktorej sa zišli vynikajúci slovenskí národní buditelia a pracovníci na čele s Moyzesom a veľké zástupy Slovákov. Na jeho popud biskup zasvätil starobyľý farský kostol v Selciach sv. solúnskym bratom ako prvý na Slovensku (!)³⁷, za čo si potom veľa vytrpel od maďarskej vrchnosti.

Novému režimu po vojne, ktorý už bol presiaknutý komunistami, sa nepáčil riaditeľ uč. ústavu, vynikajúci psychológ Jozef Brandobur st., a tak sa stáva novým a zároveň posledným (dočasným) riaditeľom učilišťa prof. Jozef Temeš, FSC. Časy neveštili nič dobré. Hoci ho vymenovalo Povereníctvo školstvo a dokonca mu udelili pochvalný dekrét za vzorné vedenie tejto starej a významnej ustanovizne, nakoniec po troch rokoch ústav v r. 1949 úplne zatvorilo, obávajúc sa katolíckeho a Cirkevného vplyvu na učiteľov.

Otrasy v osobnom i profesijnom živote sa odrazili na zdraví Brata Mariána a ťažko ochorel. Musel nastúpiť liečbu v Bratislave (od marca 1950 do leta). Konala v tom však Prozreteľnosť, alebo sa vyhol Akcii K 2³⁸, počas ktorej boli kňazi a rehoľníci násilím odvedení do koncentračných kláštorov (napr. do Jasova, Hronského Beňadiku či Močenku). Duchovných sa nikto nezastal, ani vtedy vznikajúce tzv. *Mierové hnutie katolíckeho duchovenstva*. A tak J. Temešovi nezostávalo nič iné, ako po prepustení z nemocnice sa utiahnuť k matke – vdove³⁹ po manželovi, ktorého zavraždili partizáni za tzv. SNP (odišla potom k Pánovi v požehnanom veku 102 rokov), a sestre Márii, aby tam prežil roky núteného odpočinku v najaktívnejšom veku 42 rokov s 450 korunovou penziou⁴⁰.

Ani v Uhrovci však nedokázal sedieť so založenými rukami. Usilovne sa pustil do štúdie archívov – farského (Trenčianska župa) a starých listín rodu Zayovcov. Plody tejto usilovnej práce uložil do niekoľkých zväzkov historických diel o rodnej obci i okolí. Publikovať sa mu z nich podarilo málo, napr. pozoruhodnú obsiahlu štúdiu o sklárstve v Uhrovci *Dve zaniknuté sklárne na území niekdajšieho uhrovskeho panstva* v časopise Slovenský národopis (č. 2, v. 1967)⁴¹. Prispieval aj do Katolíckych novín a iných časopisov. Vo svojej izolovanosti sa zaoberal aj prekladmi najmä poľských literárnych a filozofických diel. Mal však časté „návštevy“ ŠtB a viaceré rukopisy mu zhabali. Napokon J. Temešovi odobrali písací stroj a zakázali písať.

³⁶ MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Prof. Jozef Marián Temeš 75 ročný*, s. 395.

³⁷ KOCIAN, Václav. *Testament Konštantína Filozofa, sv. Cyrila*. 2. vyd. Zvolen : Jas 2024, s. 45.

³⁸ BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Jezuitské gymnázium a učiteľský ústav KU*, s. 58.

³⁹ MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Dejiny Školských bratov na Slovensku 1899 – 1950*, s. 8.

⁴⁰ MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Prof. Jozef Marián Temeš 75 ročný*, s. 397.

⁴¹ uvádza MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Prof. Jozef Marián Temeš 75 ročný*, s. 398.

Predtým, v 50. a 60-tych rokoch sa zaoberal životom a dielom Ľudovíta Štúra a v tom období bol vari *najlepším znalcom* (!) jeho životných osudov. Zistil jednu závažnú a prekvapivú vec – vplyv a zásluhy uhrovského katolíckeho kaplána Jozefa Ščasného na vývoj mladého evanjelika Ľudovíta. J. Šcasný pochádzal z Borského sv. Mikuláša a jeho spolurodákom a veľkým priateľom bol excelentný básnik bernolákovskej školy Ján Hollý. Tento známy mecén slovenskej katolíckej kultúry pôsobil v Uhrovci v rokoch 1836 – 1838 a často sa v obci stretával s mladým Ľudovítom. Temeš ako prvý zistil, že len pod vplyvom katolíckeho kňaza Jozefa Ščasného Štúr ako evanjelik opúšťa češtinu, prestáva písať aj básne v českom jazyku a prešiel k slovenskému (!). Vďaka bernolákovcovi J. Šcasnému získava Ľudovít slovenské povedomie, presvedčil ho o nutnosti odvrátiť sa od češtiny a rozvíjať slovenčinu, domácu reč, nie cudziu; a tak začína Štúr písať po slovensky, v rodnom jazyku. Napokon celá Štúrova družina prešla na slovenské pozície a po dohode s katolíckymi národnými buditeľmi zaviedla strednú slovenčinu (najautentickejšie zachovanú) ako spisovný jazyk pre celý národ. V historickej literatúre sa táto skutočnosť obchádza, ale zostáva zásluhou Jozefa M. Temeša, že na základe dokumentov dokázal: k slovenskému národnému povedomiu priviedol Ľ. Štúra katolícky kňaz v Uhrovci bernolákovec Jozef Šcasný⁴². Ako by sa to s uzákonením spis. slovenčiny ďalej vyvíjalo, keby Ľ. Štúr zostal pri češtine ako J. Kollár?

Brat Štefan Etienne Oravec, FSC (1873 – 1960) bol jedným z prvých dvoch profesorov zo šk. rehole a pôsobil v učiteľskom seminári v rokoch 1924 – 1935. Bol dobrý v nemčine a okrem nej vyučoval aj ručné práce, do ktorých sa vtedy zaučali aj študenti. Od začiatku do roku 1931 sa staral aj o kvalitné stravovanie študentov a bratov – kandidátov v školastikáte, ktorí sa tam učili; viedol celú jedáleň.

Po akých cestách ho však Pán viedol dovtedy⁴³? Narodil sa v Spišskom Štvrtku a na Slovensku (vtedy v Uhorsku) absolvoval základné štúdiá. Od roku 1894 však pôsobí za hranicami rakúsko-uhorskej monarchie. Predtým, než mu určili pôsobisko v roku 1900 v Egypte, pripravoval sa formáciou a štúdiami vo Francúzsku v Saint Maurice l'Exil a v Rhodes. V Káhire pôsobil ako učiteľ francúzštiny a organizátor francúzskych ústavov šk. bratov. Potom pôsobil v Carihrade (Istanbule) a vypuknutie prvej svetovej vojny ho zastihlo v Sudáne na anglickej škole FSC. Okrem rodnej reči ovládal nemčinu, francúzštinu a angličtinu; obstojne čítal po arabsky.

Ako občana Rakúsko-Uhorska ho v roku 1916 internovali Angličania⁴⁴ (Viedeň bojovala na strane Nemeckej ríše proti štátom Dohody). Svoje zajatie prežíval najprv v Egypte v Ras el-Tin, neskôr v Alexandrii. V internácii ho Veľká Británia držala celých 39 mesiacov, z ktorých posledné prežil na púšti v Sidi Bishr pri hraniciach so Sudánom. Tam sa mu pomocou pútnikov podarilo objaviť výdatný prameň vody, čo pomohlo púštnemu táboru v zásobovaní touto vzácnou tekutinou (dovtedy ju dovážali v cisternách); dokonca im to umožnilo pestovať aj vlastnú zeleninu.

⁴² MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Prof. Jozef Marián Temeš 75 ročný*, s. 399.

⁴³ MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Dejiny Školských bratov na Slovensku 1899 – 1950*, s. 24.

⁴⁴ MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Dejiny Školských bratov na Slovensku 1899 – 1950*, s. 24.

Po skončení vojny sa vrátil učiť do Istanbulu; Inštitút FSC tam viedol v štvrti Kadiköi svoju školu. Nepobudol tam však dlho a v roku 1920 sa pýtal „domov“. Na Slovensku sa najprv venoval výchove mladého dorastu v juvenáte pri školách bratov (ľudová a meštianska) v Bojnei pri Topoľčanoch a následne strávil jedenásť rokov ako stredoškolský profesor v Učiteľskom ústave v Spiš. Kapitule.

Tu bol aj literárne činný v oblasti pedagogiky. Písal o vlastnostiach dobrého učiteľa, o výchovných prostriedkoch, trestoch a pod. Jeho štúdie vychádzali v revue *Slovenský učiteľ* v rokoch 1934 – 1936. Písal ich ako osvedčený pedagóg z vlastných skúseností, bohatéj učiteľskej praxe i zo štúdie spisov významných pedagógov.

V období rokov 1935 – 1938 ho určili za intendanta biskupského majetku v Jablone, kde dbal na sociálnu otázku a výrazne prispel k zlepšeniu situácie zamestnancov; postavil rodinné domy a zrekonštruoval im niektoré byty.

Roky 1937 – 1939 strávil v Poľsku, kam ho kongregácia poslala pomáhať domácim bratom rozbiehať školy. Tam prežil aj inváziu vojsk nacistického Nemecka do krajiny. V prvom roku druhej svetovej vojny sa vrátil domov do novovzniknutej Slovenskej republiky a ujal sa vedenia *Štátneho výchovného ústavu* v Slovenskej Ľupči. Jeho riaditeľom bol a s veľkým úspechom ho viedol až do roku, kedy sa aj na Slovensku ujali moci komunisti, 1948. Jeho spolubrat ho hodnotí (cítiť tam ducha zakladateľa sv. Jána Krstiteľa de La Salle, ktorý neodmietol od začiatku výchovu ani tohto druhu mládeže) nasledovne⁴⁵: „Dobre poznal psychológiu mladých ľudí, ktorí prichádzali do ústavu s chýrom mravnej narušenosti a nedisciplinovanosti. Staral sa o ich kvalitnú stravu a dobré využitie voľného času po vyučovaní v tamojšej ľudovej osemročnej škole, o ich vhodnú zábavu a kultúrne vzdelávanie i primeranú prácu. Poznal ich tvorivé schopnosti, zručnosť, túžbu po vyniknutí, preto sa v ústave dobre využívala snaha chovancov

po súťažení, ktoré nebolo samoučelné, ale viedlo k správne mu sebauplatneniu, k uplatneniu ich schopností a k dobrým návykom, k disciplíne, estetickému cíteniu, k zbožnosti a získavaniu vedomostí a mravnej zodpovednosti.“

Po nedobrovoľnom ukončení účinkovania vo výchovnom ústave sa brat Etienne utiahol do Bojnei do domu FSC, kde ho v roku 1950 v rámci akcie K stihol osud spolubratov. Čakala ho opäť internácia. S inými staršími bratmi ho jednotky ZNB a ŠtB deportovali koncom júla 1950 do Beluškých Slatín a v roku 1952 do Báci pri Šamoríne. Tam sa nachádzal františkánsky konvent, ktorý nová červená moc premenila na koncentračný kláštor. Tam sa venoval modlitbe, meditácii, reflexii svojho bohatého života a vyrábal ružence. Zostal telesne i duševne svieži až do konca života, zomrel v Báci v zime

⁴⁵ MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Dejiny Školských bratov na Slovensku 1899 – 1950*, s. 24.

roku 1960. Jeho hrob v čase písania pamätí Br. Štefana Mika (1989) zdobil skromný drevený kríž, ktorý vystihuje jeho životnú pokoru.

Brat Štefan-Etienne bol počas celého života vzorným rehoľníkom⁴⁶, nehľadal svet-skú slávu, všetky svoje rehoľné, učiteľské, hospodárske a výchovné úlohy plnil veľmi svedomito, vyznačoval sa skromnosťou, jemným taktom a sociálnym cítením. Boh ho odmenil veľmi dobrým zdravím, nikdy nebol na liečení, nepodstúpil žiadnu operáciu, žil asketickým životom, usilovne pracoval na všetkých zverených postoch od kongregácie, miloval mládež, ktorej zo svojich skromných prostriedkov aj vypomáhal.

Skromný výber zakončíme bratom **Hubertom Deziderom Horkom** (1878 – 1958), ktorý formoval, učil a vychovával študentov Učiteľského ústavu a uč. akademie plných 20 rokov. Nepôsobil len ako stredoškolský profesor, ale aj riaditeľ školastikátu FSC a komunity šk. bratov⁴⁷ v Spišskom Podhradí.

Svetlo sveta uzrel v r. 1878 v Tlumačove na Morave. Rozhodol sa najprv študovať vo Viedni, kde aj vstúpil do rehole FSC, prijal rehoľné meno *Desider*. Inštitút ho poslal, aby pokračoval v štúdiách v Kremsi. Potom zopár rokov pôsobil ako učiteľ na rôznych nižších školách v Rakúsku. Rozhodol sa však urobiť aj skúšky učiteľstva na stredných školách, ktoré po náležitej príprave zložil v roku 1905, a tak získal diplom tzv. hlavného učiteľa (*Hauptlehrer*)⁴⁸ strednej školy pre chémiu, fyziku a matematiku. Tejto aprobácii sa venoval najprv učením v ústavoch šk. bratov vo Viedni a od roku 1911 v Bukurešti (teraz v Rumunsku).

V roku 1914 sa musel podvoliť odvodovej povinnosti a nastúpil do vojenskej služby. Strávil ju ako sanitár v Besarábii⁴⁹. Po vzniku Republiky česko-slovenskej ho kongregácia určila na post riaditeľa Učiteľského ústavu v Sv. Jáne pod Skalou pri Beroune. Vo svojich náročných povinnostiach si našiel čas súčasne študovať svoje odbory na prestížnom Vysokom učení technickom v Prahe.

Novovysvätený biskup pre spišskú diecézu Ján Vojtaššák chcel skvalitniť výučbu na svojom učiteľskom ústave, tak povolal rehoľu FSC do Spiš. Kapituly. Medzi prvými prichádza práve brat Dezider, pôsobí tam v rozmedzí rokov 1924 – 1944. Hubert Horka významne pozdvihol úroveň UÚ, odišiel s povestou vynikajúceho profesora, trpezlivého milovníka vedeckých faktov; bol známy svojou učenosťou, výtvarným nadaním, rozsiahlymi vedomosťami z fyziky a chémie, napísal aj cennú štúdiu o zakladateľovi uč. seminára biskupovi Jánovi Ladislavovi Pyrkerovi, ktorá vyšla v zborníku k 110. výročiu vzniku ústavu v Spolku sv. Adalberta (Vojtecha) v roku 1931, pestoval včely a zaučal do ich chovu ostatných⁵⁰. Skúsený brat Dezider vyžadoval od mladých ľudí pripravujúcich sa na povolanie učiteľa ako aj na svojich novicov (školastikov) isté sebazaprenie a disciplínu ako nevyhnutné vlastnosti pre učiteľa a osobitne rehoľníka. Avšak pri svojej prísnosti a asketizme zostal neobyčajne láskavým človekom. Vplyv jeho osobnosti na kandidátov učiteľstva i rehoľného života bol veľmi silný a trvalý⁵¹.

⁴⁶ Celkové zhodnotenie života tiež pochádza od brata Tichomíra.

⁴⁷ MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Dejiny Školských bratov na Slovensku 1899 – 1950*, s. 7.

⁴⁸ BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Jezuitské gymnázium a učiteľský ústav*, s. 160.

⁴⁹ BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Jezuitské gymnázium a učiteľský ústav*, s. 160.

⁵⁰ MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Dejiny Školských bratov na Slovensku 1899 – 1950*, s. 7.

⁵¹ Hodnotenie od brata Tichomíra, Štefana Mika. *Dejiny Školských bratov na Slovensku 1899 – 1950*, s. 7.

V roku 1944 odišiel do Močenku a neskôr „na dôchodok“ do Bojne, kde však pomáhal pri výchove mladého rehoľného dorastu. Jeho skúsenosti a rozhrád si však všimli aj v centre rehole a v januári 1948 ho povolali do ústredného domu FSC do Ríma. Tam pôsobil ako poradca pre slovensko-českú a poľskú provinciu Inštitútu bratov kresťanských škôl pri ústrednej správe kongregácie. Pán si ho ku sebe napokon tam povolal 5. októbra 1958, vo Večnom meste.

5. Koniec historickej inštitúcie za vedenia Br. J. M. Temeša

Cirkevné školstvo bolo poštátnené na území, ktoré ovládala povstalecká SNR vlastne už v októbri 1944 a po vytlačení nemeckej brannej moci Červenou armádou a likvidácií prvej Slovenskej republiky bez plebiscitu, bola existencia učiteľského ústavu spečatená. Štátna školská „ľudovodemokratická“ správa odvolala z úradu riaditeľa akadémie vynikajúceho Jozefa Brandobura, st. Za dočasného riaditeľa prekvapivo menovala⁵² Br. Jozefa M. Temeša, FSC, ktorý mal byť svedkom likvidácie tejto významnej národnej inštitúcie.

Ostatné učiteľské ústavy sa po prijatí zákona o podmienke vysokoškolského štúdia učiteľov v r. 1947 menili na gymnáziá alebo stredné školy iného druhu, o Vojtaššákovom ústave to však neplatilo. Komunistickej strane, ktorá od r. 1945 obsadzovala najdôležitejšie posty v štátnej správe, ležala táto inštitúcia „v žalúdku“ (semenište reakcie podobne ako jeho kňazský seminár) a už od začiatku plánovali jej likvidáciu.

V roku 1948 prekvapil svojou návštevou učiteľskú akadémiu zástupca povereníka školstva Ondrej Pavlík spolu s novinármi⁵³ a vypočúvali študentov i profesorov, či sa v ústave nedochádza k „protištátnej činnosti“. Nepodarilo sa im zistiť nič podobné. Červených dráždilo to, že škola mala výbornú povest' a aj po vojne sa na ňu vždy hlásilo niekoľkonásobne viac študentov, ako mohla akadémia prijať.

Škola, v ktorej stále učili školskí bratia i kňazi, bola cieľom zastrašovania. Napríklad v noci z prvého na druhého apríla 1949 vnikli „neznámi páchatelia“ do budovy školy, prehľadávali kanceláriu riaditeľa Temeša i stoly učiteľov v zborovni; odcudzili všetky úradné pečiatky⁵⁴. Stopy násilného konania zanechali aj v iných kabinetoch. Keď Br. Marián zavolať príslušníkov verejnej bezpečnosti, tí nemali záujem incident vyšetriť.

Na konci školského roku 1948/49 už školská správa nedovolila vedeniu učiteľského ústavu usporiadať prijímacie skúšky a z maturitných skúšok sa tiež usilovali urobiť frašku. Dosadila za predsedu skúšajúcej komisie komisára z Košíc a medzi skúšajúcich si sadlo aj šesť provokatérov bez legitimovania; s neznámou kvalifikáciou⁵⁵. Tí kritizovali profesorov a enormne ich zaujímalo, či abiturienti veria v Boha, odkiaľ pochádza človek a kto stvoril svet. Konali v rozpore so všetkými predpismi o maturitných skúškach. Dokonca počas nich prišla štátna disciplinárna komisia, aby opäť zistovala možné „protištátne konanie“.

Chceli silou-mocou získať podklad na zastavenie činnosti ústavu. Keďže však žiadny dôkaz o protištátnej činnosti nezískali, dekrét Povereníctva školstva zo 4. augusta

⁵² MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Dejiny Školských bratov na Slovensku 1899 – 1950*, s. 7.

⁵³ MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Prof. Jozef Marián Temeš 75 ročný*, s. 388.

⁵⁴ MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Prof. Jozef Marián Temeš 75 ročný*, s. 389.

⁵⁵ MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Prof. Jozef Marián Temeš 75 ročný*, s. 389 – 390.

1949 nemohol uviesť príčinu zrušenia školy, iba oznámil riaditeľovi J. M. Temešovi, FSC že dňom 31. augusta 1949 zastavuje činnosť učiteľskej akadémie. Na memorandum vedenia školy o udanie zdôvodnenia zatvorenia tejto národnej historickej inštitúcie nedostali z Povereníctva odpoveď.

Netrvalo dlho a z Košíc a Levoče prišla preberacia komisia a Bratovi Mariánovi, prof. Temešovi pripadla smutná úloha odovzdania budovy staroslávnej inštitúcie s celým jej inventárom, ktoré financovala Cirkev a veriaci spišskej diecézy. Všetko nemali kam umiestniť, a tak väčšina majetku ústavu, kníh z knižnice, početné učebné pomôcky a zbierky, hudobné nástroje v škole i v internáte boli rozkradnuté⁵⁶ či dokonca zničené.

Riaditeľovi J. M. Temešovi turbulencie posledných mesiacov podlomili zdravie a musel nastúpiť liečbu v nemocnici v Bratislave. Ani jednému zo školských bratov nedovolili vyučovať na inej strednej škole, a tí sa presunuli do rehoľných domov v Bojnei a Močenku, kde ich zastihla v r. 1950 likvidácia kongregácií, presun do koncentračných kláštorov a postupne na nútené práce najmä v Čechách.

6. Záver

Aj touto štúdiou chceme vzdať hold školským bratom, ktorí sa podieľali na duchovnej formácii študentov Rím.-kat. učiteľského ústavu (neskôr akadémie) v Spišskej Kapitule, robili im duchovné cvičenia, viedli v modlitbe a láske k Bohu a Cirkvi, prispievali aj ku ich vzdelaniu a kvalifikácii, aby boli dobrými učiteľmi na ľudových školách a meštiankach. Venovali sa študentom v akadémii i mimo školy, založili literárny krúžok pre študentov UÚ, vydávali študentský časopis, učili ich hrať na hudobné nástroje, športovali, organizovali výlety do slovenskej prírody, rozvinuli bohatú mimoškolskú činnosť. Výrazne pozdvihli kvalitu výchovného, formačného a vzdelávacieho procesu na Učiteľskom ústave (za prvej Slovenskej republiky od roku 1940 *Učiteľskej akadémie*⁵⁷) ku koncu požehnaného pôsobenia (celkovo 130 rokov, 1819 – 1949) tejto jedinečnej inštitúcie v dejinách Slovenska.

Aby sme si uvedomili dosah, uvedieme, že počas účinkovania školských bratov na Učiteľskom ústave v Spiš. Kapitule (v rokoch 1924 – 1949) skončilo štúdium učiteľstva okolo tisíc adeptov, z toho približne 75 členov Inštitútu FSC⁵⁸ spolu s absolvovaním školskú, ktorí potom úspešne pôsobili nielen v spišskej diecéze, ale na celom Slovensku ba i v zahraničí (ide o bratov, ktorí boli rehoľou určení do zámoria alebo misií).

⁵⁶ MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Prof. Jozef Marián Temeš 75 ročný*, s. 390.

⁵⁷ MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Prof. Jozef Marián Temeš 75 ročný*, s. 388.

⁵⁸ MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Dejiny Školských bratov na Slovensku 1899 – 1950*, s. 8.

BIBLIOGRAFIA

Literatúra

- BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Jezuitské gymnázium a učiteľský ústav (Duchovné a kultúrne dedičstvo Spišskej kapituly II.)*. Ružomberok : Verbum – vydavateľstvo KU, 2019.
- BUJNÁK, Pavol (ed.). *Slovenský náučný slovník. Príručná encyklopédia vedomostí v troch dieloch*. Bratislava – Praha : Litevna, Literárne a vedecké nakladateľstvo, 1932.
- ĎURICA, Milan Stanislav. *Slobodní murári včera a dnes* (40. diel Linea recta Brevissima), 2. vyd., Bratislava : Lúč, 2018.
- FABER, Alfonz. *Ján de La Salle, zakladateľ modernej výuky a výchovy, patrón učiteľov a vychovávateľov*. (Doslov: Školskí bratia na Slovensku.) Bratislava : Lúč, 1991.
- HROMJÁK, Ľuboslav. *S výrazom lásky trvám. Životopis spišského biskupa Jána Vojtaššáka*. Spišské Podhradie : Kňazský seminár b. J. Vojtaššáka, 2015.
- CHALUPECKÝ, Ivan. Spišský biskup Ján Vojtaššák. In. *Viera a život*, roč. 4, apríl 1994, č. 2.
- KOČIAN, Václav. *Testament Konštantína Filozofa, sv. Cyrila*. 2. vyd. Zvolen : Jas 2024.
- MIKO, Štefan Tichomír, FSC. *Dejiny Školských bratov na Slovensku 1899 – 1950*. Bratislava : 1999.
- MIKO, Štefan Tichomír, FSC. Prof. Jozef Marián Temeš 75 ročný. In. *Svedectvo viery* 3. Trnava : Dobrá kniha, 1992.
- ŠTULAJTEROVÁ, Jana. Vývin učiteľského vzdelávania na Slovensku do roku 1945. In. *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Paedagogica*, roč. 25, 2013.
- TEMEŠ, Jozef Marián. *Svätý Ján de La Salle, veľký priateľ mládeže*. Močenok : Kníhtlačiarne F. Urbánka, 1934.
- TOMKO, Jozef. *Zriadenie spišskej, banskobystrickej a rožňavskej diecézy a kráľovské patronátne právo v Uhorsku*. Spišské Podhradie : Vyd. Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka v Spišskej Kapitule, 1995.
- TRSTENSKÝ, Viktor. *Sila viery, sila pravdy. Život a dielo najdôstojnejšieho otca biskupa Jána Vojtaššáka, mučeníka Cirkvi a národa*. Bratislava : Senefeld, 1990.
- URBANIAK, Marek, FSC. *Svätci Inštitútu školských bratov*. Prešov : Vyd. Inštitútu šk. bratov na Slovensku, 2004.

Adresa autora:

Mgr. et Mgr. ThLic. Štefan Patrik Kováč
Katedra filozofie a histórie, doktorand
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta Košice
Hlavná 89, 041 21 Košice
email: spkovac@gmail.com, stefanpatrik.kovac691@edu.ku.sk

Kňaz Andrej Jura a jeho pôsobenie vo farnosti Gaboltov (1970 – 1978)

Tomáš Hud'a

<https://doi.org/10.54937/nhe.2025.14.1.47-70>

Priest Andrej Jura and his work in the Gaboltov parish (1970 – 1978)

Abstract: Andrej Jura (1924 – 2002) was a priest of the order of Christ of the Holy Life. He fought against the adversity of the communist regime not in a reactionary and harsh way or even in a confrontational way like many political dissidents, but by peacefully carrying out his priestly duties and focusing mainly on the Christian education of children and youth. His fundamental influence on faith education was felt by many young people at the time (now people of mature age) in the Diocese of Bardejov where he worked as a pastor for a long time. Andrej Jura's work in Gaboltov dates from 1970 – 1978. From a practical point of view it was spiritually, professionally and personally quite intense. His influence on the education and formation of children and youth was significant, especially through his modest and unforced interest in everyone and his utilisation of modern methods of the apostolate. Thanks to his tireless work, it was possible to carry out a general renovation of the parish church of St. Adalbert in Gaboltov and to begin preparatory work on the repair of the parish building. It is not surprising that this period, which was spiritually very fruitful, took a toll on his health in the form and he developed serious health problems.

Keywords: Children, Education, Gaboltov, Parish, Renovation, Youth.

Úvod

Dňa 15. novembra 2024 sme si pripomenuli nedežítých sto rokov od narodenia kňaza, pedagóga a formátora detí a mládeže Andreja Jura. Tento kňaz bojoval proti nepriazni režimu nie reakčne a ostrým slovom, nie konfrontačne ako ktorýkoľvek politický disident, ale pokojným vykonávaním svojich kňazských povinností zameriavajúc, sa najmä na kresťanskú výchovu detí a mládeže. A je potrebné povedať, že jeho zásadný vplyv na výchovu vo viere pocítili mnohí vtedy mladí ľudia (dnes už ľudia v zrelom veku) v bardejovskom dekanáte, kde dlhodobo pastoračne pôsobil.

Pôsobenie Andreja Juru v Gaboltove sa datuje do rokov 1970 – 1978. Z praktického hľadiska sa skôr jedná o stredne dlhé pôsobenie, bolo však duchovne, pracovne i ľudsky značne intenzívne. Jeho vplyv na výchovu a formovanie detí a mládeže bol značný predovšetkým jeho skromným a nenúteným záujmom o každého, využívúc moderné metódy apoštolátu. Vďaka jeho neúnavnej práci sa podarilo vykonať generálnu opravu farského kostola sv. Vojtecha v Gaboltove a započat' prípravné práce na oprave farskej budovy. Netreba sa pritom diviť, že toto obdobie, do veľkej miery duchovne plodné, si na jeho zdraví vyžiadalo daň v podobe vážnejších zdravotných problémov.

Predkladaná štúdia má za cieľ podať prvotný pohľad na pôsobenie kňaza Andreja Juru v pútnickom Gaboltove, a tak začať ďalší výskum v spoznávaní histórie 20. storočia tejto pútnickej farnosti. Danej téme sa zatiaľ nevenovala žiadna vedecká alebo odborná publikácia.

Prvé roky v Gaboltove

Dňa 1. novembra 1969 bol vtedajší gaboltovský správca farnosti Jozef Juhás¹ preložený za správcu farnosti v Kobylách.² Od uvedeného dátumu dočasne spravoval gaboltovskú farnosť *excurrento* a z toho vyplývajúcou právomocou Jozef Mikloš, dekan-administrátor v Mokroluhu.³ Kapitulárny vikár Štefan Onderko sa však snažil o čo najpromptnejšie personálne obsadenie takej dôležitej farnosti, akou gaboltovská farnosť bola. Vdp. Miklošovi to spomenul v menovacom liste: „*Toto opatrenie je dočasné. Dúfajme, že sa podarí v krátkom čase faru riadne obsadiť. I Vaša i gaboltovská fara potrebujú celého človeka.*“⁴ Nezabúdajme, že obidve farnosti spolu tvoria osem dedín – Mokroluh, Rokytov, Tarnov, Kružľovská Huta, Gaboltov, Sveržov, Zlaté a Kurov.

¹ Jozef Juhás (1920 Belža – 2002 Gaboltov) bol 29. septembra 1946 vysvätený za kňaza. Bol kaplánom v Snine a v Prešove. V roku 1951 bol odvlečený do pomocných technických práporov. Od roku 1954 pôsobil ako kaplán vo farnosti Dóm sv. Alžbety v Košiciach a súčasne ceremoniarom. V rokoch 1959-1962 pôsobil ako kaplán v Michalovciach. V rokoch 1962 – 1969 bol administrátorom v Gaboltove. Od roku 1969 bol správcom farnosti Kobylky. Od 1. januára 1972 do 30. júna 1987 bol farárom v Zborove, od roku 1985 pôsobil v Bardejove a zároveň bol bardejovským dekanom. Od roku 1990 pôsobil vo Vyšnej Voli, pričom od roku 1995 pôsobil ako cirkevný sudca. V roku 1999 odišiel na dôchodok do Gaboltove. Zomrel 3. septembra 2002 v Gaboltove. Porov HIŠEM, Cyril. *Košické presbytérium 1804 – 2006*. [verzia pred tlačou]. Košice, 2006, s. 89. Dostupné na internete: https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemladat_3?kpcmeno=juhasjozef1920

² Kapitulárny vikár Štefan Onderko vo veci menovania vdp. Jozefa Juhása za správcu farnosti Kobylky uviedol: „*Vašu Veľadôstojnosť sprostím vedenia fary v Gaboltove a so súhlasom ONV – odboru kultúry, cirk. odd. v Bardejove menujem Vás správcu fary v Kobylkách s platnosťou od 1. novembra 1969 so všetkou z toho vyplývajúcou právomocou. Miesto v Kobylkách nastúpte najneskôr do dvoch týždňov. Faru Vám odovzdá doterajší dočasný správca fary. Dohodnite sa na termíne prevzatia fary a prevzatie respektíve termín prevzatia oznámte okr. dekanovi. Sťahovacie trovy uhradí Vám cirk. odd. len si predložte sťahovací účet na predpísanom tlačíve. Ostávate v tom istom okrese, nemáte nijaké iné povinnosti blázenia sa až na zmenu pobytu. Za doterajšiu Vašu prácu Vám vyslovujem vďaka a na novom pôsobišti na Vaše práce vyprosím božnosť Božieho požehnania.*“ Archív farského úradu v Gaboltove (ďalej AFÚ GA), zv. 1969, (nezaradené) Ordinariát diecézy košickej a apošt. administr. satmárskej v Košiciach. Vec: Kobylky, Jozef Juhás, menovanie správcu fary zo dňa 6. novembra 1969.

³ AFÚ GA, zv. 1969, (nezaradené) Ordinariát diecézy košickej a apošt. administr. satmárskej v Košiciach. Vec: Gaboltov, dočasné administrovanie fary vdp. Jozefom Miklošom – dekanom-administrátorom v Mokroluhu zo dňa 6. novembra 1969.

⁴ AFÚ GA, zv. 1969, (nezaradené) Ordinariát diecézy košickej a apošt. administr. satmárskej v Košiciach. Vec: Gaboltov, dočasné administrovanie fary vdp. Jozefom Miklošom – dekanom-administrátorom v Mokroluhu zo dňa 6. novembra 1969.

Po Jozefovi Juhásovi bol začiatkom roku 1970 za správcu farnosti v Gaboltove menovaný vdp. Andrej Jura, rodák z Nižného Slavkova pri Lipanoch, ktorý dovtedy pôsobil ako kaplán v Humennom.⁵ Vo farnosti pôsobil aj kaplán Jozef Buranovský. Andrej Jura sa prakticky ihneď pustil do práce, ktorej bolo vo farnosti dosť. Sväté omše, spovedania, prvé piatky, vyučovanie náboženstva, príprava detí na prvé sväté prijímanie a ďalšie. Videl, že farnosť žije intenzívnym náboženským životom a najmä veľký počet detí a mládeže potrebovali duchovné vedenie a starostlivosť. Zároveň bolo potrebné organizačne, personálne i materiálne pripravovať púte ku Škapuliarskej Panne Márii, vykonať opravy kostolov a farskej budovy, ktoré boli v zlom stave.

Andrej Jura bol vo svojej pastoračnej práci od svojho príchodu do Gaboltova veľmi dômyselný a vynaliezavý. Neváhal používať moderné prístupy v duchovnej práci s deťmi a mládežou. V danom období išlo o veľmi svieže a moderné ponímanie evanjeliových príbehov. Napríklad v októbri počas ružencových pobožností boli modlitby sv. ruženca oživené premietaním diapozitívov s výjavmi jednotlivých ružencových tajomstiev.⁶ V adventnom a vianočnom čase boli na fare v Gaboltove premietané filmy s náboženskou tematikou.⁷ Takéto inovátorské formy evanjelizácie, modlitby a meditácie mali mimoriadny ohlas a boli veľmi príjemným spestrením pre deti, ktoré na omše a pobožnosti chodili s veľkým nadšením.

Ďalšou spoločenskou dobovou zvláštnosťou, s ktorou si pri svojej pastoračnej činnosti musel Andrej Jura poradiť, boli pracovné soboty a nedele. Režim potreboval budovať svoju predstavu socializmu a neváhal siahnuť ani po tradičnom dni pracovného pokoja. Aj tieto pracovné nedele boli skôr umelými prekážkami ako znemožniť účasť veriacich na nedeľných bohoslužbách. Aj tento krok ešte viac zvýrazňoval tragikomickú snahu režimu likvidovať cirkev alebo aspoň všemožne obmedzovať jej činnosť. Pracovné nedele komplikovali nedeľný liturgický program. Sv. omše v nedeľu boli z toho dôvodu v ranných hodinách o 6,00 hod. alebo večer o 18,00 (18,30) hod.⁸

V roku 1970 sa gaboltovská farnosť pripravovala na liturgickú slávnosť spojenú s udeľovaním sviatosti birmovania. Prípravu mal na starosti miestny farár vdp. Andrej Jura, pomocnou animátorkou bola Mária Ceľuchová. Prípravy na birmovku sa konali už od augusta 1970 každú nedeľu o 14,00 hod. a boli povinné pre birmovancov z Gaboltova, Kurova a Sveržova. Birmovanci zo Zlatého mali vlastné stretnutia. Otázky na záverečnú skúšku boli vybraté z katechizmu a boli zverejnené na výveske kostola.⁹ Birmovka sa napokon konala v júni 1971.

⁵ Andrej Jura (15. november 1924, Nižný Slavkov – 23. november 2002, Nižný Slavkov) bol po ukončení štúdia teológie bol 19. augusta 1951 vysvätený za kňaza. Po absolvovaní základnej vojenskej služby v roku 1954 bol až do roku 1968 postavený mimo službu. Do roku 1969 pôsobil ako kaplán v Humennom. Od roku 1970 bol správcou farnosti v pútnickom Gaboltove. V rokoch 1978 – 1989 bol farárom v Hertníku, potom v rokoch 1969 – 1994 vo Veľkej Lodine v okrese Košice-okolie, pričom v rokoch 1990-1991 a 1992-1993 excurrando spravoval aj Obišovce. Od roku 1994 bol na starobnom dôchodku. Zomrel v rodnom Nižnom Slavkove dňa 23. novembra 2002. Porov. HIŠEM, Cyril. *Košické presbytérium 1804 – 2006*, s. 89. Dostupné na internete: https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemladat_3?kpcmeno=juraandrei

⁶ AFÚ GA, zv. 1970, *Knihá oznamov 1970 - ? Farské oznamy zo dňa 4. októbra 1970.*

⁷ AFÚ GA, zv. 1970, *Knihá oznamov 1970 - ? Farské oznamy zo dňa 20. decembra 1970.*

⁸ AFÚ GA, zv. 1970, *Knihá oznamov 1970 - ? Farské oznamy zo dňa 11. októbra 1970.*

⁹ AFÚ GA, zv. 1970, *Knihá oznamov 1970 - ? Farské oznamy zo dňa 26. júla 1970.*

Ďalšou aktivitou organizovanou Andrejom Jurom bola oslava konaná 3. októbra 1971 pri príležitosti vzácneho kňazského jubilea 25 rokov kňazskej vysviacky Jozefa Juhása, správcu farnosti v Kobylách a bývalého gaboltovského správcu farnosti. Viacerí gaboltovskí veriaci so svojím duchovným otcom sa zúčastnili slávnostnej sv. omše, kde pozdravili svojho bývalého duchovného otca a popriali mu veľa Božích milostí do ďalšej kňazskej služby.¹⁰ Táto návšteva v Kobylách bola vyjadrením vďaky za pastoračné pôsobenie Jozefa Juhása v Gaboltove, ako aj prejavom kontinuity v jeho duchovnej práci vykonanej vo farnosti Gaboltov.

Zaujímavou aktivitou v roku 1971 boli sobotné stretnutia mládeže, počas ktorých sa premietal životopisný film a diapozitívy zo života sv. Jána Bosca.¹¹ Následne sa čítal celý jeho životopis. Duchovný otec Jura povzbudzoval k časti na stretnutiach najmä miestnych mládencov, v ktorých chcel vzbudiť nové kňazské povolania. Je rovnako zaujímavé, že v danom období silne poznačenom normalizačnými snahami sa začiatkom školského roka sv. omša „*Veni sancte*“ a na konci školského roka sv. omša „*Te Deum*“. Duchovný otec farnosti, vdp. Jura, bol vyhľadávaným kňazom, ktorý vysluhoval sviatosti krstu nielen deťom z farnosti, ale aj iným deťom z okolia a okresu. Išlo predovšetkým o deti lekárov, zdravotníkov a učiteľov z Bardejova, Prešova, Sabinova, ale aj iných miest, ktorí nemohli a nechceli kvôli svojmu postaveniu prísť o svoje zamestnanie. Strach zo straty postavenia či zamestnania ich teda priviedol do Gaboltova, kde pred oltárom Škapuliarskej Panny Márie a sv. Vojtecha mohli pokrstiť svoje deti.

Andrej Jura sa veľmi zaujímal o novodobé dejiny Gaboltova, ktoré potom zapisoval do farskej kroniky. O živote dobrodinky Anny Rattiovej, ktorej mimoriadne štedré finančné dary umožnili postaviť Pokojovú kaplnku zasvätenú Kristovi Kráľovi, sa veľa nevedelo. Aj gaboltovskí rodáci, ktorí boli svedkami budovania Pokojovej kaplnky, o nej počuli iba sprostredkovane, cez gaboltovského rodáka George Bilavskeho z mesta Elizabeth. Z toto dôvodu Andrej Jura chcel veci spojené so stavbou Pokojovej kaplnky uviesť na pravú mieru a v roku 1971 sa vykonal zápis do farskej kroniky. Požiadal rodáka z Gaboltova George Fornadla z mesta Elizabeth, aby mu pomohol s opísaním väzby medzi Gaboltovom a pani Ratti: „*K Vám, otče, obraciam sa ešte s osobitnou prosbou: poznáte históriu, jak bola postavená kaplica Krista Kráľa pri fare. Chcel by som to napísať do kroniky. Máme i tú Američanku na fotografii, ale podrobnosti nevieme. Boli by sme Vám veľmi povďační, keby ste nám o tom napísali. Vaše písmo som dobre rozumel.*“¹² George Fornadel vo svojom liste odpovedal takto: „*Teraz vam tu pišem o tu ženu, ktera dala na kaplicu pri fare. Ja mam kaplicu tu z nej focenu som ukazoval i Johnovi Gura. Ta žena bola mrs. Rataj. Sme ju poznali dobre, ale už nežije, zomrela paru roky.*“¹³ Veľa informácií sa vdp. Jura nedozvedel a nedisponoval presnými historickými údajmi. Možno aj preto vo farskej kronike mylne uviedol niektoré fakty, najmä tie, ktoré sa týkali požehnania kaplnky (kronika uvádza rok 1932, ale podľa doložených dokumentov sa akt požehnania kaplnky vykonal ešte v roku 1929). George Fornadel tiež pripomína,

¹⁰ AFÚ GA, zv. 1970, *Kníha oznamov 1970 - ?*. Farské oznamy zo dňa 26. septembra 1971.

¹¹ AFÚ GA, zv. 1970, *Kníha oznamov 1970 - ?*. Farské oznamy zo dňa 28. novembra 1971.

¹² AFÚ GA, zv. 1971, (nezaradené) *Rímskokatolícky farský úrad v Gaboltove, okres Bardejov, Slovensko. Oprava farského kostola v Gaboltove. List vdp. Andreja Juru Georgeovi Fornadelovi z Elizabeth, NJ, USA zo dňa 3. mája 1971.*

¹³ AFÚ GA, zv. 1971, (nezaradené) *Rímskokatolícky farský úrad v Gaboltove, okres Bardejov, Slovensko. List Georga Fornadela vdp. Andrejovi Jurovi zo dňa 12. mája 1971.*

že na spomínanú kaplnku, dnes tzv. Dolný kostol, sa finančne podieľali aj americkí rodáci pochádzajúci z Gaboltova: „...*mate kaplicu, ktoru mate pri fare. Ešte George Bilavsky a George Fornadel sme kolektovali na ňu.*“¹⁴

Púte ku Škapuliarskej Panne Márii

Jeho azda hlavnou úlohou v roku 1970 bolo organizovať púť ku Škapuliarskej Panne Márii. Gaboltovskú púť v týchto normalizačných časoch navštívilo množstvo pútnikov, avšak samotný program aj vďaka obmedzovaniu zo strany Okresného národného výboru (ONV) v Bardejove bol veľmi skromný. Vdp. Jura takto povzbudzoval gaboltovských veriacich: „*K pútnikom buďte milí, ochotní a úslužní a takým spôsobom vyrovnávajúte prípadné znepokojenie.*“¹⁵ Program sa odohrával pod prístreškom zhotoveným na tento účel kurátormi v pútnickom areáli pri kamennom kríži. V sobotu 18. júla bola iba sv. omša s privítaním. V nedeľu 19. júla bolo slávených celkovo päť omší, o 5,00 hod. (vdp. Pastir), 6,00 hod. (vdp. Demeter) v hornom aj dolnom kostole, o 7,00 hod. (vdp. Čech). O 8,00 hod. bola slávená farská sv. omša s požehnaním škapuliarov (vdp. Jura). Záverečná slávnostná sv. omša o 10,30 hod. bola s kázňou. Po omšiach prebiehalo požehnanie škapuliarov. O 14,00 hod. boli spievané slávnostné večery. Púť končila až podvečer o 17,00 hod. litániami.¹⁶

Púť v Gaboltove v roku 1971 sa konala v dňoch 17. a 18. júla. V sobotu, okrem spovedania pútnikov, bola večer o 19,30 hod. slávená privítacia sv. omša a po nej nasledovala mariánska pobožnosť a po nej Andrej Jura premietal film o živote Panny Márie. V nedeľu boli slúžené omše o 5,00, 6,00, 7,00 a 8,00 hod. (farská omša), po nej nasledovalo požehnanie škapuliarov. O 10,30 hod. nasledovala slávnostná sv. omša. Podvečer o 17,00 hod. boli litánie.¹⁷ Mnohé rodiny na prosbu Andreja Juru poskytli prístrešie pútnikom z blízka i ďaleka.¹⁸

Gaboltovská púť v roku 1972 sa konala v dňoch 15. a 16. júla. Strecha kostola, ktorá mala byť do odpustu hotová, sa nestihla opraviť a bola pokrytá len doskami. K oltáru Škapuliarskej Panny Márie sa dalo dostať iba pomedzi lešenie. Program začal v sobotu ráno sv. omšou o 6,00 hod. a pokračoval spovedaním o 15,00 hod. a privítacou sv. omšou o 19,30 hod. s následnou pobožnosťou. Nedeľný program začal sv. omšami o 5,00 (v Pokojovej kaplnke), 6,00 a 7,00 hod. Program pokračoval hodinkami ku Škapuliarskej Panne Márii a o 8,00 farskou sv. omšou s požehnaním škapuliarov. O 10,30 hod.

¹⁴ AFÚ GA, zv. 1971, (nezaradené) *Rímskokatolícky farský úrad v Gaboltove, okres Bardejov, Slovensko. List Georga Fornadela vdp. Andrejovi Jurovi zo dňa 11. apríla 1971.*

¹⁵ AFÚ GA, zv. 1970, *Kníha oznamov 1970 - ?. Farské oznamy zo dňa 12. júla 1970.*

¹⁶ AFÚ GA, zv. 1970, (nezaradené) *Program gaboltovskej púte 1970.* AFÚ GA, zv. 1970, *Kníha oznamov 1970 - ?. Farské oznamy zo dňa 12. júla 1970.*

¹⁷ AFÚ GA, zv. 1971, (nezaradené) *Rím. kat. farský úrad Gaboltov. Program slávnosti Škapuliarskej P. Márie v Gaboltove 1971.*

¹⁸ Rodiny Baňková (č. d. 49), Bibková (48), Glitová (46) a Hažlinská (31) ubytovali v dome po desať pútnikov, rodina Halkociová (42) osem, Hirčáková (57), Billá (39), Knapová (38) a Hudťová (29) po päť pútnikov, Hudťová (54) štyroch, Fornadeľová (33) troch, Baňková (41), Kažíková (37) a Kriššová (32) po dvoch. Viaceré rodiny poskytli k prenocovaniu aj svoje senníky: Kriššová (44) a Hažlinská (31) po dvadsiatich, Hažlinská (52) pätnásť, Fornadeľová (58), Hirčáková (57), Romaňáková (56), Baňková (49), Bibková (48), Glitová (46), Halkociová (42), Billá (39), Kažíková (37), Fornadeľová (36), Renčková (35), Fornadeľová (34), Fornadeľová (33), Petrušková (30) a Hudťová (29) po desať pútnikov, Baňková (41) ôsmich, Knapová (38) a Kriššová (32) po piatich pútnikov. Súpisné čísla domov sú ešte z čias starého označenia. AFÚ GA, zv. 1971, (nezaradené) *Rím. kat. farský úrad Gaboltov. Prístrešie pútnikov – púť Gaboltov 1971.*

bola slúžená slávnostná sv. omša, po ktorej boli požehnané ďalšie škapuliare. Odpustová slávnosť bola ukončená litániami o 17,00 hod.¹⁹ Prípravy na púť, najmä čo sa týka práce s deťmi a mládežou, riadila sr. Siena Javorská²⁰. Jej pomoc uvítala celá farnosť, najmä vdp. Jura, ktorý sa nezapadol poďakovať jej rehoľnej predstavenej sr. Blažej Lukáčovej: „*Sestra Siena robila nám veľké služby v príprave na odpust a organizovala jej pridelené dievčatá.*“²¹ Počasie bolo v týždni chladnejšie a daždivé, ale cez odpustovú sobotu a nedeľu príjemné a bez zrážok.²²

Gaboltovská púť v roku 1973 sa niesla v znamení vďaky za generálnu obnovu farského kostola. Sv. omše počas odpustovej soboty boli ráno o 6,00 hod. (farská) a o 19,30 hod. (privítacia). Nedeľné omše boli o 5,00, 6,30 a 8,00 hod. O 10,00 bola slúžená slávnostná sv. omša, počas ktorej bola vykonaná posviacka obnoveného farského kostola, ktorú vykonal košický kapitulný vikár Štefan Onderko. Nedeľná slávnostná sv. omša sa prvýkrát slúžila na balkóne nad sakristiou. Dôstojného kapitulného vikára sprevádzal vdp. Michal Kľučár, tajomník biskupského úradu v Košiciach.²³ Po skončení púte odišiel vdp. Jura na ďalší liečebný pobyt v Tatrách, ktorý ukončil začiatkom septembra.²⁴

Program gaboltovského odpustu v roku 1974 bol podobný ako v minulých rokoch: v sobotu 20. júla sa od 15,00 hod. spovedalo. O 19,00 hod. sa konala privítacia sv. omša. V nedeľu 21. júla boli sv. omše o 6,00, 8,00 a o 10,30 hod. slávnostná sv. omša. Popoludňajší program bol zrušený.²⁵

Púť ku Škapuliarskej Panne Márii sa v roku 1975 konala cez víkend 19. – 20. júla. V sobotu sa od 15,00 hod. vysluhovala sviatosť zmierenia, o 18,00 hod. sa slávila privítacia sv. omša a po nej mariánska akadémia, ktorú zorganizovali gaboltovské rehoľné sestry a dvanásť dievčat v krojoch. V nedeľu sa slávili omše o 5,00, 6,00 a 7,30 hod. O 9,00 hod. začala pobožnosť – liturgická poéma s názvom „Oslavujme svätú Pannu“ a s podnázvom „Panna, teba uctieваме“. Scenár pobožnosti poskytol vdp. Andrej Jura. V čase o 10,30 hod. sa konala slávnostná sv. omša.²⁶

V dňoch 16., 17. a 18. júla 1976 gaboltovská farnosť opäť privítala tisíce pútnikov, ktorí sa zišli osláviť sviatok Škapuliarskej Panny Márie. Nadšenie bolo o to väčšie, že pred

¹⁹ AFÚ GA, zv. 1970, *Kniha oznamov 1970 - ? Farské oznamy zo dňa 9. júla 1972.*

²⁰ Sr. Mária Siena – Anna Javorská (1929 Gaboltov – 2008 Vrícko) zložila prvé sľuby v Kongregácii sestier Božského Vykupiteľa dňa 8. septembra 1950 v Spišskej Novej Vsi. V začiatkoch pracovala v nemocnici v Košiciach. Počas internácie bola sústredená v Spišskej Novej Vsi, v Bavlnárskych závodoch vo Františkově nad Ploučnicí. Od roku 1954 pôsobila v ústave ťažko chorých v Spišskom Štvrtku. Popri tejto službe absolvovala štúdium na Strednej zdravotníckej škole v Levoči. Od roku 1991 pôsobila v spoločenstve sestier vo Vrícku. Tu zomrela 7. októbra 2008 a je pochovaná na miestnom cintoríne. V nekrológu sr. Sieny sa uvádza: „*Sestra M. Siena rada slúžila chorým i spolusestrám. Rada prebývala pred svätostánkom.*“ Archív Kongregácie sestier Božského Vykupiteľa. *Sr. Mária Siena – Anna Javorská – nekrológ.*

²¹ AFÚ GA, 1972, (nezaradené) *Líst vdp. Andreja Juru sr. Blažej Lukáčovej, predstavenej rehoľného domu Kongregácie vykupiteľiek v Spišskom Štvrtku zo dňa 21. júla 1972.*

²² AFÚ GA, 1972, (nezaradené) *Líst vdp. Andreja Juru sr. Blažej Lukáčovej, predstavenej rehoľného domu Kongregácie vykupiteľiek v Spišskom Štvrtku zo dňa 21. júla 1972.*

²³ Porov. Farský úrad v Gaboltove. *Pútnická kniha Panny Márie Škapuliarskej v Gaboltove. Kniha vďakov a prosieb, Odpustová slávnosť 1973.*

²⁴ AFÚ GA, zv. 1970, *Kniha oznamov 1970 - ? Farské oznamy zo dňa 6. júla 1973.*

²⁵ Na programe púte sa aktívne zúčastnila aj gaboltovská mládež, ktorá pomohla ministrovaním, vítaním pútnikov, spevom na pobožnostiach a sv. omšiach. AFÚ GA, zv. 1974, (nezaradené) *Rím. kat. farský úrad v Gaboltove, Rozvrh služieb - odpust 1974.*

²⁶ AFÚ GA, zv. 1975, (nezaradené) *Rím. kat. farský úrad v Gaboltove. Vec: Rozvrh púte do Gaboltova 1975.* AFÚ GA, zv. 1970, *Kniha oznamov 1970 - ? Farské oznamy zo dňa 13. júla 1975.*

odpustom sa podarilo zrekonštruovať oba mariánske oltáre vo farskom kostole, ktoré už stihli byť nainštalované a pripravené na svojich pôvodných miestach. Počasie bolo slnečné, aké už nebolo viac rokov predtým. Odhadom prišlo okolo 10 000 pútnikov, medzi nimi aj veriaci z Trenčína, Heľpy, Slovenskej Ľupče, ale aj krajanovia z Kanady a USA (isti manželia Mayerníkovci a Sivokovci). Drobných predavačov, ako hovorí kniha púti „*zlikvidoval a odviedol ZNB*“.²⁷ Sobotný program púte zahrňoval sv. omšu o 18,30 hod., mariánsku pobožnosť s názvom „Oslavujme svätú Pannu“ o 19,30 hod. a o 21,00 hod. modlitbu sv. ruženca s premietaním diapozitívov a súčasne spovedanie. V nedeľu od 05,00 hod. boli následne slúžené tri sv. omše (o 5,00 hod. v oboch gaboltovských kostoloch), mariánska pobožnosť s bohoslužbou slova s názvom „Teba, Panna, uctieваме“, hodinky k Panne Márii a slávnostná sv. omša o 10,30 hod. s požehnaním a rozlúčkou. Hlavným celebrantom bol vdp. Jozef Mikloš, prodekan z Mokroluhu a kazateľskej služby sa ujal vdp. František Fabián, správca farnosti z Hertníka. Bol dovolený len jeden spovedník – Andrej Murenko, správca farnosti Kobyle.²⁸

Gaboltovský odpust sa v roku 1977 slávil v sobotu a nedeľu 16. a 17. júla. V sobotu začal farskou sv. omšou ráno o 6,00 hod. a pokračoval privítanou pútnickou sv. omšou o 19,00 hod. O 21,00 hod. sa konala modlitba bolestného sv. ruženca spojená s premietaním diapozitívov s lurdskou tematikou. Nedeľný program obsahoval sv. omše o 5,00 a 6,00 hod. slávené pri oltári Škapuliarskej Panny Márie. Sv. omša o 8,00 hod. bola slúžená na balkóne nad sakristiou. O 9,00 hod. nasledovala mariánska pobožnosť a mariánske hodinky, na ktorých sa podieľali tieto gaboltovské deti a mládež: Martin Baňka, Jaroslav Biath, Pavol Hirčák, Marián Kravčík, Jana Sokolová, Magdaléna Kažíková, Mária Renčková a Mária Romaňáková. Slávnostnú sv. omšu o 10,30 celebroidal kanonik Štefan Benkő, bardejovský dekan-farár. Kázeň predniesol vdp. Jozef Pastir, farár z Kurimy.²⁹

Gaboltovská púť v roku 1978 pocítila stúpajúci počet pútnikov. Podľa odhadov sa ho zúčastnilo okolo 11 000 pútnikov z celého Slovenska, napr. aj z Bánoviec nad Bebravou, Bratislavy či Serede. Počasie bolo zamračené, ale bez dažďa. ONV v Bardejove nepovolil obchodné stánky a predavačov. Na púť boli vdp. Jurom pozvaní aj významní farníci pochádzajúci z Gaboltova, ktorí sa k svojmu rodisku hlásili: Ľudovít Gura zo Stropkova, Vincent Gura z Nižného Žipova, Dr. Martin Hažlínsky z Veľkých Kapušian, MUDr. Ján Renčko z Gíraltoviec, MUDr. Jozef Jašš, MUDr. Jozef Javorský, Martin Hažlínsky z Gíraltoviec, JUDr. Andrej Matejček z Bratislavy a ďalší.³⁰

Program púte bol nasledovný: V sobotu o 6,00 hod. farská sv. omša, od 14,00 hod. spovedanie. Povolenie spovedať dostali len traja kňazi, napriek tomu napokon spovedali šiesti kňazi: L. Franc, A. Hirjak, J. Pastir, J. Dugas, J. Naščák a K. Jankech. Večer o 18,30 hod. bola slúžená sv. omša s privítaním pútnikov. Po nej nasledovala mariánska pobožnosť na tému „Mária v našom živote“ s litániami, ktorú s miestnou mládežou nacvičil ich

²⁷ Porov. Farský úrad v Gaboltove. *Pútnická kniha Panny Márie Škapuliarskej v Gaboltove. Kniha vďakov a prosieb*, Odpustová slávnosť 1976.

²⁸ AFÚ GA, zv. 1976, (nezaradené) *Rím. kat. farský úrad v Gaboltove, Program odpustu 1976*.

²⁹ AFÚ GA, zv. 1977, (nezaradené) *Rím. kat. farský úrad v Gaboltove. Vec: Rozvrh púte do Gaboltova 1977*. AFÚ GA, zv. 1970, *Kniha oznamov 1970 - ? Farské oznamy zo dňa 11. júla 1977*.

³⁰ AFÚ GA, zv. 1978, (nezaradené) *Rím. kat. farský úrad v Gaboltove, Pozvaní hostia - odpust 1978*.

duchovný otec Andrej Jura.³¹ Privítanie pútnikov bolo dojemné, vítali ich gaboltovské deti s úvodným slovom žiačky Ľuboslavy Biathovej: „Na tomto uctievanom mieste, pri obraze Matky Škapuliarskej, na svätovojtešskej ceste – vítajte. Tu žili predkovia naši, tu prišli rytieri Svätej zeme; na tejto apoštolskej ceste aj Váš pozdravujeme. Sme však len deti slabé a svet nečuje hlasy naše, vy s nami súčiť majte, ducha nám dajte.“⁶² Vdp. Jura takto privítal pútnikov: „Gaboltov neleží blízko, ale na severe Šariša, kde končia cesty pri hranici. Človek je toľko hoden, koľko dokáže znieť. Zoberte si napríklad heslo vojakov: Viac potu na cvičišti – menej krvi na bojišti. Túto noc nabradíme, sily obnovíme, aj jedenie doplníme, ale najmä ducha posilníme. Kto sa bojí námahy a počasia, ten zostal doma. Vítam Váš na duchovnom stretnutí, cítte sa tu ako doma. Panna Mária Škapuliarska nech Váš naplní plným kresťanským povedomím.“⁶³ V nedeľu pokračovala púť s týmto programom: sv. omše o 05,00 a 06,30 hod. pri milostivom obraze Škapuliarskej Panny Márie, o 07,30 hod. bola slávená farská omša na „balkóne“ nad sakristiou, o 09,30 hod. liturgická pobožnosť s názvom „Oslavujme svätú Panu“⁶⁴, o 10,00 hod. spievané hodinky. O 11,00 hod. nasledovala slávnostná sv. omša, ktorú celebroval vdp. Jozef Mikloš, prodekan dekanátu Bardejov, kazateľom bol Jozef Šechný, správca farnosti v Hažlíne, ktorý svoju homíliu zameral na

³¹ Program mariánskej pobožnosti:

1. Pieseň: Panna, Teba uctieваме
2. Litánie loretánske
3. Pieseň: naplň ma milosťou nekonečnou
4. Modlitba za živých členov škapuliara
5. Pieseň: Pod tvoj plášť sa utiekame
6. Modlitba za mŕtvych členov škapuliara
7. Pieseň: Ó Mária, ctaná ľalia
8. Báseň
9. Modlitba Anjel Pána so zvončením
10. Antifóna a modlitba
11. Požehnanie
12. Pieseň: neopúšťaj nás.

AFÚ GA, zv. 1978, (nezaradené) *Rím. kat. farský úrad v Gaboltove. Vec: Program mariánskej pobožnosti 1978.*

³² AFÚ GA, zv. 1978, (nezaradené) *Rím. kat. farský úrad v Gaboltove. Vec: Program mariánskej pobožnosti 1978.*

³³ AFÚ GA, zv. 1978, (nezaradené) *Rím. kat. farský úrad v Gaboltove. Vec: Pozvánka na púť do Gaboltova zo dňa 1. júla 1978.*

³⁴ Program nedeľnej liturgickej pobožnosti:

1. Hudobný úvod
2. Privítanie
3. Pieseň: vďaka za toto krásne ráno (v prípade zlého počasia: Keď prídem pred tvoj oltár)
4. Pásmo zamyslení s názvom Mária v našom živote
5. Pieseň: Anjelským pozdravením
6. Dobrá zvest'
7. Pieseň: Celá krásna
8. Mladosť v Nazarete – duchovná úvaha
9. Pieseň: Prijmi matka v náruč dievky
10. Príprava na manželstvo
11. Pieseň: K Márii voláme
12. Neboj sa Mária!
13. Pieseň: Mária ochrana
14. Pán s tebou
15. Pieseň: Matka presvätá
16. Mária – matka
17. Pieseň: Matka milá
18. Modlitba: pod tvoju ochranu
19. Antifóna, modlitba, požehnanie
20. Pieseň: Pod tvoj plášť.

AFÚ GA, zv. 1978, (nezaradené) *Rím. kat. farský úrad v Gaboltove. Vec: Program liturgickej pobožnosti 1978.*

poslanie Panny Márie ako pomocnice mladých, dospelých i starších ľudí. Sv. omša bola ukončená rozlúčkou a poďakovaním.³⁵ V rozlúčkovej reči miestny duchovný otec Andrej Jura pripomenul: „*Kiežby od zajtra bolo vidieť náš lepší a milší život. Kiežby všetci chlapi u nás zajtra nenadávali, nebrešili, ale doniesli veselého ducha na pracovisko. Kiežby všetky ženy boli milšími matkami. Kiežby chlapi a dievčatá od zajtra najkrajšie hovorili a odniesli si najkrajšie spomienky z Gaboltova a prázdnin.(...) Kresťan nech je najlepší priateľ, pracovník, spoločník, na ktorého sa možno spoľahnúť. Panna Mária nech Vás sprevádza na cestách, nech vám vyprosí dobré zdravie, ochranu a pomoc v každej chvíli.*“³⁶ Dobrý priebeh odpustovej slávnosti zabezpečila aj gaboltovská mládež, ktorá sa podieľala pri miništrovaní, nosení milostivého obrazu Škapuliarskej Panny Márie, kríža, zástav alebo pri bozkaní kríža.³⁷

Rekonštrukcia farského kostola sv. Vojtecha

Už v roku 1970 sa začali plánovacie práce spojené s rekonštrukciou farského kostola sv. Vojtecha. V roku 1971 bolo naplánované vypracovanie umelecko-historického a historicko-architektonického výskumu kostola. Pôvodný plán rekonštrukcie počítal s tým, že strecha by mala byť zrekonštruovaná v roku 1971 a kazetový strop v roku 1972.

Oprava farského kostola sa teda zdala byť nevyhnutná. Podľa mienky vdp. Andreja Juru „*Tunajší pútnický chrám Panny Márie Škapuliarskej je už vo veľmi zlom stave. A súrne vyžaduje opravu. Keďže jeho stavba, oltáre renesančno-barokové, svätyňa gotická, strop kazetový ako i celé vnútorné zariadenie je veľkej umeleckej hodnoty, chceme tieto vzácne historické klenoty obnoviť v pôvodnej kráse. Po bardejovskom chráme náš je vyhodnotený ako najvzácnejšia pamiatka v severnom Šariši. Nemienime preto budovať nový chrám, ani robiť prístavbu, lebo pôvodný štýl kostola by sme tým len znehodnotili. Ani to potreba nevyžaduje, lebo veriaci do kostola i vo svatky sa pomestia...*“³⁸ Miestny farár vdp. Andrej Jura začal vykonávať všetky potrebné prípravy k rekonštrukčným prácam. Podľa prísľubu Pamiatkového úradu v Bardejove sa mali v tomto roku začať reštauračné práce na farskom kostole. Bolo nevyhnutné vykonať tieto sanačné práce:

- nový krov – rozpočet spolu s novou strechou v sume činil 400 000 Kčs,
- nová strešná krytina,
- nová dlažba,

³⁵ AFÚ GA, zv. 1978, (nezaradené) *Rím. kat. farský úrad v Gaboltove. Vec: Pozvánka na púť do Gaboltova zo dňa 1. júla 1978. Porov. Farský úrad v Gaboltove. Pútnická kniha Panny Márie Škapuliarskej v Gaboltove. Kniha vďakov a prosieb, Odpustová slávnosť 1978.*

³⁶ AFÚ GA, zv. 1978, (nezaradené) *Rím. kat. farský úrad v Gaboltove. Vec: Rozlúčka v pútníkmi. Rok 1978.*

³⁷ Obraz Škapuliarskej Panny Márie nosili Anna Matejovaičová, Mária Kravčíková, Magdaléna Potanovičová, Pavlína Bibková, Margita Kažíková, Margita Baňková, Mária Sisáková st., Mária Javorská st., Margita Sýkorová, Margita Ščešňáková, Jozefa Sokolová, Magdaléna Hiščárová, Mária Sokolová, Alžbeta Chovancová, Margita Romaňáková, Eva Petrušková, Magdaléna Smoleňová, Mária Gajdošová a Eva Gurová. Kríž a zástavy niesli: Jozef Bilyý, Marián Rimarčík, Pavol Zoľák, Marián Krišš, Ján Chovanec, Andrej Kažík, Martin Čeluch, František Renčko, Ondrej Krišš, Ján Bibko, J. Hiščár. Bozkávanie kríža a škapuliara zabezpečili: Ján Hiščár, Ľubo Krišš, Marián Rimarčík, Ján Matejovič, Martin Baňka, Jaroslav Biath, Marián Krišš, Ján Romaňák, Stanislav Juročko, Ján Sisák, Ján Chovanec, Cyprián Gura a Andrej Kažík. Spevy žalmov zabezpečovali: Mária Gajdošová a Monika Kašperová. Miništrovali: Martin Baňka, Jaroslav Biath, Martin Petrovič, Jozef Nagrant, Tibor Petruška, Jozef Romaňák, Marián Hiščár, Pavol Hirčák, Ján Chovanec, Andrej Kažík, Marián Fornadeľ, Miroslav Fornadeľ, Ján Kažík, Cyril Gajdoš, Marián Kravčík a Marián Sokol. O zbieranie darov (zvonček) sa starali: Matejovič, Bilský a Fornadeľ, v Pokojovej kaplnke Martin Čeluch st. o osvetlenie sa staral J. Petrovič a ozvučenie mal na starosti J. Chyra. AFÚ GA, zv. 1978, (nezaradené) *Rím. kat. farský úrad v Gaboltove. Vec: Rozvrh púte do Gaboltova 1978.*

³⁸ AFÚ GA, zv. 1970, (nezaradené) *Rímskokatolícky farský úrad v Gaboltove, okres Bardejov, Slovensko. Oprava farského kostola v Gaboltove. List vdp. Andreja Juru Johnovi Smolenovi zo dňa 24. mája 1970.*

- oprava lavice – pôvodné sa pri presúvaní rozpadli, z toho dôvodu bola ich naplánovaná rekonštrukcia nevyhnutná,
- chór,
- vonkajšie a vnútorné omietky,
- jednofarebná výmalba,
- predsieň (babinec) s dvomi dverami so starým kovaním,
- železné nosnice stropu,
- rekonštrukcia stropu kostola,
- generálna oprava organa,
- osvetlenie terénu,
- obnova ohradného múru,
- nová elektrifikácia.

Rozpočet na prevedenie rekonštrukcie kostola sv. Vojtecha bol stanovený na 600 000 Kčs. Len samotná oprava krovu a kazetového stropu bola rozpočtovaná na 414 000 Kčs. Náklady na rekonštrukciu kostola vyplývajúce z celkového rozpočtu znížili svojpomocné práce veriacich, ako aj spolupráca s Jednotným roľníckym družstvom v Gaboltove.

Finančná podpora ONV v Bardejove z pamiatkových fondov štátu na rekonštrukciu kazetového stropu vo výške 199 777 Kčs však nebola dostačujúca. Tak zásadná rekonštrukcia chrámu – najrozsiahlejšia v 19. a 20. storočí – si vyžadovala ďalšie prostriedky, ktoré štát nemohol a ani zrejme nechcel pokryť. Ďalšie náklady ostali na pleciach veriacich Gaboltova. Otec Andrej Jura ich povzbudzoval k štedrosti a veľmi citlivým a ľudským spôsobom prosil o milodary na opravu kostola: „*Doterajší nedeľný zvonček sa pohyboval okolo 200 Kčs, minulú nedeľu stúpol vyše 500 Kčs (...). Pán Bob zaplat' a vynahrad' pri zdraví a Božom požehnaní. I to je správne uvaženie, že výdavky si treba rozdeliť, naraž by ste v rodinách viac cítili.*“³⁹ Časť chýbajúcich financií sa vyzbierali vo farských zbierkach, niečím prispeli aj pútnici počas gaboltovskej púte. Prispeli aj americkí rodáci, ktorí boli oslovení vdp. Andrejom Jurom o podporu formou verejných zbierok: „*Budeme veľmi povďační našim americkým Slovákom-krajanom, ak by prispeli milodarmi na záchranu nášho kostola a tak mali účasť na úprave dôstojného príbytku našej Matky Škapuliarskej.*“⁴⁰ Georgeovi Fornadelovi napísal vdp. Jura tieto slová: „*Chceme obnoviť jeho starú krásu, ktorú práve dnes obdivujeme a práve preto to bude dlhšia i drahá robota.*“⁴¹ Inému rodákovi, Johnovi Smolenovi, napísal: „*Počuli sme od Vašich príbuzných v našej farnosti, že by ste mali dobrý úmysel urobiť zbierku na opravu nášho kostola medzi našimi krajanmi v Amerike. Už za ochotu sme Vám veľmi povďační.*“⁴² Andrew Chovanec z Windsoru prijal od miestneho farára takúto správu: „*Všetkých Vás z úprimného srdca pozdravujeme z rodnej vlasti, vyprosujeme Vám božné Božie požehnanie a dobré zdravie pri našom milostivom pútnickom škapuliarskom oltári. S dôverou sa obraciame na Vás, milí rodáci a krajanovia Slováci, ak by ste aj Vy*

³⁹ AFÚ GA, zv. 1970, *Kníha oznamov 1970 - ?*. Farské oznamy zo dňa 14. novembra 1971.

⁴⁰ AFÚ GA, zv. 1970, (nezaradené) *Rímskokatolícky farský úrad v Gaboltove, okres Bardejov, Slovensko. Potvrdenie vdp. Andreja Juru o zlom stave pútnického kostola. List vdp. Andreja Juru Jánovi Gurovi z Elizabeth, NJ, USA zo dňa 23. júla 1970.*

⁴¹ AFÚ GA, zv. 1971, (nezaradené) *Rímskokatolícky farský úrad v Gaboltove, okres Bardejov, Slovensko. Oprava farského kostola v Gaboltove. List vdp. Andreja Juru Georgeovi Fornadelovi z Elizabeth, NJ, USA zo dňa 3. mája 1971.*

⁴² AFÚ GA, zv. 1970, (nezaradené) *Rímskokatolícky farský úrad v Gaboltove, okres Bardejov, Slovensko. List vdp. Andreja Juru Johnovi Smolenovi dňa 24. júla 1970.*

*mohli prispieť a mať účasť na záchrane nášho kostola, ktorý je Vám známy z Vašej mladosti. Naša Matka Škapuliarska gaboltovská nech poteší a odmení všetkých svojich dobrodincov.*⁴³ Je evidentné, že sa počítalo so zásadnou pomocou krajanov za „veľkou mláku“, ktorých zbierky mohli pomôcť najväčšej generálnej rekonštrukcii gaboltovského farského v moderných dejinách.

Vdp. Jura predovšetkým dúfal v pomoc tej, vďaka ktorej sa konali starobylé púte do Gaboltova: „*Toto sú teda naše starosti s rôznymi prekážkami, ale i radosť, že je to na chválu Božiu a česť našej Matky Škapuliarskej.*“⁴⁴ Brigády boli vyhlasované a organizované postupne podľa čísel domov. Ak niekto nemohol prísť na brigádu, mohol sa s niekým vymeniť. Dňa 3. decembra mohol vdp. Jura konštatovať, že stropné kazety a kostolné lavice boli zrekonštruované, začali sa robiť omietky. Zároveň sa začali výkopové terénne práce na osvetlenie kostola, a to zo zbierok ružencového bratstva v Gaboltove.⁴⁵

Zbierky medzi rodákmi organizovali títo gaboltovčania žijúci v USA a Kanade: Andrew Chovanec z Windsoru, Ontario (Kanada), John Smolen z Elizabeth, New Jersey (USA), John Gura z Roselle, New Jersey (USA),⁴⁶ George Fornadel z Elizabeth, New Jersey (USA),⁴⁷ Mary Popjak, rod. Didajová z Lakewoodu, Ohio (USA) a Mária Reistetter z Catherines, Ontario (Kanada).⁴⁸ John Gura sa pritom prejavil ako mimoriadne veľký lokálpatriot. V miestnych novinách uverejnil inzerát s možnosťou prispieť na gaboltovský

⁴³ AFÚ GA, zv. 1970, (nezaradené) *Rímskokatolícky farský úrad v Gaboltove, okres Bardejov, Slovensko. List vdp. Andreja Juru Andrewovi Chovancovi zo dňa 20. júna 1970.*

⁴⁴ AFÚ GA, 1972, (nezaradené) *List vdp. Andreja Juru sr. Blažejí Lukáčovej, predstavenej rehoľného domu Kongregácie vykúpiťeliek v Spišskom Štvrtku zo dňa 7. júna 1972.*

⁴⁵ AFÚ GA, zv. 1970, *Knihla oznamov 1970 - 2. Farské oznamy zo dňa 3. decembra 1972.*

⁴⁶ Ján (John) Gura (18. 7. 1920 Gaboltov – 3. 4. 2018 Holiday City, Berkeley) odišiel do USA v roku 1937, keď mal 17 rokov. Najprv žil v meste Elizabeth, kde sa zoznámil s gaboltovskými rodákmi, ktorí tam žili. Počas 2. svetovej vojny slúžil v armáde USA a vyslúžil si vysoké vojenské vyznamenania. Po vojne žil v Roselle Park a v roku 1984 sa presťahoval do Holiday City. Pracoval ako kováč a konštruktér mostov. Bol farníkom kostola sv. Maximiliána Kolbeho. Spolu s manželskou Sophiou rod. Lakatovou mali syna Johna a dcéru Mary Ann Oleyar.

⁴⁷ Juraj (George) Fornadel (1885 Gaboltov – 1971 Elizabeth) pochádzal z chudobných pomerov z rodiny kedysi nazývanej Didaj Fornadel. Keď mal 5 rokov, jeho matka ovdovela a vydala sa za Jána Hažlinského Javorského, vdovca s piatimi deťmi. George mal jedného vlastného brata Jána (1880 – 1971), ktorý emigroval do USA v roku 1898. George odišiel do USA v roku 1900, keď mal 15 rokov. Peniaze na plavbu loďou mu zaslal jeho brat Ján. V meste Elizabeth, kde žila pomerne veľká komunita gaboltovských rodákov a kde spoznal aj Annu Rattí, dobrodinku gaboltovskej Pokojovej kaplnky, žil spolu so svojou ženou Annou (1891 Tarkovice, okr. Humenné – 1986 Elizabeth) a mali spolu 10 detí, piatich chlapcov a päť dievčat. V meste Elizabeth sa až do svojej staroby stretával vo farskom spoločenstve kostola sv. Jozefa spolu s George Bilavským, Annou Medoňovou a Johnom Gurom (George Bilavsky odporučil Anne Rattiovej, aby postavila Pokojovú kaplnku práve v Gaboltove, kde by uložila nájdené obrazy. Podľa svedectva George Fornadela sa George Bilavsky nedožil staroby). Je zaujímavé, že v roku 1971, kedy zomrel, napísal ešte tri listy vdp. Jurovi, posledný 12. augusta.

⁴⁸ AFÚ GA, zv. 1971, (nezaradené) fond: *Korešpondencia vdp. Andreja Juru s gaboltovskými rodákmi z Kanady a USA.* Na opravu prispeli títo Gaboltovčania: Andrew Chovanec, John Smolen, John Gura, George Haytar rod. Hančovská, Mary Kukol rod. Hažlinská, George Fornadel, Joseph Fornadel, John Gura, Mary Popjak rod. Didajová, Joseph Fornadel a ďalší americkí a kanadskí Slováci z Bardejova (Vardzel, Gibel, Hudák), Lukova (Juhas), Hrabského (Ševčík), Osikova (Kuchta, Vardzel), Sveržova (Knapp), Rokytova (Uličný), Bardejovskej Novej Vsi (Breza, Hudáková), Krivého (Kostolník), Dubinného (Sabol), Kobýľ (Štalmach), Kurova (Molčan), Rokytova, Bardejovskej Novej Vsi, Hertníka (Harčarufka, Jashovci, Kozáček), Nižného Slavkova (Anton), pán Slavkovský z Clevelandu a ďalší slovenskí rodáci (Kilian, Kohan, Seman, Valach, Martin, Janega, Šmilňáková, Goch, Kováč, Oráč, Ginovský, Burnovský, Cambala, Novosad, Hosták, Pulík, Mesaroš, Horváth, Petro, Solcz, Kubáni, Dzurjo, Boldižár, Harčar, Hajník, Monak, Šverha, Dzunko, Zimný, Lozinský, Doktorčík, Pajdovský, Pekár, Cigan, Jacko, Očkaj, Reistetter, Valent, Vojtek, Tomášik, Kvetko, Pavlo, Truchan, Sinčák, Dubnička, Kvočák, Hladová, Biloveský, Mondok, Kidora, Zajaček, Sedlák, Vinca, Bílý, Pavlík, Bobovčák, Petrušín, Mišenčík, Tarnovský, Maridat, Francesangeli, Beňo, Dupaj, Havran, Sabol, Kosko, Marzik, Jandačka, Brozina, Berešík, Mederčík, Širanec, Hubal a iní bohuznámi darcovia).

chrám. Ním vyzbierané milodary osobne doručila do Gaboltova počas návštevy svojej dcéry na Slovensku istá pani Sabolová žijúca v USA pochádzajúca z Hertníka. Ako malý prejav vďaky poslal vdp. Jura Johnovi Gurovi pozdrav, kalendár a fotografie kostola, ktoré následne pán Gura rozoslal viacerým dobrodincom. Zbierku Andrewa Chovanca do Gaboltova doručil istý Jozef Hosták z Windsoru, ktorý v tom čase tiež navštívil svoju rodnú zem. Po svojom príchode do Kanady priniesol potvrdenie a fotografie kostola od vdp. Jury o prevzatí peňažnej zbierky.⁴⁹

Zbierky vykonali aj na Velehrade a v Spišskom Štvrtku rehoľné sestry z Kongregácie Najsvätejšieho Vykupiteľa pochádzajúce z Gaboltova.⁵⁰ Sestričky v týchto komunitách prispeli sumou 5 000 Kčs, čo bola na ich možnosti a vtedajšiu ekonomickú silu koruny pomerne značná suma. Vdp. Jura nešetril slovami vďaky na adresu najmä rehoľných sestier – rodáčok z Gaboltova: „*Pozdravujte naše sestričky, že im vyslovujeme vďaky i Pán Bob zaplat' za iniciatívu na doplnenie nášho fondu na opravu (...). Keď som prv povedal kurátorom, tak oni, že z čoho tie chudiatka môžu. Nuž a preto je to vzácnějšíe i povzbudivejšíe pre našich veriacich, lebo Vám ďakujeme i v kostole.*“⁶¹ Sestry poslali tiež nové miništrantské oblečenie pre farský kostol – sukne, rochetky a pelerínky všetkých liturgických farieb. Podľa svedectva vdp. Andreja Juru „*miništranti sa len predbiehajú, ktorý prv sa oblečie len do rochetiek od vás.*“⁶²

Prispeli aj veriaci z Humenného, predovšetkým vďaka finančným darom rehoľných sestričiek, pracovníkov v zdravotníctve a členiek Bratstva sv. ruženca. Andrej Jura bol za to veľmi vďačný: „*Naša Matka Škapuliarska nech vám vyprosí dobré zdravie a Božie požehnanie, aby váš milodar sa vám čoskoro mnohonásobne vrátil pri dobrom zdraví a pokoji.*“⁶³

Práce na opravách previedol Okresný stavebný podnik v Bardejove. Odborným garantom bol Pamiatkový úrad Prešov, pobočka Bardejov. Reštaurovanie oltárov, odvodnenie a úprava starej kamennej cesty od fary ku kostolu sa neuskutočnili (predpokladaný termín bol 1. polrok 1974). Práce sa mali rozbehnúť aj na stavbe Domu smútku po schválení stavebného projektu.⁵⁴

⁴⁹ AFÚ GA, zv. 1972, (nezaradené) *List Andrewa Chovanca gaboltovskému správcovi farnosti vdp. Andrejovi Jurovi zo dňa 23. júna 1972.*

⁵⁰ Boli to rehoľné sestry z Kongregácie sestier Božského Vykupiteľa: sr. Siena Javorská, sr. Kolumbiera Fornadeľová, sr. Felicitas Majcherová, sr. Arnolda Kriššová, sr. Klementína Petrovičová a sr. Fidelis Javorská. Porov. HUĎA, Tomáš. *Dejiny pútnického Gaboltova. I. časť. Od najstarších dejín so zameraním na prvú polovicu 20. storočia.* Turany: P+M, 2022, s. 87 – 91.

⁵¹ AFÚ GA, zv. 1972, (nezaradené) *List vdp. Andreja Juru sr. Bonifácii zo 7. júna 1971.* AFÚ GA, zv. 1971, *List vdp. Andreja Juru sr. Bonifácii z 11. apríla 1972.*

⁵² AFÚ GA, zv. 1972, (nezaradené) *List vdp. Andreja Juru sr. Bonifácii zo 7. júna 1971.* AFÚ GA, zv. 1971, *List vdp. Andreja Juru sr. Bonifácii z 11. apríla 1972.*

⁵³ AFÚ GA, zv. 1973, (nezaradené) *List vdp. Andreja Juru humenským mariánskym čiteľom z mája 1973.*

⁵⁴ AFÚ GA, zv. 1974, (nezaradené) *Rím. kat. farský úrad v Gaboltove. Súpis archíválií. Súpis podľa pokynov a bodov Ministerstva kultúry SSR zo dňa 26. júna 1974, s. 7 – 8.*

Priebeh rekonštrukcie farského kostola

Podľa svedectva vdp. Juru bol rok 1972 „*rokom odriekania a úspor*.“⁵⁵ Omše boli slávené v Pokojovej kaplnke – v dolnom kostole. V apríli toho roku sa začala oprava organa a rozšírenie chóru. Drevo určené na nový krov a škridľa (tzv. drážkovaná bobrovka) boli pripravené na kostolnom priestranstve.⁵⁶

Na odpust v roku 1972 bola plánovaná nová strecha na kostole. Kostol sa však nepodarilo zakryť. Len demontáž starej plechovej strechy činila 30 000 Kčs. Strecha bola len olatovaná a pútnici mali prístup k oltáru Škapuliarskej Panny Márie len pomedzi lešenie. Hlavná sv. omša bola v pútnickom areáli, nedeľná sv. omša o 5,00 hod. bola v Pokojovej kaplnke. Ďalším problémom boli kostolné lavice. Pôvodné sa pri presúvaní rozpadli, z toho dôvodu bola ich naplánovaná rekonštrukcia nevyhnutná.⁵⁷ Niekoľko dní po púti pokračovali práce v presbytériu. V ďalšom období sa vykonali nové omietky, nová elektrifikácia kostola, výmalba kostola a oprava lavíc. Stropné kazetové obrazy zrekonštruovali odborníci z Pamiatkového úradu z Bardejova. Ostatné činnosti vykonali podľa ich inštrukcií veriaci obce.⁵⁸

Nová tehlová nadmurovka so železobetónovým vencom upevnila krov kostola. Omietka bola nanášaná v dvoch vrstvách. Počas rekonštrukcií bola odstránená južná predsieň (babinec) so širokou sedlovou strechou a nahradená architektonicky vhodnejšou sedlovou predsieňou s päťuholníkovým portálovým výklenkom, v ktorej mali byť pôvodne sochy kríža s Kristom, Panny Márie a sv. Jána, ktoré sa dnes nachádzajú na hornom portáli presbytéria. Bola odstránená malá vežička nad presbytériom (tzv. sanktusník) aj so zvonom, po jeho lane ostal dodnes viditeľný otvor v kazetovom strope. Zároveň bola vyhotovená nová medená vežička nad presbytériom. Nad sakristiou bola vyhotovená mobilná nadvihovacia strecha, ktorá sa otvárala pri príležitosti miestnych pútí. Tento priestor nad sakristiou slúžil ako exteriérový liturgický priestor a používal sa do roku 1990, kedy bola na tento účel postavená tribúna pokrytá plastovým lexanom.

Práce na obnovení farského kostola sa blížili ku koncu. Dozor nad stavebnými úpravami mal Pamiatkový úrad v Bardejove, ktorý si prizval na pomoc poradcu Jozefa Vojtasa, kanonika a správcu farnosti v Spišskej Belej. Ten si prezrel postup generálnych opráv stavby a jeho interiéru. Posviacka zrekonštruovaného kostola bola vykonaná počas púte ku Škapuliarskej Panne Márii dňa 22. júla 1973.

Ďalšie roky jeho pôsobenia v Gaboltove

Roky 1972 – 1974

V roku 1972 si Gaboltov spomínal 725. výročie prvej písomnej zmienky o obci. Išlo o listinu uhorského kráľa Bela IV., ktorý pri vymedzovaní územia Makovického panstva určil hranice medzi gaboltovskými križovníkmi – Strážcami Božieho hrobu jeruzalemského,

⁵⁵ AFÚ GA, zv. 1971, (nezaradené) *List vdp. Andreja Juru provinciálnej predstavenej Kongregácie sestier Božského vykupiteľa* z 11. apríla 1972.

⁵⁶ AFÚ GA, zv. 1971, (nezaradené) *List vdp. Andreja Juru provinciálnej predstavenej Kongregácie sestier Božského vykupiteľa* z 11. apríla 1972.

⁵⁷ Pri organizovaní púte bola veľkou pomocou prítomnosť sr. Sieny Javorskej, ktorá organizačne pripravoval odpustový program a organizovala aj miestne dievčatá. AFÚ GA, zv. 1971, (nezaradené) *List vdp. Andreja Juru sr. Blažej Lukáčovej* z 21. júla 1972.

⁵⁸ AFÚ GA, zv. 1971, (nezaradené) *List vdp. Andreja Juru sr. Blažej Lukáčovej* z 21. júla 1972.

sídliačimi na Busove – a bardejovskými cisterciátmi. Obec si tiež pripomínala 975. výročie prechodu sv. Vojtecha cez obec Gaboltov, keď prechádzal z Uhorska do poľského mesta Gniezdna. Z uvedeného dôvodu chcel Andrej Jura zintenzívniť duchovný život v Gaboltove. V roku 1972 zaviedol liturgické poklony počas fašiangových dní (v nedeľu až utorok pred Popolcovou stredou), pri Božom hrobe a na konci roka (silvestrovská poklona). Boli v nich zaangažovaní miništranti, dievčatá, matky s deťmi v škôlke, ružencoví horlitolia, ako aj pracujúci veriaci.⁵⁹ Novinkou bola aj novéna pred sviatkom sv. Vojtecha, ktorú sa modlievali striedavo chlapci a dievčatá. Vdp. Andrej Jura si rýchlo získal srdcia najmä detí, ktorí sa s veľkou radosťou angažovali v liturgických a chrámových aktivitách. Andrej Jura dal v tom istom roku obnoviť obraz sv. Vojtecha v kaplnke sv. Vojtecha, a taktiež obraz Poslednej večere v bývalej kaplnke Pánovej večere.

Raz mesačne v pondelky sa slávila sv. omša v latinskom jazyku.⁶⁰ Bolo zaujímavé, že počas nedeľ v septembri, októbri, novembri a decembri boli slávené dve nedeľné sv. omše o 8,00 a 10,30 hod. v Pokojovej kaplnke. Bolo to z dôvodu stavebných prác a opráv na farskom kostole. Keď ešte bolo vhodné počasie, niektoré nedeľné sv. omše sa slávili na priestranstve za kostolom: „*Boboslužby síce máme vonku a máme väčšiu kaplnku, kde teraz máme boboslužby.*“⁶¹ Sprievod na prikázaný sviatok Božieho Tela (oltárik) sa konal v nedeľu 4. júna na farskom dvore a okolo Pokojovej kaplnky, tiež z dôvodu prác pri farskom kostole. Definitívne boli zrušené zádušné „odpytovačky“ pri pohrebných obradoch. Biskupský úrad v Košiciach zároveň povolil duchovné služby pravoslávny, ak prejavia záujem. Išlo najmä o zaopatrenie, spoveď a sv. prijímanie. Tiež bolo dovolené sväté prijímanie katolíkov na pravoslávnych bohoslužbách v krajoch, kde nebolo katolíckeho kňaza.⁶²

Zdravotný stav vdp. Andreja Juru sa začiatkom roku 1973 nečakane zhoršil. Jeho zdravotné problémy respiračného charakteru spôsobené vybavovaním potrebnej agendy súvisiacej s rekonštrukciou farského kostola ho prinútili nastúpiť na kúpeľnú liečbu v Tatrách. Počas jeho neprítomnosti ho v dňoch od 11. marca do 5. apríla 1973 zastupoval vdp. Mikloš z Mokroluhu a bardejovský kaplán.⁶³

Duchovný a náboženský život v obci napriek nepriazni režimu prekvital. Sv. omše boli hojne navštevované nielen v nedeľu a na sviatky, ale aj v pracovných dňoch. U chlapcov a mladíkov vo farnosti nebola núdza o miništrovanie. Dievčatá sa taktiež v hojnom počte zapájali do pobožností, poklôn, pri organizovaní pútí a vítaní pútnikov.

V Gaboltove sa veľkej priazni tešila modlitba sv. Ruženca. Táto modlitba sprevádzala takmer všetky rodiny, ktoré sa akýmkoľvek spôsobom do nej zapájali, či už v kostole alebo spoločne v jednotlivých rodinách. Veľkú zásluhu mali pri organizácii fašiangových poklôn, pri strážení Božieho hrobu počas Bielej soboty, počas májových pobožností a dušičkovej pobožnosti 2. novembra. V obci sa sformovalo neuveriteľných 17 ružencových ruží, najviac v novodobých dejinách Gaboltova. Ružencovými horliteľmi jednotlivých

⁵⁹ AFÚ GA, (nezaradené) zv. Poklony a pobožnosti z rokov 1972 – 1975. *Program poklôn: fašiangová, Boží hrob, na sv. Vojtecha, silvestrovská – roku 1972 – 1974.*

⁶⁰ AFÚ GA, zv. 1970, *Knihá oznamov 1970 - ?. Farské oznamy zo dňa 30. júla 1972.*

⁶¹ AFÚ GA, 1972, (nezaradené) *Líst vdp. Andreja Juru sr. Blažejí Lukáčovej, predstavenej reboľného domu Kongregácie vykúpi-teliek v Spišskom Štvrtku zo dňa 7. júna 1972.*

⁶² AFÚ GA, zv. 1970, *Knihá oznamov 1970 - ?. Farské oznamy zo dňa 5. marca 1972.*

⁶³ AFÚ GA, zv. 1970, *Knihá oznamov 1970 - ?. Farské oznamy zo dňa 11. marca 1973.*

ruží boli títo veriaci: Ján Matejovič, Ján Petrovič, Anna Kriššová, Ján Gura, Martin Ceľuch, Katarína Steranková, Zuzana Javorská, Ján Baňka, Anna Sisáková, Andrej Krišš, Anna Halkociová, Adam Chovanec, Mária Kravčíková, Mária Smoleňová, Juraj Renčko, Martin Fornadeľ a Katarína Knapová.⁶⁴ Samotný program počas fašiangovej poklony pred Najsvätejšou Sviatosťou Oltárnou bol mimoriadne bohatý a pozostával z piesní z Jednotného katolíckeho spevníka, modlitieb z Nábožných výlevov, biblických čítaní opisujúcich ustanovenie Eucharistie pri poslednej večere, básní a litánií.⁶⁵

Vo farskom kostole sv. Vojtecha boli dokončené posledné stavebné úpravy. Zároveň z finančných zbierok veriacich Gaboltova zakúpil vdp. Jura podložky na sedenie do lavíc.⁶⁶

Zvláštnosťou tohto roka bolo, že púť do Mariánskeho potoku-Driščovca na sviatok Narodenia Panny Márie sa nekonala z dôvodu oneskorenej žatvy.⁶⁷ V nedeľu 22. decembra z dôvodu pracovnej nedele boli sv. omše v Gaboltove slúžené ráno o 6,00 a večer o 18,15 hod.

Roky 1975 – 1978

Fašiangová poklona vo februári tohto roka bola z dôvodu chrípkovej epidémie v Gaboltove v obmedzenom režime. Z toho dôvodu vdp. Jura nechodil do filiálnych obcí Sveržova, Kurova a Zlatého a neslúžil omše ani neorganizoval fašiangové poklony.⁶⁸ Veľkou pomocou však bol kaplán Jozef Buranovský, ktorý, pokiaľ bol zdravý, pastoračne vypo-máhal vo svojom rodisku – Sveržove.

Na sviatok patrocínia sv. Vojtecha slúžil slávnostnú sv. omšu vdp. Jozef Mikloš z Mokroluhu. Koncelebrovali vdp. Jura a kaplán Buranovský. Istou zaujímavosťou boli júlové a augustové sv. omše v lete slávené ráno o 6,00 hod. z dôvodu žatvy.⁶⁹ Posunutie času na ranné hodiny vykonal vdp. Andrej Jura na žiadosť miestneho JRD. Z dôvodu zberu zemiakov bola aj nedeľná sv. omša 7. septembra slúžená skoro ráno o 6,00 hod. Odpustová sv. omša v Mariánskom potoku-Driščovci bola slúžená ten istý deň večer netradične o 17,00 hod.⁷⁰

Dňa 10. júla 1976 Gaboltov navštívil doc. Vojtech Mikulka, špirituál a docent kňazského seminára v Bratislave a veľký priateľ Andreja Juru. Navštívil kostol a kaplnku sv. Vojtecha v rámci púte „po stopách svojho patróna.“ Gaboltovský chrám navštívili mnohí ďalší kňazi z celého Slovenska, ktorí boli na liečení v Bardejovských kúpeľoch. Niekoľko dní na to zavítal do našej farnosti ďalší významný pútnik. Bol ním prof. Anton Bagin,

⁶⁴ AFÚ GA, zv. 1974, (nezaradené) *Rím. kat. farský úrad v Gaboltove, Poklona pred najsv. Oltárnou – fašiangy 1974.*

⁶⁵ AFÚ GA, zv. 1974, (nezaradené) *Rím. kat. farský úrad v Gaboltove, Poklona pred Najsv. Sviatosťou 1974.*

⁶⁶ AFÚ GA, zv. 1970, *Knihá oznamov 1970 - ?. Farské oznamy zo dňa 17. februára 1974.*

⁶⁷ AFÚ GA, zv. 1970, *Knihá oznamov 1970 - ?. Farské oznamy zo dňa 14. júla 1974.* AFÚ GA, zv. 1970, *Knihá oznamov 1970 - ?. Farské oznamy zo dňa 6. septembra 1974.*

⁶⁸ AFÚ GA, zv. 1970, *Knihá oznamov 1970 - ?. Farské oznamy zo dňa 9. februára 1975.*

⁶⁹ AFÚ GA, zv. 1970, *Knihá oznamov 1970 - ?. Farské oznamy zo dňa 13. júla 1975.*

⁷⁰ AFÚ GA, zv. 1970, *Knihá oznamov 1970 - ?. Farské oznamy zo dňa 7. septembra 1975.*

profesor cirkevných dejín v kňazskom seminári v Bratislave, ktorý sa s úctou k nebeskej Matke taktiež vybral po stopách sv. Vojtecha.⁷¹

Liturgické slávnosti Božieho Tela, Najsvätejšieho Srdca Ježišovho a sv. Cyrila a Metoda sa v Gaboltove slúžili dve sv. omše – ráno o 6,00 a večer o 19,30 hod. v Pokojovej kaplnke. Vo farskom kostole sa totiž rekonštruovali oba mariánske oltáre. V čase prázdnin vdp. Jura v kostole premietal každú stredu diafilm na pokračovanie s názvom „Bambo, príbeh z misií“.⁷²

V nedeľu 12. septembra 1976 bola plánovaná v Driščovci odpustová slávnosť o 10,00 hod. Počasie však tejto púti neprialo, a preto bola sv. omša slúžená vo farskom kostole.⁷³ Koncom septembra bol do Bardejova preložený vdp. kaplán Jozef Buranovský, čím vdp. Andrejovi Jurovi odišiel neúnavný pastoračný pomocník. Napriek tomu vdp. Buranovský vypomáhal v Gaboltove najmä pri spovedaní na prvý piatok v mesiaci a vo Sveržove aj pri piatkových a nedeľných sv. omšiach.⁷⁴ Vdp. Jura a vdp. Buranovský boli pozývaní aj do okolitých gréckokatolíckych farností na odpusty ako kazatelia a spovedníci – 3. októbra do Nižného Tvarožca, 31. októbra do Hrabského a 14. novembra na Cigeľku (sv. Kozma a Damián). Gréckokatolícky duchovný z Nižného Tvarožca Štefan Molčanyi zasa vypomáhal pri vianočnom spovedaní v Gaboltove spolu s vdp. Jurom, Miklošom a Buranovským.⁷⁵ Pozvanie vdp. Molčanyiho pokračovalo aj v ďalších rokoch, nakoľko v Gaboltove bolo niekoľko rodín, v ktorých bol niektorý z rodičov gréckokatolík, aby tak sa mohli spovedať vo svojom byzantskom obrade.

V roku 1977 prešli časti oltárov farského kostola sv. Vojtecha generálnou opravou. Oltáre reštaurovala Charita – chrámová služba Červený Kostelec. Išlo najmä o pozlátenie niektorých ornamentálnych častí. Ornamenty boli odoslané do Červeného Kostelca v debnách. Farnosť disponovala nejakým plátkovým zlatom a mienila ho odpredať chrámovej službe, aby tá ho mohla použiť na oltárne ornamenty. Chrámová služba však zlato od farského úradu nevykúpila, ich vnútorný poriadok to neumožňoval. Bolo však možné odkúpenie plátkového zlata od pamiatkového úradu. Preto bolo to isté plátkové zlato fakturované a odkúpené Pamiatkovým úradom v Bardejove.⁷⁶ Okrem uvedených práv interiéru kostola bolo dokončené verejné osvetlenie okolo kostola, nainštalované elektrické zvonenie a boli zreštaurované kostolné hodiny.⁷⁷

Na sviatok sv. Marka bola slúžená sv. omša vo farskom kostole a bola spojená s tradičným požehnaním ozimín. 4. veľkonočná nedeľa pripadla na deň „oslavy“ Sviatku práce 1. mája. Z uvedeného dôvodu sv. omša v Gaboltove musela byť slúžená už o 6,00 hod., nakoľko mnohí veriaci sa museli zúčastniť dobových prvomájových sprievodov v Bardejove. Na sviatok Božieho Tela a Krvi bola sv. omša večer o 17,30 hod. Obľúbený

⁷¹ Napr. Juraj Macák, správca farnosti v Michalku, Alexander Křabník, správca farnosti v Rajeckej Lesnej, Jozef Beňo SDB, Porov. Farský úrad v Gaboltove. *Pútnická kniha Panny Márie Škapuliarskej v Gaboltove. Kniha vďakov a prosieb*, 1976. Vojtech Mikulka, správca farnosti v Sokolovciach okr. Trnava a špirituál kňaz. seminára v Bratislave.

⁷² AFÚ GA, zv. 1970, *Kniha oznamov 1970 - ? Farské oznamy zo dňa 13. júna 1976*.

⁷³ AFÚ GA, zv. 1970, *Kniha oznamov 1970 - ? Farské oznamy zo dňa 5. septembra 1976*.

⁷⁴ AFÚ GA, zv. 1970, *Kniha oznamov 1970 - ? Farské oznamy zo dňa 26. septembra 1976*.

⁷⁵ AFÚ GA, zv. 1970, *(nezaradené) Farské oznamy – Vianoce 1976*.

⁷⁶ AFÚ GA, zv. 1977, (nezaradené) CHARITA – chrámová služba Červený Kostelec. *Řím. Kat. farní úřad, Gaboltov. Odpověď na list, 6. október 1977*.

⁷⁷ Porov. *Pamätná kniha obce Gaboltov*, zväzok I, s. 193.

eucharistický sprievod a oltáriky boli preložené na nedeľu. Sviatky Nanebovstúpenia Pána, Božského Srdca Ježišovho, sv. Petra a Pavla a sv. Cyrila a Metoda bol slúžený v pokojovej kaplnke ráno o 6,00 a večer o 19,30 hod. z dôvodu rekonštrukcie oltárov a elektroinštalácie vo farskom kostole.⁷⁸

Počas pôsobenia vdp. Andreja Juru v Gaboltove vzniklo duchovné spojenie dvoch pútnických miest: Gaboltova a Rajeckej Lesnej-Frývaldu. Toto duchovné puto vzniklo vďaka dlhoročnému priateľstvu farárov pôsobiacich na oboch pútnických miestach, vdp. Andrejovi Jurovi a vdp. Alexandrovi Kľabníkovi. Gaboltovský farár chodieval do Rajeckej Lesnej ako odpustový kazateľ a spovedník a vdp. Kľabník zasa navštevoval Gaboltov so svojimi farníkmi a tu počas púti spovedával veriacich a zúčastnil sa aj na slávnostnom obede v nedeľu po púti. Pred samotnou púťou k Škapuliarskej Panne Márii takto pozýval vdp. Jura farára z Rajeckej Lesnej: „*Vás však už teraz pozývam k nám na naše slávnosti 16. a 17. júla na P. Máriu Škapuliarsku. Keď je pekné počasie, tak príde 10 – 12 tisíc ľudí. Zatiaľ nám dokončujú posledné dva oltáre v Červenom Kostelci a potom by už bolo hotovo, iba stále niečo zdokonaľovať a prikrášľovať.*“⁷⁹

V nedeľu 14. a 21. augusta 1977 boli nedeľné sv. omše kvôli žatve presunuté na ráno o 6,30 hod. V nedeľu 11. septembra bola sv. omša o 8,30 hod. v Pokojovej kaplnke a o 10,00 hod. odpustová sv. omša v Mariánskom potoku-Driščovci.⁸⁰ V nedeľu 2. októbra mal vdp. Jura sv. omšu aj v gréckokatolíckom chráme v Nižnom Tvarožci.⁸¹ Bolo to preto, lebo tam bolo niekoľko birmovancov pripravujúcich sa na prijatie sviatosti birmovania a bolo potrebné ich pred birmovkou vyspovedať.

Sv. omša s prijatím sviatosti birmovania sa konala dňa 16. októbra roku 1977 o 15,00 hod. v kostole sv. Egídia v Bardejove. Túto sviatosť kresťanskej dospelosti udelil kapitulný vikár košickej diecézy vdp. Štefan Onderko aj niektorým birmovancom z Gaboltova a filiálok.⁸² Sv. omša 2. novembra na „Dušičky“ – Pamiatku všetkých verných zosnulých sa slávila na starom cintoríne pri kríži.⁸³ Na sviatok patróna farnosti sv. Vojtecha roku 1978 celebraval sv. omšu vdp. Jozef Mikloš, farár v Mokroluhu. Koncelebrovali vdp. Jura a vdp. Buranovský. Po sv. omši sa vytvoril sprievod v tomto poradí: kríž, dve zástavy, školské dievčatá a chlapci, dievčatá v dlhých tesilových šatách, ministranti, kňazi, veľké dievčatá, veriaci. Počas sprievodu z farského kostola do kaplnky sv. Vojtecha boli spievané litánie. Po príchode do kaplnky bol požehnaný prameň.⁸⁴

Počas krížových dní 1. – 3. mája 1978 sa sv. omše a požehnanie ozimín konali len v Pokojovej kaplnke. V krížovej kaplnke sa konala modlitba litánií. Počas týchto dní bolo totiž nepriaznivé počasie spojená s dažďom a silným vetrom.⁸⁵

⁷⁸ AFÚ GA, zv. 1970, *Kniba oznamov 1970 - ? Farské oznamy zo dňa 23. apríla 1977*. AFÚ GA, zv. 1970, *Kniba oznamov 1970 - ? Farské oznamy zo dňa 8. mája, 17. júna, 26. júna a 5. júla 1977*.

⁷⁹ AFÚ GA, zv. 1977, (nezaradené) *Pozvanie za spovedníka do Rajeckej Lesnej na púť 4. júna 1977. Pozvanie zo dňa 2.6.1977*.

AFÚ GA, zv. 1977, (nezaradené) *Pozvaní hostia na slávnostný obed – púť v Gaboltove 1977*.

⁸⁰ AFÚ GA, zv. 1970, *Kniba oznamov 1970 - ? Farské oznamy zo dňa 21., 28. augusta a 4. septembra júla 1977*.

⁸¹ AFÚ GA, zv. 1970, *Kniba oznamov 1970 - ? Farské oznamy zo dňa 2. októbra 1977*.

⁸² AFÚ GA, zv. 1970, *Kniba oznamov 1970 - ? Farské oznamy zo dňa 16. októbra 1977*.

⁸³ AFÚ GA, zv. 1970, *Kniba oznamov 1970 - ? Farské oznamy zo dňa 30. októbra 1977*.

⁸⁴ AFÚ GA, zv. 1970, *Kniba oznamov 1970 - ? Farské oznamy zo dňa 11. apríla 1978*.

⁸⁵ AFÚ GA, zv. 1970, *Kniba oznamov 1970 - ? Farské oznamy zo dňa 30. apríla 1978*.

Oprava farskej budovy

Vdp. Jura mal ešte jednu veľkú výzvu, ktorá ho čakala: oprava farskej budovy. Tá bola nevyhnutná, nakoľko farská budova nevyhovovala sanitárnym ani praktickým potrebám. Strecha síce bola v uspokojivom stave, vlhkosť sa držala najmä vo vnútorných múroch budovy. V roku 1978 farnosť získala povolenie na opravu od ONV – kultúrne a cirkevné oddelenie. Práce mal realizovať OSP Bardejov, avšak vzhľadom na zamedzenie navyšovania nákladov mnohé odborné práce mali urobiť farníci. Malo sa jednať o tieto opravy:

- zníženie stropov,
- nové priečky a zmenšenie miestností,
- nové okná a dvere,
- nová elektroinštalácia,
- zdravotníka (vodovodná inštalácia),
- ústredné kúrenie s kotlom na hybridné palivo – nafta a tuhé palivo,
- nová dlažba.

Strecha mala byť nová a prispôsobená na znížené stropy. Práce boli pôvodne naplánované na jar 1979 a práce v podkroví sa mali začať už v zimných mesiacoch. Nakoľko vdp. Jura už vedel, že farnosť opustí, práce na generálnej oprave fary mienil prenechať novému správcovi farnosti. Stihol však ešte požiadať biskupský úrad v Košiciach o súhlas k týmto prácam.⁸⁶

Preloženie Andreja Juru do farnosti Hertník

V nedeľu 1. októbra bol vdp. Andrej Jura preložený za správcu farnosti do Hertníka. Oficiálna rozlúčka sa konala ešte v piatok. Jeho odchod z Gaboltova bol mimoriadne emotívny, ako dodnes svedčia mnohí veriaci z Gaboltova: „*Veriaci boli naplnení žiaľom z tobo, že strácajú duchovného otca a starostlivého ochrancu svätyne P. Márii Škapuliarskej.*“⁸⁷ Tento skromný a nesmierne pracovitý Kristov kňaz si veľmi rýchlo získal srdcia veriacich, najmä detí a mládeže. Takmer celá obec sa po nedeľnej sv. omši a následne po popoludňajšej pobožnosti zhromaždila na farskom dvore a každý túžil sa osobne rozlúčiť so svojím milovaným duchovným otcom. Mnohé deti si vo svojej detskej úprimnosti spontánne posadali na farský dvor tesne pred jeho osobný automobil – „legendárny“ biely Wartburg – aby mu tak zabránili v jeho odchode. Bolo to po prvý raz v 20. storočí, keď si farnosť Gaboltov za pomerne krátky čas – ôsmich rokov – tak veľmi obľúbila svojho duchovného otca a prišla sa s ním rozlúčiť. Rozlúčka s Andrejom Jurom trvala celé hodiny a všetci prítomní – mladší i starší – odchádzali z farského dvora so slzami v očiach. Bolo nanajvýš potrebné ukončiť smutnú kapitolu novodobých dejín Gaboltova, kedy po mnohých nezhodách z minulosti medzi veriacimi a ich duchovnými otcami sami kňazi rázne žiadali košických ordinárov o preloženie z tejto farnosti. Vdp. Andrej Jura na Gaboltov nikdy nezabudol a pravidelne ho navštevoval, a to nielen počas tradičných pútí, kde bol často pozývaný ako

⁸⁶ AFÚ GA, zv. 1978, (nezaradené) *Rím. kat. farský úrad v Gaboltove. Vec: Žiadosť o opravu farskej budovy. Žiadosť odoslaná na biskupský úrad v Košiciach dňa 25. septembra 1978.*

⁸⁷ Farský úrad v Gaboltove. *Pútnická kniha Panny Márie Škapuliarskej v Gaboltove. Kniha vďakov a prosieb*, Rozlúčka s duch. otcom farnosti, 1. X. 1978.

hlavný celebrant alebo ako kazateľ. Dokonca ešte ako farár v Hertníku všemožne podporoval mnohé gaboltovské deti v ich duchovnom a umeleckom raste. Možno konštatovať, že kňazské a rehoľné povolania v Gaboltove, vo Sveržove a v Zlatom datované do 90-tych rokov 20. storočia boli zasiaté už vdp. Andrejom Jurom. Prvotné semienko bolo istotne zasiaté práve duchovným otcom Jurom, ktorý podľa mnohých svedectiev sa neprestával modliť za duchovné povolania v gaboltovskej farnosti, aj keď už pôsobil inde, kde taktiež rozdával radosť a požehnanie, a to najmä deťom a mládeži.

Počas neprítomnosti nového správcu farnosti zastupoval gaboltovskú farnosť vdp. Andrej Hirjak, správca farnosti Lenártov.

Záver

Predkladaná štúdia ponúkla historický pohľad na jednu z etáp novodobých dejín gaboltovskej farnosti prostredníctvom historickej analýzy pôsobenia kňaza Andreja Juru. V drvivšej väčšine boli použité archívne pramene a chronistická literatúra.

Z uvedených historických faktov konštatujeme, že pôsobenie Andreja Juru vo farnosti Gaboltov možno hodnotiť pozitívne. Jeho angažovanosť, záujem, pastoračné prístupy a nasadenie sklbené s vhodnými intelektuálnymi a osobnostnými vlastnosťami, sa odzrkadlili v celkovom duchovnom pookriatí gaboltovskej farnosti. Výsledky jeho pastoračného pôsobenia v Gaboltove možno vnímať dodnes; aj s jeho pomocou si Boh vyvolil 5 kňazských a 8 rehoľných povolaní. Okrem toho dodnes žije vo farnosti silná stredná generácia veriacich, ktorí ako deti a mládež boli duchovne vedení Andrejom Jurom a dnes sú „hybnou silou“ pre miestnych kňazov pri organizovaní rôznorodých duchovných podujatí vo farnosti. Kiež by cirkev mala čo najviac takýchto obetavých pastierov, ktorých vľúdnosť by oslovila dnešného človeka. Duchovný otec Andrej, odpočívajte v pokoji!

BIBLIOGRAFIA

Pramene

Archív farského úradu Gaboltov
Archív Kongregácie sestier Božského Vykupiteľa
Súkromný archív rodiny Huďove
Štátny archív Prešov, pobočka Bardejov
Historia domus parochie Gaboltov, vol. I
Farský úrad v Gaboltove. Kniha oznamov 1970 – ?
Pamätná kniha obce Gaboltov, zväzok I

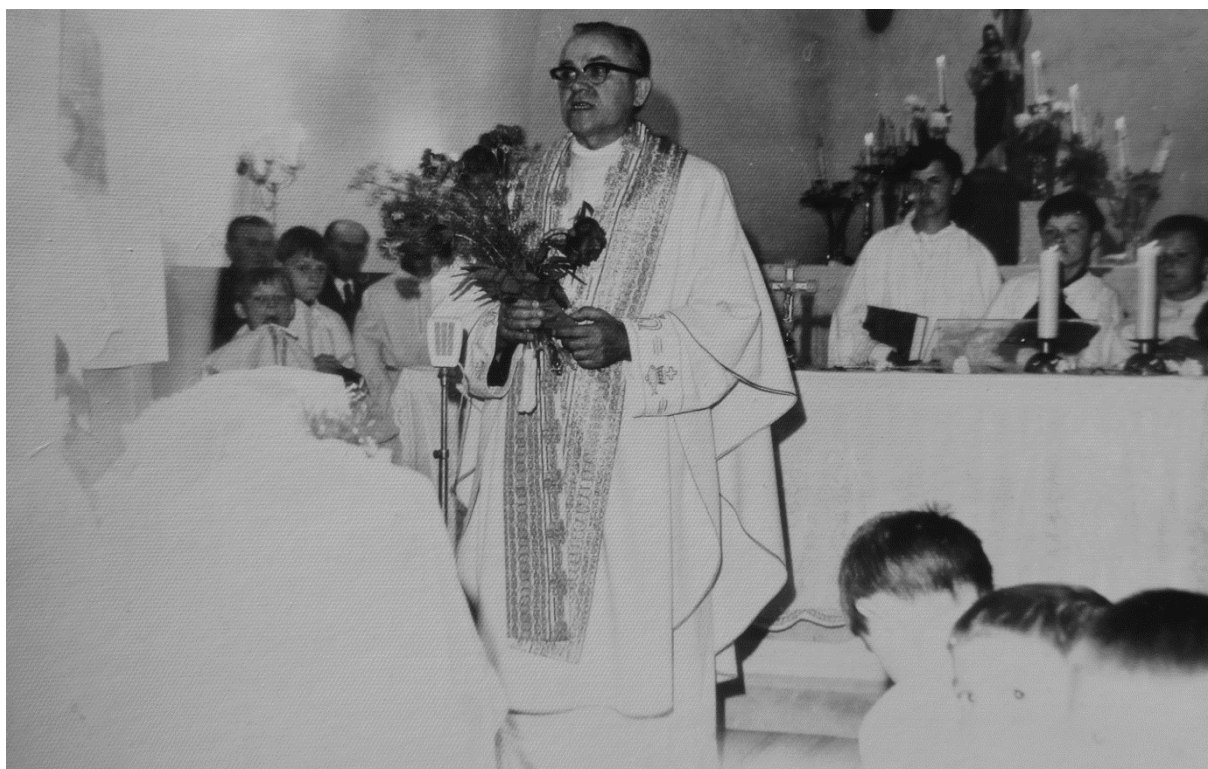
Literatúra

HIŠEM, Cyril. *Košické presbytérium 1804 – 2006*. [verzia pred tlačou]. Košice, 2006, s. 89.
Dostupné na internete: https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhladat_3
HUĎA, Tomáš. *Dejiny pútnického Gaboltova. I. časť. Od najstarších dejín so zameraním na prvú polovicu 20. storočia*. Turany: P+M, 2022, 311 s. ISBN 978-80-89410-42-2.

OBRÁZKOVÁ PRÍLOHA

Obr. 1 Kňaz Andrej Jura (Zdroj: súkromný archív rodiny Hudovej)

Obr. 2 Andrej Jura počas rozlúčkovej sv. omše (Zdroj: AFÚ Gaboltov)

Obr. 3 Gaboltovská púť v roku 1973 (Zdroj: AFÚ Gaboltov)

Obr. 4 Premietanie diapozitívov s náboženskou tematikou (Zdroj: AFÚ Gaboltov)

Obr. 5 Prvé sväté prijímanie v Gaboltove v roku 1970 (Zdroj: AFÚ Gaboltov)

Obr. 6 a 7 Rekonštrukcia strechy kostola (Zdroj: AFÚ Gaboltov)

Obr. 8 Kontrolný deň počas rekonštrukčných prác na kostole (Zdroj: AFÚ Gaboltov)

Obr. 9 Andrej Jura s miništrantmi počas sánkovačky na farskom dvore (Zdroj: AFÚ Gaboltov)

Adresa autora:

mjr. PaedDr. PhDr. ThLic. Tomáš HUĎA SchP, PhD.

Akadémia OS gen. M.R. Štefánika Liptovský Mikuláš

Demänová 393

031 01 Liptovský Mikuláš

email: tohu@centrum.sk

Kardinál Jozef Tomko a jeho život v službe koncilu

Marián Čižmár

<https://doi.org/10.54937/nhe.2025.14.1.71-90>

Kardinal Jozef Tomko and his life in the service of the Council

Abstract: *In the past year, 2024, we remembered an exceptional personality of the Košice Presbytery, Cardinal Jozef Tomko, Prefect of the Congregation for the Evangelization of Peoples, on the occasion of his 100th birthday. In this article, we specifically note his work as a member of the Congregation for the Holy Office, and later his active participation in the Second Vatican Council, and then as Special Secretary of the First Synod of Bishops in 1967. With his theses and specific positions, Cardinal Jozef Tomko ranked among modern theologians with modernist tendencies of the "new theology", which was dominant not only at the Second Vatican Council, but in the entire post-conciliar period, the fruit of which is most visible in our times.*

Keywords: *Council, Cardinal, Secretary, Prefect, Synod.*

Úvod

V uplynulom roku 2024 sme si pripomenuli výnimočnú osobnosť Košického presbytéria, kardinála Jozefa Tomka, prefekta Kongregácie pre evanjelizáciu národov, z príležitosti jeho nedožitých 100. narodenín. Núkajú sa nám rozličné témy, nad ktorými by sme nielen mohli, ale sa aj mali zamýšľať. Vyberiem jednu, ktorá nám môže poukázať na niektoré z dôvodov, ktoré zohrali úlohu na jeho ceste k vysokým postom v rámci Katolíckej cirkvi.

Mnohí si kladú otázku: Čo bolo príčinou, že človek, pochádzajúci z malej dediny na východe Slovenska, syn jednoduchých dedinských rodičov, dosiahol v Cirkvi tak zá-
vratnú kariéru, akú dosiahne len málokto?

Zdá sa, že v tom zohrali dôležitú úlohu tri základné dôvody:

1. Bol obdarený Bohom mimoriadnymi schopnosťami;
2. Tieto Božie talenty dokázal rozvinúť svojou húževnatosťou, pracovitosťou;

3. Dokázal rozpoznať „*signa temporum – znamenania časov*“, správne sa zorientovať v prostredí a situácii, a nastúpiť na „*správny vlak*“, ktorý ho doviezol až k výšinám cirkevnej kariéry.

Kňaz určený pre službu Cirkvi v Ríme

Do Rímskeho Nepomucena prišiel krátko po vojne, koncom roku 1945. Poslal ho tam košický biskup Jozef Čársky, aby na Lateránskom Ateneu (dnes Pápežská Lateránska univerzita) pokračoval v teologických štúdiách, ktoré započal v Bratislave v roku 1943, a tak sa pripravil na kňazskú vysviacku, ktorú aj prijal v Lateránskej bazilike v marci 1949. Po rozličných etapách kňazskej služby, a v rozličných službách, napokon zakotvil ako pracovník *Svätého ofícia* pod vedením kardinála Alfréda Ottavianiho.

Jozef Tomko nastúpil do úradu *Kongregácie Svätého ofícia* v auguste 1961 potom, čo vyhral konkurz na miesto *aiutanta di studio* pre sekciu, ktorá sa v tom čase menovala sekcia *Indexu zakázaných kníh*; (tá sa po zrušení pretransformovala na sekciu doktrínálnu s dvoma finalitami: napomáhanie viery a bdelosť nad pravosťou viery). Bolo to v čase pontifikátu Jána XXIII., ktorý zvolal koncil, a tak sa v plnom prúde konali prípravy na koncil, ktoré zablokovali pokusy o uplatňovanie starých predstáv v činnosti *Svätého ofícia*. V jeho činnosti v tom čase – ako konštatuje Jozef Tomko – vyčkávalo sa, všetko stagnovalo a vďaka tomu aj pracovníci *Svätého ofícia* mali veľa času.

Svoje prvé dojmy z nového pôsobiska zhodnotil nasledovne: „Spočiatku som si začal obhliadať situáciu. Kolega sa viac venoval vyučovaniu, môj vedúci bol chorý a prakticky celé oddelenie som tvoril ja s jedným mojím pomocníkom. Neskôr sa pridali ešte dvaja pomocníci. Celé to obdobie som viedol oddelenie. Potom prišiel koncil, kde pracovala teologická komisia, zriadená priamo pri koncile, ktorú viedol páter Sebastián Tromp. Neskôr sa jeho tajomníkom stal Mons. Jozef Zlatňanský. Vďaka tomu sme boli dvaja Slováci pomerne blízko pri prameni. Na našom úrade sme skôr pozorovali, čo sa vlastne na koncile deje. Spočiatku sme celému tomu pohybu a diskusiám málo rozumeli, nemali sme ešte v rukách dokumenty. Ale nejaký obraz sme už mali, veď medzi konzultormi *Posvätného ofícia* boli viacerí experti koncilu, ktorí nám prinášali správy.“¹

Práce v *Svätom ofíciu* počas koncilu Jozef Tomko hodnotí: „Najmä keď začal Druhý vatikánsky koncil. Pracovali sme doslova v tieni svätopeterskej kupoly, náš úrad bol totiž tam, kde teraz stojí audienčná Aula Pavla VI. Keď bolo treba, z nášho úradu sa dalo priamo vybehnúť a bočným vchodom sa dostať na zasadnutia do koncilovej auly v Bazilike sv. Petra. Medzitým však kongregácia pracovala viac v rámci iných sekcií, najmä čo sa týka manželských otázok, lebo mala kompetencie v oblasti „*privilegia petrina*“. Práca sa točila skôr okolo manželských problémov, nie okolo nejakých doktrínálnych otázok. O to viac, že aj *Index zakázaných kníh*, ktorý dovtedy bol v platnosti, bol práve zrušený. Nemali sme ani len právny podklad, ani prostriedky, ako napríklad postupovať voči nejakým hereckým učeniam. Pretrvávali náznaky akéhosi dozoru, toto bola ešte juridická požiadavka, skôr represívna, ktorá odsudzovala bludné prvky, no nevysvetľovala správnu náuku.“²

¹ TOMKO, Jozef kardinál. *Na životných cestách. Rozhovory s Mariánom Gavendom*. Vydal SSV Trnava 2008, s. 147.

² TOMKO, Jozef kardinál. *Na životných cestách*, s. 146 – 147.

Jozef Tomko a Druhý vatikánsky koncil

Pápež Ján XXIII. na sviatok Obrátenia sv. Pavla 25. januára 1959 v Bazilike sv. Pavla v Ríme oznámil svoj úmysel zvolať Druhý vatikánsky koncil. Po prípravných prácach Druhý vatikánsky koncil otvoril pápež Ján XXIII. na sviatok Materstva Panny Márie 11. októbra 1962 v Bazilike sv. Petra vo Vatikáne slávnostným príhovorom, v ktorom prehlásil, že Cirkev načerpá z koncilu novú silu a energiu a pozrie sa budúcnosti bez strachu. Optimizmus pápeža Jána kulminoval v jeho prehlásení: „Myslíme si, že sa musíme ohradiť voči tým prorokom skazy, ktorí vidia predom všetko čierne, ako by bol na dosah koniec sveta. Hovorí, že naša doba je v porovnaní s dobami minulými horšia, a chovajú sa, ako by sa od histórie, tejto opravdivej učiteľky života, nič nenaučili.“ Dejiny však učia, konštatoval pápež, že veci v skorších dobách neboli o nič lepšie. Pápež ďalej vyhlásil, že snahou ekumenického koncilu je, „aby posvätný poklad kresťanskej viery bol účinnejšie uchovaný a hlásaný“, a tiež Cirkev sa nikdy nesmie odlúčiť od „dedičstva pravdy prijatého našimi otcami“. No pritom zdôraznil, že Cirkev musí prihliadať k novým formám života v modernom svete, ktoré otvárajú katolíckemu apoštolátu nové cesty. Cieľom koncilu nie je teda vyhlásiť nové náuky, ale to, čo Cirkev stále učila, prezentovať dnešnému svetu novými, dnešnými formami. Záverom svojho príhovoru pápež kládol koncilovým otcom na srdce, aby pozorne načúvali vnuknutiam Ducha Svätého, riadili sa nimi; aby ich práce splnili očakávanie tejto hodiny i národov vo svete. K tomu „potrebujete – povedal pápež – pokoj duše, bratskú svornosť, umiernenosť v návrhoch, dôstojnosť v diskusiách a múdru radu“.

Mnohí ľudia z rozličných sfér života náboženského, kultúrneho, politického, rozlične hodnotili a hodnotia Druhý vatikánsky koncil. Jozef Tomko v jednom zo svojich mnohých komentárov o Druhom vatikánskom koncile tesne po jeho skončení napísal: „Na takú komplikovanú vec, ako je koncil a jeho vplyv na život, môžu byť rôzne pohľady a náhľady. Najmä teraz, na začiatku, keď ozaistný vplyv koncilu ešte sa len začína, keď sme ešte veľmi blízko majestátnej hore, keď sa ukazujú ešte len prvé púčiky vyvolané zaštepnením nového ducha do tisícročného stromu Cirkvi.“³

Poznať „*znamenie čias*“ a nastúpiť na „*správny vlak*“

Jozef Tomko bol na strane tých, ktorí veľmi pozitívne vnímali koncil. Pre neho Druhý vatikánsky koncil znamenal prelom v živote Cirkvi. Postavil sa do prvých radov tých, ktorí sa usilovali uvádzať uznesenia Druhého vatikánskeho koncilu do života. A on, ako úradník Rímskej kúrie, mal k tomu vynikajúcu príležitosť. Po mnohých rokoch si na to spomína takto: „Kým som pracoval doslova „v tóni kupoly“ Baziliky sv. Petra, vo vnútri tohto veľchrámu prebiehali práce jednej z najdôležitejších udalostí celého dvadsiateho storočia – Druhého vatikánskeho koncilu. Išlo o dvadsiaty prvý celocirkevný snem, zhromaždenie všetkých katolíckych biskupov, ktorých zvolal pápež Ján XXIII. Ťažko zabudnúť na slávnostné otvorenie koncilu, v slnečné ráno na sviatok Materstva Panny Márie 11. októbra 1962, keď sa cez široké námestie poberal doteraz najpočetnejší sprievod biskupov zo všetkých svetadielov a katolíckych obradov. Na koncile sa zúčastnilo 2894 pastierov, aby

³ ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*. Vydal INREMAX 2018, s. 93 – 95.

vnútri baziliky, pretvorenej na koncilovú aulu, rokovali za prítomnosti pozvaných iných kresťanských pozorovateľov o najdôležitejších otázkach Cirkvi vo svete. Viaceré miesta však ostali neobsadené, ako to poznamenal v otváracíj reči „dobrý pápež“ Ján XXIII.: „Pocit'ujeme živú bolesť nad neprítomnosťou viacerých arcipastierov, sú totiž väznení pre svoju vernosť Kristovi alebo sú zadržaní inými prekážkami.“ Táto poznámka sa týkala aj našej krajiny a určitá neznalosť koncilu poznačila na dlhé roky aj vývoj Cirkvi na Slovensku. Rozmery knihy nedovoľujú ani len načrtnúť priebeh tohto snemovania, ktoré sa odohralo v štyroch rokovacích obdobiach na 168 valných zhromaždeniach a skončilo sa až za pápeža Pavla VI. na sviatok Nepoškvrneného počatia Panny Márie 8. decembra 1965 v objatí *Berniniho kolonády* za jasavej prítomnosti státisícov veriacich, ale aj reprezentantov vlád a iných náboženstiev. Dnes možno s určitou skúsenosťou povedať, že Duch Svätý silno zavial v koncilovej aule a dodnes pôsobí cez šestnásť koncilových dokumentov. Ved' išlo naozaj o svetovú udalosť, ktorá mala a ešte dnes má vplyv nielen na Katolícku cirkev, ale aj na celú ľudskú rodinu.⁴

Jozef Tomko pripomína všetkým tým, ktorí žili v čase konania Druhého vatikánskeho koncilu, že bolo by hanbou, keby sme si ako súčasníci takej historickej udalosti, neuvedomili jej význam, nepochopili jej ducha, nezaujímal sa o jej hlavné črty, o sily, ktoré vzbudila a vliala do cirkevného diania. Pripomína, že cieľom jeho článku je pomenovať základné znaky Druhého vatikánskeho koncilu a podať aspoň vo veľkých obrysoch jeho význam. Nemožno to spraviť ani dôkladne, ani úplne. Vo svojich komentároch ku koncilu Jozef Tomko ďalej rozoberá hlavné znaky Druhého vatikánskeho koncilu. Konštatuje, že z vôle pápeža Jána XXIII. koncil dostal hneď od začiatku zameranie pastoračné. To značí, že sa nestaral natoľko o ujasnenie niektorého bodu kresťanského učenia, ale prevažne o obnovu mravov, o vliatie nového ducha do života Cirkvi, kňazov, rehoľníkov, laikov; o získanie sveta pre Krista. Starosť o dušu moderného človeka sa stala hlavným znakom Druhého vatikánskeho snemu. Napriek tomu však koncil objasnil učenie o kolegiálnosti biskupského zboru – zdôraznil Jozef Tomko vo svojej štúdii o koncile, čiže o spoluzodpovednosti každého jedného veľpastiera nielen za osudy vlastnej diecézy, ale aj za to, čo sa deje v celej ostatnej Cirkvi. Táto spoluzodpovednosť má svoje korene v moci biskupskej, ktorú on dostáva priamo od Krista – Hlavy Cirkvi, a ktorú pápež iba určuje pre určité cirkevné územie, bez toho, aby jej odňal zameranie na celú Cirkev. Keby sa koncil zišiel iba pre objasnenie tohto bodu, ako sa vyslovil istý popredný koncilový otec, bol by dosiahol svoj cieľ a bol by prešiel do histórie veľkých cirkevných snemov, zakončil Jozef Tomko charakteristiku prvého zo základných znakov Druhého vatikánskeho koncilu.⁵

Poukazoval na druhý dôležitý znak koncilu, ktorým bol návrat k prameňom nadprirodzeného života. Píše: „Preto zdôraznil snem miesto Zjavenia Božieho v histórii ľudstva, dôležitosť Písma sv., ale aj ústneho podania a učiteľského úradu pre zachovanie viery v celej pôvodnej čistote. Preto otvoril dokorán všetkým veriacim bohaté pramene milostí, ktoré nám môže sprostredkovať liturgia a náboženské obrady vôbec. Preto rozšíril používanie ľudovej reči v liturgii a zaviedol túto reč do samotnej obety omše sv. Namiesto čisto povrchnej prítomnosti veriacich, ako sme toho boli často svedkami, koncil sa snaží

⁴ ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 97 – 98.

⁵ ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 98.

všetkými prostriedkami uľahčiť a umožniť každému veriacemu, aby mohol počas obrád omše, vysluhovania sviatostí a iných úkonov naozaj „kľaňať sa Pánu v duchu a pravde“, ako to vyžaduje Písmo.“

Pripomenul tiež skutočnosť, že dnešnému modernému človeku, ktorého pozornosť je roztratená na sto rôznych vecí televíziou, novinami, rádiom, prácou Cirkvi stavia pred oči základné a podstatné hodnoty života, návrat k tomu, čo tvorí podstatné hodnoty ľudského života. A to je ďalším charakteristickým znakom Druhého vatikánskeho koncilu. Jozef Tomko zdôraznil: „Dokumentmi koncilu previeva mimoriadne silný duch lásky k modernému človeku, záujem o jeho problémy, starostlivosť o jeho dobro a osud nielen večný, ale aj na tomto svete. Láska, ktorá sa rozširuje na celé ľudstvo, na príslušníkov iných vyznaní, ba aj na vyslovených nepriateľov každej viery. Tón je vždy umiernený, vyzývajúci k uvažovaniu. V tomto duchu sa nesú dekréty o ekumenizme, o náboženskej slobode a predovšetkým slávnostný dokument o Cirkvi v modernom svete. Azda nikdy sa Cirkev natoľko nepriblížila svojej dobe ako týmto dokumentom. Pred svetom a jeho problémami Cirkev pobáda svojich príslušníkov, aby vyšli z ulity a s dôverou v Krista budovali svoju spásu prácou na zdokonaľovaní sveta samého. Je to veľká idea, ktorú sme si dostatočne neuvedomili a ktorá prinesie svoje ovocie v budúcnosti“.⁶ K týmto základným vlastnostiam Druhého vatikánskeho koncilu by sa zaiste mohli pridať ešte ďalšie, ktoré sú obsiahnuté vo viacerých dokumentoch Cirkvi.

Ale aj v iných príspevkoch sa Jozef Tomko vracia k téme koncilu. V tom istom časopise venoval pozornosť koncilovým dokumentom, ktoré v októbri 1966 pápež Pavol VI. zdôraznil pre potreby Cirkvi. Pripomenul, že povrchnému pozorovateľovi by sa mohlo zdať, že výsledok Druhého vatikánskeho koncilu sa prakticky ukazuje iba v liturgickej reforme a v určitom novom duchu, ktorý sa už pociťuje v Cirkvi. Avšak je treba si uvedomiť, že koncilové uznesenia ešte nie sú prevedené do života Cirkvi a až v budúcnosti sa ukáže ovocie Druhého vatikánskeho koncilu v plnej veľkosti a hĺbke.

Jozef Tomko o reformnej snahe Druhého vatikánskeho koncilu poznamenal: „Cirkev je ako obrovský strom, ktorý odhadzuje nepotrebné konáre a vyráža nové výhonky tým smerom, ktorým ich životodarné Slnko Božie vábi a povzbudzuje. Cirkev žije a prejavuje svoju životaschopnosť. Zvláštna komisia pracuje na reforme rímskej kúrie a v tom istom čase koncilové uznesenia dostávajú svoje praktické uskutočnenia novými predpismi, ktoré sa týkajú predovšetkým biskupov a obojeho kňazstva, ako aj misijnej činnosti.“⁷

Vo svojom komentári o reformách Druhého vatikánskeho koncilu Jozef Tomko venoval pozornosť novým predpisom, ktoré sa týkajú biskupov a kňazov. Tie sú obsiahnuté v dvoch koncilných dokumentoch, a to v dekréte o pastoračnej úlohe biskupov v Cirkvi *Christus Dominus* a o pôsobení a živote kňazov *Presbyterorum Ordinis*.

Tomko prehlasuje vo svojom komentári, že bolo nutné, aby Svätá stolica vydala nové predpisy, „...lebo mnohé uznesenia koncilu sa protivia platným zákonom cirkevným, zhrnutým v cirkevnom zákonníku alebo kódexe (CIC), alebo prinášajú úplné novoty.

⁶ TOMKO, Jozef, Msgr. Skončil sa koncil? In. *Hlasý z Ríma*, 1966, roč. 15, s. 5 – 6; ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 95n.

⁷ ČIŽMÁR, Marián: *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 98 – 99.

Zvláštna komisia už pracuje na obnove a reforme cirkevných zákonov, ale uznesenia koncilu nemôžu čakať, kým bude táto veľká práca skončená. Život si vyžaduje, aby duch koncilu prenikol už teraz do praxe.“

Na konkrétnych príkladoch poukázal akým spôsobom tento nový duch veje v týmito novými predpismi v Cirkvi. Jedná sa o spravodlivé rozdelenie kňazov vo svete. Konštatuje, že je nezdravým javom, že „...v latinskej Amerike pripadá jeden kňaz na 25.000 duší a v niektorých európskych diecézach drobné horské fary o 250 dušiach majú svojho kňaza. Každá biskupská komisia v jednotlivých zemiach má sa starať nielen o potreby vlastných diecéz, ale brat' ohľad aj na ostatné časti Cirkvi a pomáhať im. Misionársky duch vane teda celou Cirkvou. Aby sa umožnila určitá pohyblivosť kňazov, predpisuje sa výchova v seminároch v tomto duchu, tiež možnosť stať sa plnoprávnym členom iného biskupstva už po piatich rokoch presídlenia (mnohí kňazi emigranti vedia, čo to pre nich znamená). Predvída sa aj prípad, že biskup vypožičia inému biskupstvu na určitú dobu svojich kňazov.“

V tejto súvislosti Jozef Tomko, ktorému ležali na srdci aj osudy Cirkvi na Slovensku, a vyvíjal iniciatívy na prípravu kňazských povolaní pre Slovensko, ktoré bolo v tom čase v hlbokom útlaku zo strany komunistického režimu. Vychádzajúc z predpisov Cirkvi, ktoré sú ovocím Druhého vatikánskeho koncilu, konštatuje: „...aj tu sa otvárajú možnosti, ak Pán Boh dá, aby naši americkí kňazi raz vypomohli na Slovensku v núdzi nedostatku kňazov, ktorý bude stále citeľnejší, ak sa pomery nezmenia: je teda nutné burcovať mladých kňazov slovenského pôvodu, aby sa učili reč a vnútorne pripravovali na túto činnosť, v duchu koncilu.“

Jozef Tomko oceňuje význam cirkevných predpisov, ktoré vzišli z koncilných jednaní, a ktoré sa týkajú tak biskupov ako aj kňazov. Víta nové predpisy, v zmysle ktorých biskupi a farári, ktorí dovŕšia 75 rokov svojho veku, majú sa vzdať svojho úradu a podržať ho iba v prípade, že ich o to požiada ich predstavený.

Tiež ako pozitívum hodnotí to, že odteraz biskupské konferencie budú navrhovať kandidátov na biskupov Svätej stolici. Je to aj preto, lebo biskupi môžu viac ako hockto iný poznať kňazov a ich vážnosť medzi ľuďmi.

Ako prínos vníma cirkevné predpisy z oblasti sociálneho zaistenia biskupov a kňazov, ktorí v zmysle nových cirkevných predpisov by sa už nemuseli obávať o svoju starobu alebo pre prípad nemoci. To im pomôže nezištnejšie pracovať pre duchovné dobro zvereneho ľudu.

Tiež aj predpisy, ktoré sa týkajú usporiadania diecéz a farností má svoj veľký význam. Jozef Tomko je presvedčený o tom, že tieto predpisy napomôžu prehĺbeniu života viery a duchovného dobra božieho ľudu.

Predovšetkým pokiaľ ide o vzťah biskupa a kňazov, čo má veľký význam pri budovaní opravdivého cirkevného spoločenstva. Konštatuje: „Jednota medzi biskupom a kňazstvom sa má pestovať ozajstne. Celý rad nových predpisov zaručuje jednotu medzi biskupom a vedením diecézy, teda generálnym vikárom, kanonikmi a prípadne pomocnými biskupom. Biskupovi bude nápomocná Rada kňazov a Rada pastoračná, zložené z najhorlivejších kňazov diecézy. Moc biskupa pri prideľovaní farností a úradov je omnoho zosilnená. Ponajprv sa zrušujú rôzne privilégia, ktoré ešte sem tam jestvovali,

navrhovať kandidáta, alebo dokonca voliť. Okrem toho biskup môže preložiť hocktorého farára, ak to dobro duší vyžaduje; zrušujú sa takzvaní „nehnuteľní farári.“

Tomko poukazuje aj na dôležitosť nových cirkevných predpisov, ktoré majú za cieľ umožniť rehoľníkom väčšiu možnosť zapájať sa do pastoraácie pod vedením diecézneho biskupa: „Aj rehoľníci, ak sú zapojení podľa priania Cirkvi do pastoračnej práce v biskupstve, podliehajú v mnohom biskupovi a diecéznym predpisom. Sú vyňatí z jeho právomoci iba vo veciach, ktoré sa týkajú priamo ich vnútorného rehoľného života.“

Snahou Cirkvi je – konštatuje Tomko vo svojom komentári o koncile –, aby sa aj rehole obnovili v novom duchu, podľa priania Druhého vatikánskeho koncilu: „Ponajprv rehoľní predstavení a kapituly jednotlivých rádov majú prezrieť a obnoviť svoje konštitúcie tak, aby zodpovedali novým potrebám Cirkvi, pravda, bez toho, aby zradili pôvodné poslanie, ktoré pochádza zväčša z inšpirácie zakladateľa. Aj tu sa má nový život rozvinúť na starom strome a budúcnosť vyrásť z minulosti. Majú sa odstrániť všetky zvyky, ktoré v jednotlivých reholiach stratili dnes svoj význam a nedosahujú cieľ. Rády, ktoré sa neukázali životaschopnými, budú zrušené Svätou stolicou, alebo spojené s inými, aby lepšie konali svoje poslanie pre dobro duší a pre zdokonaľovanie sa ich príslušníkov.“

Uskutočnenie týchto požiadaviek a ich implantácia do života jednotlivých rádov nebola jednoduchá. Jozef Tomko ako pracovník *Kongregácie pre náuku viery* a od roku 1974 ako podtajomník *Kongregácie pre biskupov* bol priamo zainteresovaný na tvorení príslušných smerníc, ktoré potom umožňovali vnieť smernice Druhého vatikánskeho koncilu do života. Ovocím jeho práce z tohto obdobia je dokument *Mutuae relationes*, ktorý dodnes nestratil svoju aktuálnosť. Ako v živote každého veriaceho kresťana, i v živote rehoľných osôb Cirkvi – zdôraznil Jozef Tomko –, „Veľký dôraz sa kladie na ozaistný život dokonalosti, ako ju Kristus hlásal v evanjeliu. Preto rehoľníci obojeho pohlavia majú meditovať a do života uvádzať zásady evanjelia.“ A napokon Tomko pripomína snahu Cirkvi o to, aby sa medzi jednotlivými rehoľnými rodinami viac pestoval duch vzájomnej spolupráce: „Duch spolupráce medzi jednotlivými rehoľami má odstrániť prílišný kolektívny egoizmus jednotlivých reholí. Aj duch chudoby nachádza nové formy v predpisoch.“

Komentujúc Tretiu časť dlhého pápežského dokumentu o nových predpisoch Cirkvi Jozef Tomko priblížil čitateľom problematiku katolíckych misií v zmysle koncilných uznesení. Poukázal na to, že Cirkvi si želá, aby sa všade v Cirkvi pestoval misionársky duch. V prvom rade v kňazských seminároch, vo farnostiach, medzi kňazmi aj medzi laikmi. Rôzne misijné diela majú napomáhať túto prácu v biskupstvách. Zvláštnu dôležitosť vidí v úlohe, akú majú odteraz zohrávať jednotlivé biskupské konferencie pokiaľ ide o starostlivosť o misie. Jozef Tomko píše: „Novotou sú predovšetkým rady biskupských konferencií, ktoré sa majú združiť podľa jednotlivých území, čo majú určité spoločné známky sociálne a kultúrne. Je známe, že napríklad Afrika, aj keď je už dosť jednotná na cirkevnom poli, predsa len sa delí na určité oblasti dosť odlišné od seba, ako sú napr. územia pod vplyvom kultúry francúzskej a iné pod vplyvom kultúry anglosaskej (príklad je môj a neviem, či také zadelené bude prijaté aj v skutočnosti).“

V komentároch o nových predpisoch Cirkvi Jozef Tomko konštatuje, že tieto predpisy môžu nás azda nechať nedotknutých v duchu. To by však bolo známkou, že s Cirkvou nežijeme. Dotknú sa nás aj prakticky, a to aj hmotne. Podľa koncilu cirkevné

majetky pomaly zaniknú a veriaci si budú musieť sami priamo vydržiavať kňazstvo, cirkevné ustanovizne a všetko, čo súvisí s cirkevným a náboženským životom. Cirkev dáva jasne prednosť spôsobu vydržiavania svojich ustanovizní, aký sa osvedčil v Amerike, v Nemecku a inde, čiže dobrovoľným príspevkom alebo cirkevnej dani. Teda reforma sa dotkne aj nášho vačku, na ktorý sú obyčajne všetci citliví.⁸

V roku 1970 pápež Pavol VI. vymenoval Jozefa Tomka za pápežského preláta. Týmto ocenil jeho aktivity v čase koncilu, ale predovšetkým v pokoncilovom období pri uvádzaní koncilových dokumentov a ducha koncilu do života Cirkvi. Na pôde *Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme* sa konala slávnostná recepcia, keďže aj slovenský kňaz Jozef Zlatňanský bol poctený titulom monsignora. Na recepcii sa zúčastnili viacerí významní hostia, medzi ktorými bol aj prefekt *Kongregácie pre náuku viery* kardinál Franjo Šeper, ktorý bol bezprostredným predstaveným Jozefa Tomka, ktorý na tejto kongregácii pracoval; ďalej arcibiskup Paul Philippe, sekretár tejže kongregácie, miestny arcibiskup Andrea Pangrazio, opát benediktínskeho kláštora sv. Andreja Svorada a Benedikta v Clevelande Hieronym Kovaľ, ako aj iné cirkevné osobnosti a kňazi, ktorí pôsobili v Ríme. Kardinál Franjo Šeper vo svojom príhovore ocenil záslužnú prácu nového pápežského preláta Jozefa Tomka počas Druhého vatikánskeho koncilu a tiež v čase po koncile.⁹

Podiel Jozefa Tomka na premene Svätého officia

Dôležitú úlohu na Druhom vatikánskom koncile zohrali teologickí experti, ktorých oficiálne volali „periti“. Sprevádzali niektorých biskupov a boli ich poradcami v teologických otázkach. Pre mnohých biskupov dokonca pripravovali v hlavných bodoch aj ich vystúpenia v pléne koncilu. Súkromne mohli slúžiť naraz i viacerým biskupom. Ich úloha spočívala tiež v redigovaní a prepracovaní schém textov dokumentov.

Na začiatku koncilu menoval Ján XXIII. 201 peritov, na konci koncilu ich bolo viac než 500. Mnohí z týchto teológov figurovali za pontifikátu Pia XII. na listine podozrivých z herézy. Patrili k nim, napr. Henri de Lubac SJ, Yves Congar OP, Jean-Marie Daniélou SJ, Bernard Härring CSsR, Hans Küng. Karol Rahner SJ, Edward Schillebeeckx OP, Joseph Ratzinger. Títo všetci uplatňovali na koncile veľký vplyv. Yves Congar OP si, napr. zaznačil do svojho denníka: „Som uchvátený úlohou, akú zohrávajú teológovia. Na Prvom vatikánskom koncile nehrali žiadnu úlohu.“¹⁰

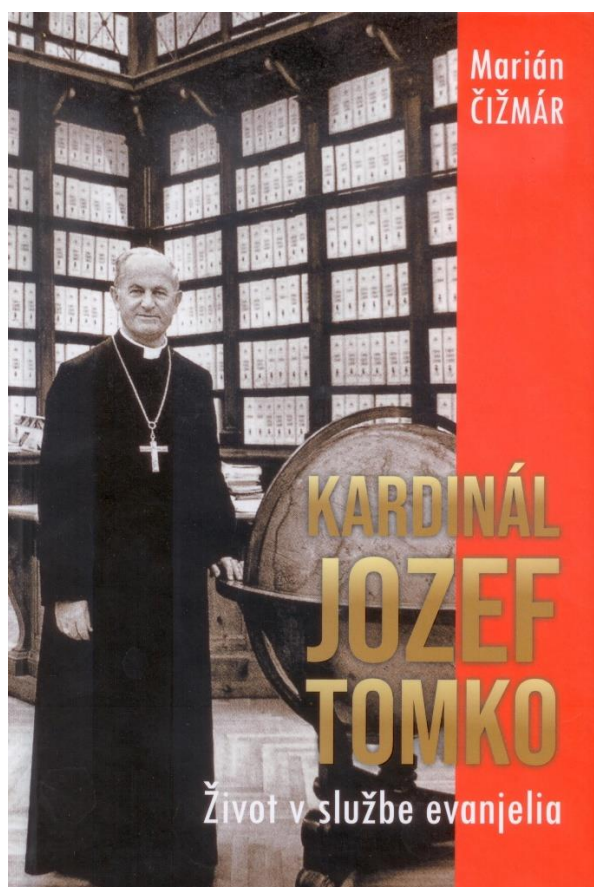
Od prvých zasadaní koncilu bolo jasné, že v koncilnej aule sa odohrá tvrdý boj medzi zástancami tradičnej teológie a progresivistickými teológmi. Pre progresivistov nepriateľom číslo 1 bola predovšetkým Rímska kúria, konkrétne *Sväté officium*, v čele ktorého stál kardinál Alfrédo Ottaviani, teda inštitúcia, ktorej členom bol aj Jozef Tomko. Progresivisti sa snažili vytvárať s koncilnými otcami strategickú alianciu, ktorá by im umožnila

⁸ ČÍŽMÁR, Marián: *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 98 – 102.

⁹ ČÍŽMÁR, Marián: *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 102 – 103.

¹⁰ ČÍŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 103 n. Podrobne o týchto udalostiach píše historik DE MATTEI, Roberto v knihe: *Il Concilio Vaticano II: Una storia mai scritta*. LINDAU Torino 2011. Kniha bola preložená do slovenčiny za podpory trnavského arcibiskupa Mons. Jána Oroscha a v roku 2019 pod názvom: *Druhý vatikánsky koncil. Doposiaľ nenapísané dejiny*. ISBN 978-80-972597-6-1.

rozbit' baštu pravovernosti, kongregáciu Svätého ofícia. Taliansky historik Druhého vatikánskeho koncilu Alberigo poznamenal: „Spolupráca medzi biskupmi a teológmi sledovala na koncile tiež cieľ vymanit' sa z kontroly Ottavianiho.“ Aktívne krídlo progresivistov malo úderný oddiel v nemeckých teológoch, na čele ktorých stáli Karol Rahner SJ, Hans Küng a Jozef Ratzinger. Karol Rahner bol na koncile poradcom viedenského kardinála Königa, Hans Küng biskupa Lieprechta v Regensburgu, a Jozef Ratzinger kolínskeho arcibiskupa kardinála Fringsa. K nim patril Otto Semmelroth, teológ biskupa Hermanna Volka z Meinzu, ktorý bol silno spojený s Karolom Rahnerom. Táto skupina kritizovala rímsku teológiu, ktorá pracuje s presnými pojmami a nazývali ju pohrdavo *Denzingerova teológia*, a presadzovali teológiu existencie, ktorá chcela stavať na poznaní života a zážitkoch viery.

Medzi najvýznamnejšie vystúpenia na Druhom vatikánskom koncile sa pokladá intervencia kolínskeho arcibiskupa kardinála Josefa Fringsa v prítomnosti temer 3000 otcov koncilu, v ktorom tvrdo skritizoval metódy práce *Svätého ofícia*.

Hovorilo sa, že v onen deň, 8. novembra 1963, *Sväté ofícium* v podstate umrelo. To, čo nasledovalo po tomto vystúpení, len potvrdilo toto tvrdenie. Čo je zaujímavé, to čítame na stránkach knihy významného „perita“ koncilu, francúzskeho jezuitu Henri de Lubac, ktorý konštatuje, že autorom príspevku kardinála Fringsa na koncile bol jeho osobný *peritus* Josef Ratzinger. Teológ Henri de Lubac píše: „Dovoľte mi na záver jednu spomienku. Josef Ratzinger, odborník na [Druhom vatikánskom] koncile, sa koncilu zúčastnil ako osobný tajomník kardinála Fringsa, arcibiskupa kolínskeho. Staručký kardinál bol už slepý,

a tak svojho tajomníka používal predovšetkým k tomu, aby mu písal prejavy. Jeden z týchto prejavov je zvlášť pamätný – išlo o kritiku, uvážlivú avšak radikálnu, metód *Svätého ofícia*. Napriek odpovedi kardinála Ottavianiho si Frings za svojou kritikou stál. Nie je prehnaným tvrdením, keď povieme, že *Sväté ofícium*, také, aké vtedy bolo, bolo tohto dňa zničené Ratzingerom v spojení s jeho arcibiskupom. Kardinál Šeper, človek plný dobroty, potom začal obnovu [Ofícia]. Ratzinger, ktorý sa nijak nezmenil, v nej pokračuje. Túto spomienku by sme si mali pripomínať.“¹¹

Naozaj, po tomto vystúpení pápež Pavol VI. prikrčil k radikálnej reforme Rímskej kúrie, a začal od Svätého ofícia. Jozef Tomko k týmto udalostiam dáva tento komentár: „Aj keď išlo o rozhodnutia koncilu a Pavol VI. vyzval práve jeho (Ottavianiho), aby podal návrh na reštrukturalizáciu *Posvätného ofícia*. Ottaviani okamžite poslušol a začali sa pripravovať štúdie.“¹²

Pozornosti Jozefa Tomka neušla tvrdá kritika práve *Svätého ofícia*, inštitúcie, kde aj on pracoval. Hneď pochopil a spoznal „*znamenia čias*“. Aj on sa postavil na stranu tých, ktorí usilovali o radikálne zmeny, ktoré nevyhnutné museli nastať, vychádzajúc z atmosféry, aká vládla v koncilnej aule. Bol presvedčený o tom, že *Najvyššej kongregácii Svätého ofícia*, v jej vtedajšej podobe, odzvonilo. Postavil sa preto na stranu tých, ktorí súhlasili so zmenou. Dá sa to vycítiť napr. aj z týchto jeho slov: „Počas koncilu však prišli určité novoty, ktoré mali dosah aj na našu kongregáciu a na prácu v nej. V koncilovej aule odznela dosť ostrá kritika na *Posvätné ofícium*, predovšetkým zo strany kolínskeho arcibiskupa, kardinála Fringsa, ku ktorej sa pridali aj iní. Pavol VI. bol na tieto kritiky vnímavý, preto nariadil, aby sa všetko zvažilo. Tak sa postupne aj vo vnútri kongregácie začala diskusia o tom, ako by sa malo zreformovať *Posvätné ofícium*, považované za pokračovateľa inkvizície...“¹³

Pri reforme Kúrie bolo priam symbolické, aby sa tento proces začal reformou *Posvätného ofícia*, ktoré bolo zmenené aj v názve, a to v predvečer ukončenia Druhého vatikánskeho koncilu s motu proprio *Integrae servandae*. Dňa 6. decembra 1965 *L'Osservatore Romano* zverejnilo dekrét, ktorým bol zrušený *Index zakázaných kníh* a pozmenil *Sväté ofícium* na *Kongregáciu pre náuku viery* s vyjadrením, že „teraz je to lepšie, a obrana viery sa deje prostredníctvom záväzku podporovať náuku“. Dňa 14. júna 1966 v notifikácii pro-prefekta *Kongregácie pre náuku viery* bolo vyhlásené, že *Index* už nebude mať právnu silu cirkevného zákona. Mnohí teológovia sa týmto činom cítili oprávnení predstaviť sa ako noví a kompetentní interpreti viery a Božieho Slova.¹⁴

O spôsobe práce, ktorá nasledovala po zverejnení pápežských dokumentov na reformu Rímskej kúrie, a v prvom rade *Posvätného ofícia*, Jozef Tomko hovorí: „Zachovali sme si však – a to bola naša záchrana – tradičnú kolegiálnu metódu. Čo sa týka kolegiálnej práce, väčšinou sa napríklad nevie, že dokumenty, ktoré boli publikované v mene kongregácie, ako boli schválené väčšinou, musel kardinál Ottaviani podpísať, a to aj v prípade, že v diskusii bol na strane menšiny, a tak ich predložiť pápežovi na schválenie. Išlo to pod

¹¹ ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 103 – 105.

¹² ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 103 – 105.

¹³ ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 105 – 106.

¹⁴ ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 107.

jeho menom, či sa mu to páčilo, alebo nepáčilo. Aj toto treba poznať a uznať, lebo je to prejav silnej cirkevnej viery.“

Kardinál Alfrédo Ottaviani usúdil, že aj pre neho nadišiel čas odchodu. Dňa 30. decembra 1967 prijal svoj „*odchod do dôchodku*“, a to listom o odvolaní z funkcie pro-prefeka Posvätnej kongregácie pre náuku viery. Pápež Pavol VI. dňa 6. januára 1968 prijal jeho rezignáciu a vymenoval na jeho miesto chorvátskeho kardinála Franja Šepera. Kardinál Tomko to spomína: „Jedným z dôležitých krokov bola výmena na čele našej kongregácie. Na veľké prekvapenie, keď krátko po synode v januári 1968 Pavol VI. prijal demisiu, ktorú kardinál Ottaviani, podľa predpisu, podal na konci svojho mandátu, hoci sa nádejal, že bude znova potvrdený, Pavol VI. ho nepotvrdil a na jeho miesto menoval kardinála Franja Šepera.“¹⁵

Historik prof. Roberto De Mattei vo svojej knihe o Druhom vatikánskom koncile píše: „Nie je ťažké pochopiť, že pre progresivistických teológov bola nepriateľom číslo jeden Rímska kúria a osobitne *Sväté ofícium* vydávajúce odsudzujúce verdikty. Uzatvorili strategické spojenectvo s koncilovými otcami, aby zmarili zasadnutie, ktorému predsedal kardinál Ottaviani, bašta ortodoxie. „Vďaka spolupráci medzi biskupmi a teológmi – poznamenáva Alberigo – sa podarilo koncil vytrhnúť spod kontroly Ottavianiho.“ Na vonkajšom krídle progresivizmu sa vynímala hliadka nemeckých teológov vedená pátrom Karlom Rahnerom zo Spoločnosti Ježišovej a mladým Hansom Kungom a Josefom Ratzingerom... K nim sa pridružil páter Otto Semmelroth... Títo kritizovali rímsku „*abstraktnú teológiu*“, ktorú pohrdavo nazývali „*Denzingerova teológia*“, a želali si novú „teológiu zakúsenú na vlastnej koži, v ktorej by sa poznanie a život zlievali do jediného aktu skúsenosti viery“.“¹⁶

Pavol VI. ešte počas koncilu v zmysle „*motu proprio*“ *Regimini Ecclesiae Universae* z 18. novembra 1965 inicioval zásadnú reformu *Svätého ofícia*, ktorú dnes poznáme pod názvom *Kongregácia pre náuku viery*. Jozef Tomko, v tom čase ako pracovník *Svätého ofícia*, ktorý veľmi dobre poznal túto inštitúciu ako aj spôsob jej práce, mal účasť veľkým podielom na tejto reforme.

Jozef Tomko rozpoznal „*znamenia času*“. Pochopil veľmi dobre, o čo vlastne ide v pokoncilovej obnove Cirkvi a rozhodol sa postaviť do predných línií tých, ktorí sa podujali na realizáciu pokoncilových reforiem. No aj sám musel urobiť radikálne rozhodnutie, prekročiť svoj osobný rubikon, a ten spočíval v rozhodnutí: alebo zotrvať na predkoncilných postojoch sledujúc líniu svojho predstaveného Alfréda Ottavianiho, alebo vykročiť inou, novou cestou. Jozef Tomko sa rozhodol pre tú druhú cestu, ktorá ho priviedla na vrchol cirkevnej služby ale i kariéry.

Niečo o tom možno pochopiť aj z jeho spomienok. Asi po dvoch rokoch vedenia doktrínálneho oddelenia jeho kolegovia začali chodiť za kardinálom Ottavianim a najmä za novým tajomníkom dominikánom Philipom, ktorý bol skôr typom úradníka a nechcel si to poukaziť na iných úradoch, najmä na *Štátnom sekretariáte*. Philip a Ottaviani sa zhodli v názore, že činnosť doktrínálneho oddelenia sa príliš presunula do oblasti rozvíjania

¹⁵ ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 108.

¹⁶ DE MATTEI, Roberto. *Druhý vatikánsky koncil. Doposiaľ nenapísané dejiny*. Vyd. Nadácia Slovakia Christiana, Bratislava, 2019, s. 130, ISBN 978-80-972597-6-1.

viery. Vytvorila sa skupinka, ktorá vidíac, že Jozefa Tomka vyhodit' nemôžu, aspoň zdôrazňovala, že vieru treba predovšetkým chrániť a vykonávať dozor nad jej učením. Zastávali stanovisko, že jednoduchým trestom alebo pohrozením sa vyriešia teologické problémy vo svete. Dali mu nového kolegu, ktorý bol veľmi dobrý kňaz, avšak veľký tradicionalista, a menovali ho za druhého šéfa. Šéfovali tak dvaja tomu istému oddeleniu, ktoré sa rozčeslo a v istom zmysle rozdvajilo. Tomkov kolega si spočiatku myslel, že sa vráti k pôvodným metódam, ale nič tým nedokázal. Celá agenda išla k nemu a niekoľko týždňov Tomko nedostal žiadnu úradnú poštu, všetko išlo priamo jemu. On mu to potom z kolegiality postupoval, no Jozef Tomko nemal nijakú kompetenciu zasiahnuť. Na spoločných poradách, kam spolu chodili, referoval Tomkov kolega. Keď to trvalo dlhšie, Tomko zašiel za sekretárom a povedal mu, čo sa deje, že je nateraz bez zamestnania, a keďže nechce brať plat bez práce má úmysel hľadať si prácu inde. Ten sa preľakol, že to Jozef Tomko zreferuje azda aj niekde vyššie. Zareagoval: „V žiadnom prípade, vy ste tu potrebný.“ Potom veci dal trochu do poriadku.¹⁷

Z tohto rozprávania samotného kardinála Jozefa Tomka možno vidieť, že už v tom čase viacerí členovia *Svätého ofícia* pokladali Jozefa Tomka za teológa s progresívnymi tendenciami, čo sa aj neskôr zreteľne prejavilo.

K etape transformácie *Svätého ofícia* kardinál Jozef Tomko sa vracia vo svojich spomienkach: „Práve to bolo pre mňa obdobie, na ktoré si veľmi rád spomínam. Nechcem hodnotiť svoj podiel, ale práve pri tejto reštrukturalizácii som aj ja mohol priložiť nejaké polienko k týmto historickým zmenám.“¹⁸

Ktoré boli tie „polienka“, ktoré priložil Jozef Tomko v procese reštrukturalizácie *Svätého ofícia* na *Kongregáciu pre náuku viery*? Kardinál Jozef Tomko spomína na toto obdobie svojej činnosti: „Usilovne sme pracovali na tom, aby sa zmenilo celé ponímanie i štruktúra a *Sväté ofícium* sa stalo naozaj kongregáciou. Upustilo sa od názvu „*suprema*“, „*najvyššia kongregácia*“, aby nevznikal chybný dojem, že je nadriadená všetkým ostatným kongregáciám, čo predtým vyplývalo zo súdneho charakteru *Posvätného ofícia*. Zdôrazňovali sme, aby to bola kongregácia, v ktorej činnosti prevláda starostlivosť o vieru a jej učenie; aby sa chránila pravá viera, aby sa spásanosná náuka Cirkvi, na ktorú má Boží ľud právo, zachovala čistá a neporušená... Ale zároveň treba presadzovať, aby sa o čistotu viery starali biskupi, ktorí sú prví najzodpovednejší učiteľia viery vo vlastných diecézach. Zdôrazňovali sme, že už vkladáním rúk dostali poslanie učiť pravú vieru a dbať o to, aby sa pravá viera hlásala aj prostredníctvom iných, aby ju aj teológovia rešpektovali, prehlbovali, osvetľovali, vykladali, ale nikdy nie proti samej viere. To bolo základom našej koncepcie. Okrem toho sme nástojili, že to nemôže byť iba úrad, ktorý odкрýva nejaké herézy, potom ich potrestá, zakáže a podobne. A to prešlo aj do novej štruktúry. Je potrebný aj rozmer ostrážitosti, bedlivosti, aby sa objavilo, kde je omyl. Treba sledovať, čo sa deje v Cirkvi a ako biskupi reagujú. Ak sám biskup nereaguje, treba ho upozorniť na nesprávne mienky, prípadne na ne upozorniť biskupské konferencie – to všetko je tiež jedna z úloh novej, reštrukturalizovanej kongregácie.“¹⁹

¹⁷ TOMKO, Jozef kardinál. *Na životných cestách. Rozhovory s Mariánom Gavendom*, s. 157 – 158.

¹⁸ TOMKO, Jozef kardinál. *Na životných cestách. Rozhovory s Mariánom Gavendom*, s. 153.

¹⁹ TOMKO, Jozef kardinál. *Na životných cestách. Rozhovory s Mariánom Gavendom*, s. 154 – 155.

Predstavovanie viery – to bolo to druhé „*polienko*“, ktoré priniesol Jozef Tomko pri transformácii Posvätného ofícia na Kongregáciu pre náuku viery. Pokračuje vo svojich spomienkach: „My mladí sme bojovali ešte o niečo iné, čo robilo trochu ťažkosť tradicionalistom, lebo sa báli, kam to povedie a či máme na to sily. Išlo totiž o predstavovanie viery. Ľuďom treba vieru vysvetľovať v modernej reči a moderným spôsobom. Tu majú veľkú možnosť kňazi ako kazatelia, ale aj teológovia. Pritom možno predvídať a študovať nové problematiky a pohotovo poukazovať, čo na to hovorí evanjelium a pramene viery. Práve táto stránka nám veľmi ležala na srdci. Bola to novota, ale dostala sa do popredia. Bolo potrebné prebudovať aj celú administratívnu štruktúru kongregácie. Doktrínálne oddelenie v kongregácii sa zrazu stalo hlavným, bolo potrebné získať nových pracovníkov, pramene, bolo treba sledovať, čo sa deje vo svete na teologickom poli, a to nielen prostredníctvom konzultorov a súkromného záujmu pracovníkov, ale v rámci pracovnej náplne. S tým bola spojená požiadavka objednávať hlavné teologické časopisy, v ktorých tieto novoty vychádzajú, sledovať ich, aby sa odkrývali nové problémy a nové možné postoje z hľadiska viery, aby sa sledovala aj teologická diskusia. A to všetko nie s cieľom hľadať v tomto vývoji bludy a odsudzovať ich, ale aby sa ponúkla odpoveď na nové problémy.“

Takto sa Jozef Tomko vďaka tejto práci na reštrukturalizácii *Svätého ofícia na Kongregáciu pre náuku viery* stále viac posúval dopredu, do povedomia predstavených vo Vatikáne. O svojom postupe hovorí, že to bol postupný vývoj: „Nastúpil som na miesto jedného z pracovníkov tohto oddelenia. Mal som za úlohu rozšíriť sekciu, zreorganizovať ju a uviesť do praxe všetky spomínané novoty. Bolo to ešte za kardinála Ottavianiho... Ešte za jeho pôsobenia sa nám podarilo zriadiť doktrínálne komisie pri jednotlivých biskupských konferenciách... Bola to ťažká úloha, a preto aj zriaďovanie doktrínálnych komisií bolo namáhavé. Inštrukcie sa podarilo pripraviť... Akosi výnimočne som sa dostal na čelo tohto hnutia. Kolega, s ktorým sme nastúpili, zanechal úrad a dal sa len na vyučovanie. Musel som hľadať nových spolupracovníkov, čo nebolo ľahké. Boli potrební takí, ktorí poznali reči, čo zároveň znamenalo i väčšie zmedzinárodnenie celého úradu so všetkými ľudskými ťažkosťami, ktoré to prináša. Doľahla na mňa úloha čeliť všetkým problémom, ktoré sa po koncile veľmi rýchlo otvárali a ktoré vznikali aj vo vnútri Kongregácie, kde sme ešte neboli štrukturálne dobre pripravení. Zachovali sme si však – a to bola naša záchrana – tradičnú kolegiálnu metódu.“²⁰

Menovaním kardinála Franja Šepera do vedenia *Kongregácie pre náuku viery* sa postavenie Jozefa Tomka stabilizovalo. Píše o tom: „Tým, že prišlo menovanie kardinála Šepera, uľahčila a vyjasnila sa aj moja situácia v Kongregácii pre náuku viery. Niektorí spolupracovníci, najmä užší kruh okolo Ottavianiho, sa báli, čo bude, a odišli do iných kongregácií. Volali aj mňa, ale povedal som im, že nemám dôvod odísť, a tak som ostal a pokračoval vo svojej práci. Pre mňa sa odchodom môjho kolegu ujasnila otázka dvojitého vedenia doktrínalnej sekcie a mohol som sa naplno pustiť do roboty a pomáhať v pomoci pri reštrukturalizácii, najmä vo výstavbe nových línii.“²¹

²⁰ TOMKO, Jozef kardinál. *Na životných cestách. Rozhovory s Mariánom Gavendom*, s. 156 – 157.

²¹ TOMKO, Jozef kardinál. *Na životných cestách. Rozhovory s Mariánom Gavendom*, s. 170.

Po mnohých rokoch kardinál Jozef Tomko spomína na toto obdobie svojho života i služby Cirkvi: „Ku koncu koncilu som spolupracoval na vnútornej reorganizácii tejto starej inštitúcie, ktorá sa stala *Kongregáciou pre učenie viery*. Ako vedúci nového teologického oddelenia som sa pričínal o zriadenie komisií pre učenie viery pri biskupských konferenciách vo svete. Tak sa začali moje cesty na rôzne kontinenty: po úspešnej schôdzi európskych predstaviteľov v novembri 1968, keď som prvý raz stretol kardinála Wojtylu, roku 1970 ma vyslali do Manily na schôdzu biskupov z celej Ázie, na ktorú prišiel aj Pavol VI., a roku 1973 do Sydney v Austrálii na stretnutie biskupov z Oceánie.“²²

Doktrínálne komisie

Medzi nové línie, o ktorých hovoril Jozef Tomko, patrili aj doktrínálne komisie: „Patrilo sem aj úsilie trochu decentralizovať naše kompetencie smerom na biskupov a biskupské konferencie. Pri konferenciách bol zas problém v tom, že *magister fidei*, teda učiteľ viery, je každý biskup, nie biskupská konferencia ako taká. Nápomocné im mali byť práve doktrínálne komisie, len ich bolo treba uvádzať do života. Hneď v prvý rok pôsobenia kardinála Šepera, teda v roku 1968, sme zorganizovali schôdzku predsedov doktrínálnych komisií pre Európu, Afriku a Ameriku. Konala sa v Ríme a jej cieľom bolo diskutovať o problémoch, najmä o právomociach a náplni týchto komisií. To bolo ozaj pamätné. Predsedal kardinál Šeper, ale na mňa padla úloha všetko pripraviť. Tak som mal zrazu pred sebou veľmi známe osobnosti. Za Nemecko napríklad prišiel kardinál Volk a s ním ako teológ Semmelroth, za Holandsko kardinál Alfrink s tajomníkom, ktorým bol páter Schillebeeckx, a to okamžite čosi hovorí, za Poľsko prišiel arcibiskup Wojtyla so svojím teológom P. Różyckým, za Taliansko biskup Carlo Colombo a ekumenista Luigi Sartori. Aj Spojené štáty americké vyslali jedného biskupa a teológa, kým Latinskú Ameriku zastupoval neskorší argentínsky kardinál E. Pironio. Anglicky hovoriaca Afrika vyslala svojho prvého arcibiskupa Amissu z Ghany spolu s terajším emeritným arcibiskupom Sarpongom z Kumasi, kým francúzsky hovoriacu Afriku zastupoval biskup Dosseh-Anyron z Toga. Späťne pozerajúc, bola to veľmi vzácna zostava...“²³

Zrušenie *Indexu zakázaných kníh* a *Protimodernistickej prísahy*

Jozef Tomko v tomto pokoncilnom období bol zavalený množstvom práce. Profesor Jozef Rydlo v tejto súvislosti konštatuje, že „...stal sa jedným z najzanepoždenných pracovníkov... bolo totiž potrebné prebudovať cirkevnú štruktúru v duchu Druhého vatikánskeho koncilu a uvádzať do života jeho uznesenia“.²⁴

V čase týchto jeho aktivít pápež Pavol VI. vydal dokument o zrušení *Indexu zakázaných kníh*. Jozef Tomko na to reagoval komentármi, ktoré sa objavili na stránkach časopisov. V nich konštatoval, že Pavol VI. dal nové smernice pre bývalú Kongregáciu Svätého oficiu, ktorej zmenil meno na Kongregáciu pre učenie viery a určil nový smer jej

²² ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 114.

²³ TOMKO, Jozef kardinál. *Na životných cestách*, s. 170 – 172.

²⁴ RYDLO, Jozef M. Tomko, Jozef. In. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*, LÚČ, Bratislava 2000, s. 1395 – 1398.

činnosti. Pritom pápežský dokument *Integrae servandae* zo dňa 8. decembra 1965, uverejnený tesne pred ukončením Druhého vatikánskeho snemu, už vôbec nespomína Index zakázaných kníh ani „oddelenie Indexu“. Z toho sa dalo usudzovať, že tento úradný zoznam zakázaných kníh nebude mať takú úlohu, akú mal doteraz a že Cirkev chce zmeniť spôsob, ako chrániť vieru svojich členov pred nebezpečím zlej tlače a zlých kníh. Dňa 15. júna 1966 priniesli vatikánske úradné noviny *L'Osservatore Romano* „oznámenie“ Kongregácie pre náuku viery o tom, že *Index zakázaných kníh* stráca svoju platnosť, hoci ostáva naďalej nielen historickým dokumentom, ale aj smernicou pre kresťanov, aby sa vedeli orientovať, keď chcú čítať určité spisy, ktoré môžu byť nebezpečné pre vieru alebo mravy. *Index zakázaných kníh* je zoznam spisov, ktoré Cirkev považovala za nebezpečné, a preto zakazovala ich čítanie. Ba dokonca Svätá stolica mala až donedávna zvláštny úrad, jedno oddelenie Kongregácie Svätého oficiu, ktoré sa nazývalo „oddelenie Indexu“ a malo za úlohu upozorniť veriacich na nebezpečné knihy, a tak zabrániť škodám, ktoré mohli vzniknúť z čítania takých kníh v dušiach veriacich. Na otázku, či teraz, po oficiálnom pápežskom zrušení *Indexu zakázaných kníh*, už možno čítať hocaké knihy? Jozef Tomko odpovedá: „Veru nie. To by značilo samovraždu pre mnohých, vraždu vlastnej viery. Ostáva vždy hriechom vystavovať smrteľnému nebezpečenstvu to, čo máme najdrahšie: poklad viery. Ostáva vždy povinnosťou nečítať, nedržať, nerozširovať také knihy. Ak dnes neplatia tresty, ktoré Cirkev uplatňovala voči tým, čo sa sami vrhali, napriek upozorneniu, do ľahkej záhuby, mravná zodpovednosť ostáva tá istá pred Bohom a pred svedomím. A na túto zodpovednosť sa spolieha Cirkev v nových predpisoch, ktorými Index prestáva mať svoje trestné následky. Kto má pochybnosti, či nejakú knihu môže čítať, má sa poradiť so svojim spovedníkom alebo s iným kňazom. Ak má vážne dôvody, pre ktoré musí knihu čítať, aj keď je zlá, má žiadať nielen o radu, ale aj o dovoľenie, aby mohol ostať spokojný vo svedomí.“ Tomko poznamenáva, že tak, ako je nutná určitá čistota a disciplína pre telo, tak je potrebná určitá hygiena a poriadok pre dušu: „Nie sme anjeli a nemôžeme sa ľahko obrániť aspoň čiastočným vplyvom, fantáziou, vášňami, obrazotvornosťou. Také je už raz naše zloženie a naša psychológia. Musíme byť teda realistami aj pri výbere tlače, ktorá sa nám ponúka a spraviť z nej nie príležitosť k pokušeniam proti mravom a proti viere, ale pokrm pre ducha a prostriedok, ako sa pozdvihnúť a obohatiť. Cirkevné príkazy ohľadne tlače nemajú nič iné za cieľ, ako ochrániť tieto hodnoty a pomôcť tak každému kresťanovi budovať svoju osobnosť a dvíhať sa aj pomocou tlače ku Kristovi.“²⁵

Dňa 17. júla 1967 bola zrušená *Protimodernistická prísaha* zavedená svätým Píom X. a nahradilo ju *Vyznanie viery*.²⁶

Je treba povedať, že nie každý s radosťou prijal takéto a podobné „reformy“ cirkevných inštitúcií, ktoré doposiaľ boli najmä pre radových veriacich, ale aj hľadajúcich istou oporou.

²⁵ ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 115 – 118.

²⁶ ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 107.

Špeciálny tajomník Prvej biskupskej synody v roku 1967

Dôležitý moment v kariére Jozefa Tomka bolo pozvanie a menovanie za jedného zo špeciálnych tajomníkov celocirkevnej biskupskej synody v roku 1967, a to pre jej časť o zmiešaných manželstvách.²⁷ Takto mal príležitosť po celý mesiac zúčastniť sa diskusie o tejto téme. Sám mal pritom príležitosť presvedčiť sa o tom, aké ťažké je pracovať kolegiálne, najmä pri rôznosti mienok a v takej komplexnej otázke, ako sú zmiešané manželstvá, najmä nábožensky zmiešané náboženstvá. Zasadania Prvej celocirkevnej biskupskej synody sa konali vo Vatikáne v dňoch 29. septembra až 29. októbra 1967. Okrem Tomka v úlohe špeciálnych tajomníkov sa synody zúčastnili: pre záležitosti spojené s reformou kňazských seminárov Mons. Flaminio Cerrutti, vedúci úradu Kongregácie pre katolícku výchovu; pre revíziu Kódexu kánonického práva P. Raimondo Bidagor, S.J., sekretár Pápežskej komisie pre revíziu Kódexu kánonického práva; pre otázky náuky viery P. Edoardo Dhanis, S.J., konzultor Kongregácie pre náuku viery a pre liturgiu P. Annibale Bugnini, C.M., podtajomník Kongregácie obradov. V rámci príprav na túto synodu bolo potrebné vypracovať k téme zmiešaných manželstiev reláciu pre kardinála Marellu, ktorého Tomkovi prideliť. Kedysi bol apoštolským delegátom v Japonsku, a preto sa domnievali, že vďaka tomu má z Japonska skúsenosti a vyzná sa o problematike. Jozef Tomko konštatuje, že kardinál Marella toho veľa nevedel, najmä nie o zmiešaných manželstvách medzi kresťanskými konfesiami. K procesu prípravy relácie na synodu Jozef Tomko tiež poznamenal: „Naše právnické skúsenosti vnútri našej kongregácie boli síce pekne rozvinuté, ale teologická stránka pokulhávala a okrem toho sa ešte stále všetko riešilo na základe mentality obhajoby viery. Bol tu však zložitý problém manželského spolunažívania a okrem toho bol aj veľký ekumenický problém v pozadí. Takže aj vo vnútri Svätej stolice sme mali určitú opozíciu zo strany ekumenistov a okrem toho sme boli až príliš jednostranne informovaní, lebo aj teológia bola vypracovaná viac na zmiešané manželstvá medzi pokrstenými a nepokrstenými, čo je celkom iná teologická skutočnosť.“

Téma – ako poznamenáva Jozef Tomko – bola ťažká, a stálo ho to veľa úsilia. Okrem toho sa pridružila aj ďalšia okolnosť, ktorá neprispievala k pokojnej atmosfére písania relácie. To, že práve on bol poverený vypracovaním relácie pre kardinála Marellu, prekvapilo kardinála Ottavianiho, pretože on nenavrhol Jozefa Tomka pre takúto prácu. Tomko hovorí: „Ottaviani bol z toho prekvapený, pretože on ma nenavrhol a zrazu videl, že mám hore oporu. Neviem (kto to bol), ale myslím, že kardinál Villot, ktorý bol štátnym sekretárom a už ma vtedy začal spoznávať. Jednoducho „*niekto hore*“, kde som už mal dobrú povest’ aj vďaka jazykom a skúsenosti vedenia a práce pri reštrukturalizácii Posvätného officia.“

Pre Jozefa Tomka bolo ďalším problémom to, že kardinál Ottaviani mu prideliť ešte dvoch spolupracovníkov na vypracovanie spomínanej relácie o miešaných manželstvách pre kardinála Marellu na synodu. Jedným bol kolega, ktorý mal dohliadať na „ochranu pravosti viery“ a druhý odborník na kánonické právo.

²⁷ O tejto téme je obširnejšie pojednávané v: TOMKO, Jozef. Dojmy z biskupskej synody. In. *Hlas z Ríma*, 1967, roč. 16, s. 14 – 17, tiež v: ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 119 – 125.

Správa kardinála Marellu, ktorú vypracoval Jozef Tomko spolu s kolegami, ktorých mu prideliť kardinál Ottaviani, vyvolala na synode živú diskusiu: „Tak sme tu reláciu napísali spolu. Na synode bola dosť kritizovaná. Keď sa v nej citovali isté ostré výroky Písma, niektorí namietali, že je to príliš jednostranné citovanie, účelovo použité. Ostrá bola aj samotná debata, na ktorej sa to trochu ujasnilo. Pre mňa však výsledkom bolo, že som sa stal expertom synody. Bola to pre mňa príležitosť prísť do styku so svetovým episkopátom, ako aj do kontaktu s rozhodnutiami koncilu o seminároch a o iných otázkach.“²⁸

Záver synody, pokiaľ ide o tému miešaných manželstiev, Jozef Tomko hodnotil takto: „V otázkach miešaných manželstiev vyslovili sa za určité prostriedky, ktoré treba používať pri uzatváraní manželstiev katolíkov s príslušníkmi iných vierovyznaní. Väčšinou sa vyslovila za zachovanie manželských prekážok ako teraz platia, za to, aby katolíci boli aj naďalej povinní uzatvárať aj tieto manželstvá pred katolíckym kňazom a aby bola zaisťovaná sloboda katolíckej stránky vyznávať svoju vieru a v nej vychovať deti. Žiadali však, aby biskupi sami, a nie iba Svätá stolica ako doteraz, mohli dovoliť výnimku (dišpenz) od povinnosti uzavrieť manželstvo pred katolíckym kňazom, ak sú k tomu vážne dôvody. Konečne prízvukovali, aby sa duchovní zvlášť starali o miešané manželstvá tak pred uzavretím ako aj po ňom.“²⁹

Hodnotenie Koncilu a jeho reforiem – postkoncilné reformy

Jozef Tomko bol na strane tých, ktorí veľmi pozitívne vnímali koncil. Pre neho *Druhý vatikánsky koncil* znamenal prelom v živote Cirkvi. Postavil sa do prvých radov tých, ktorí sa usilovali uvádzať uznesenia *Druhého vatikánskeho koncilu* do života. A on, ako úradník *Rímskej kúrie*, mal k tomu vynikajúcu príležitosť.

Pohľad Jozefa Tomka na koncil a jeho význam v živote Cirkvi i jednotlivého veriacieho je dostatočne zdokumentovaný na stránkach rozličných časopisoch, ktoré uverejnil hneď po skončení koncilu. V časopise slovenských katolíkov *Hlasy z Ríma* v článku *Skončil sa koncil?* Píše: „Mnohí z nás videli slávnostné zakončenie II. vatikánskeho koncilu na televízii, alebo aspoň čítali o ňom v rôznych novinách a časopisoch. Divadlo, ktoré poskytovalo námestie sv. Petra v Ríme v ten krásny deň 8. decembra, bolo zaiste úchvatné pre milovníka farieb a pohnutých scén: biele pluviále a mitry, červené cibulové mitry biskupov byzantského obradu, vyšívané prikrývky na hlavu iných východných hodnostárov, purpur kardinálov, uniformy zvláštnych posolstiev a diplomatických zástupcov, prítomnosť kresťanských pozorovateľov, posolstvá vedcom, umelcom, ženám, mládeži, chorým, robotníkom, atď., – to všetko mohlo upútať pozornosť. Takým istým spôsobom počas koncilu nás mohli zaujať rôzne senzácie, novinársky vypracované správy o boji rôznych smerov na aréne snemovej auly, o vzájomných kritikách rôznych osobností, o takzvaných zákulisných krokoch, o diskusiách. Teraz, keď sa to všetko skončilo, keď Bazilika sv. Petra sa zas uprázdnila, keď tlač stratila záujem o to námestie, ktoré bolo predtým strediskom cirkevného folklóru a kde sa v určitých hodinách rojili osobností známe i me-

²⁸ ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 119 – 125.

²⁹ ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 119.

nej známe, kardináli, biskupi, patriarchovia, teológovia, učenici, rôznych farieb, šiat, smerov: teraz, keď to všetko prestalo, môže sa nám zdať, že všetko, čo je s koncilom spojené, skončilo. Náš povrchný, iba na senzácie citlivý život, nás k tomu vedie. Koncil skončil a život ide dopredu! Taký môže byť povrchný dojem. Ale koncil neskončil 8. decembra 1965, aj keď sa ukončili diskusie a podpísali jeho dekréty. Ako ktosi dobre poznamenal práve, keď prestávali práce koncilové: koncil až teraz začína. Začalo sa prevádzanie koncilu do života, bez ktorého by celý snem ostal mŕtvou literou, vytlačenou v dekrétach a ostatných dokumentoch. Ba ani to sa už nedá dnes povedať. Koncil už počas zasadaní zmenil čiastočne tvárnosť Cirkvi a nielen Cirkvi! Koncil už začal účinkovať v náboženskom dianí, ba aj v celoludskej histórii. Lebo koncil je ako vysoká a mohutná hora. Čím bližšie pod ňou stojíme, tým menej vidíme celý jej majestát. Až pri určitom odstupe sa nám zjaví v celej svojej velebnej veľkosti. Lebo koncil je ako mladá ratolesť šľachetného stromu, zaštepená do úctyhodného kmeňa Cirkvi. Až po určitej dobe sa ukáže, ako nová energia mladého výhonku omladí a dá nový výraz a novú bujnnosť celému storočnému stromu. A to je dielo Ducha Svätého tak počas koncilu ako aj po jeho formálnom zakončení. To je život, ktorý z koncilu prechádza do žíl Cirkvi ako tajomného organizmu. Kto pozoroval koncil v bazilike sv. Petra alebo zo správ, musí si uvedomiť túto tajomnú, ale pritom hlavnú pôsobivosť koncilu na život Cirkvi, a tým aj na život celého ľudstva.³⁰

Oveľa realistickejší bol pápež Pavol VI., ktorý dňa 29. júna 1972 v homílii o stave Cirkvi krátko po Konkile vyhlásil, že „do nej trhlinou prenikol Satanov dym. Je plná pochybností, neistoty, problémov, nepokoja, nespokojnosti, či konfliktov. Cirkev stratila svoju dôveryhodnosť; Ľudia už skôr uveria vyjadreniu prvého svetského proroka v novinách alebo sociálnemu hnutiu. A ich sa pýtajú na vzorec pravého života. Pritom si neuvedomujeme skutočnosť, že sme už dávno vlastníckmi a majstrami na vzorec toho, ako žiť pravý život.

Naše vedomie je plné pochybností... Cirkev ovládla neistota. Všetci dúfali, že po koncile začne v nej svitať na lepšie časy. Namiesto toho, bojujeme s mračnami, búrkou, temnotou a neistotou, ktoré sú príznačné pre tieto dni. Hlásame ekumenizmus, no aj tak sa od ostatných oddeľujeme. Kopeme priepasti namiesto toho, aby sme ich vyplňali.“³¹

Sú slová pápeža Pavla VI. pravdivé? Zaiste! A najmä súčasný vývoj v Cirkvi to plne potvrdzuje!

V kritickom duchu znejú aj slová filozofa a konvertitu svetového významu Dietricha von Hildebranda v knihe *Spustošená vinica* píše: „Spustošenie Pánovej vinice sa prejavuje v najviac skazený spôsob v *teológii progresivizmu*... Odpady od pravej viery, ku ktorej sa nechcú priznať predstavitelia apostázie, interpretovanej ako *aggiornamento*, od roku 1967 sa veľmi rozšírili. Získali zaťato na sile, rovnako úmerne so stupňom, akým sa vzdávajú od autentickej kresťanskej viery. Keď si pomyslíme na pluralizmus u Rahnera, o popretí nesmrteľnosti duše, o negovaní rozdielu medzi telom a dušou u Schillebeeckxa, o zavrnutí transcendentného Boha u Marletha, o tvrdení Gregory Bauma, že Boh sa zjavuje ako duch časov, o negovaní neomylnosti Cirkvi v otázkach viery a mravnosti u Künga, a tiež

³⁰ ČIŽMÁR, Marián. *Kardínal Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 96 – 97.

³¹ *Varovanie Pavla VI – Dym Satana prenikol do Domu Božieho!* In. https://www.vatican.va/content/paul-vi/it/homilies/1972/documents/hf_p-vi_hom_19720629.html; <https://www.lifenews.sk/node/11069>.

o mnohých iných tézach – zrazu sa pred nami objaví v zarážajúcej jasnosti postupné pustošenie vinice. Prenikavé ono je preto, že všetci títo teológovia pokojne vyučujú ďalej, prednášajú, deklarujú sa ako katolíci, a tiež preto, že nie sú odsunutí z pozícií, ani suspendovaní, ani oficiálne odsúdení. Či takéto nezodpovedné postupovanie v oblasti teologickej nemá podmínať Cirkev, a postupne ju zničiť?“ – pýta sa filozof Dietrich von Hildebrand, ktorého Jozef Ratzinger, budúci pápež Benedikt XVI., pokladal za jedného z najväčších filozofov svojej doby.³²

Kriticky k Druhému vatikánskemu koncilu sa vyjadril napr. aj známy brazílsky laický filozof, historik a katolícky aktivista Plinio Corrêa Oliveira (1908 – 1995), ktorý o Druhom vatikánskom koncile vyslovil túto kritickú charakteristiku: „Koncil mal byť pastoračný a nie dogmatický. A skutočne nemal žiadny dogmatický význam. Navyše tým, že vynechal akúkoľvek zmienku o komunizme, sa osvedčil aj ako nepastoračný koncil *par excellence*... Je to tvrdé, čo musíme povedať. Ale evidentné skutočnosti ukazujú Druhý vatikánsky koncil z tohto hľadiska ako vôbec najväčšie nešťastie cirkevných dejín: Tadiaľto prenikol do Cirkvi v nepredstaviteľnej miere Satanov dym, ktorý sa ďalej s nesmiernou silou a jedovatou účinnosťou šíri. K pohoršeniu nesmierného počtu veriacich nastúpilo mystické Kristovo telo proces, ktorý môžeme označiť ako sebazničujúci.“³³

V nedeľu 10.3.2024 bola na námestí obce Udavské slávnostne odhalená busta kardinálovi Jozefovi Tomkovi. Bustu požehnal košický arcibiskup a metropolita Mons. Bernard Bober. Foto: Bernard Behún

³² VON HILDEBRAND, Dietrich. *Spustoszona winnica*. 2. vydanie. Warszawa-Zabki: Wydawnictwo APOSTOLICUM, 2006, s. 24.

³³ DE OLIVEIRA, Plinio Corrêa. *Rivoluzione e Contro-Rivoluzione*, s. 168 – 169. Citát uvedený aj v knihe: ČIŽMÁR, Marián. *Kardínal Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 95.

Záver

Je príliš skoro, aby sme dva roky po smrti kard. Jozefa Tomka vyčerpávajúco hodnotili jeho život a dielo, lebo tie najdôležitejšie dokumenty sú ukryté, a ešte dlho budú pod kľúčom tajných Vatikánskych archívov. Azda po viacerých desaťročiach bude niekto, kto objektívne a pravdivo zhodnotí život a dielo kard. Jozefa Tomka. No nie je prehnané konštatovanie, že kard. Jozef Tomko sa svojimi tézami i konkrétnymi postojmi zaradil medzi moderných teológov s modernistickými tendenciami „novej teológie“, ktorá bola dominantnou nielen na Druhom vatikánskom koncile, ale v celej pokoncilnej dobe, ktorej ovocie je najviac viditeľné v našich časoch.

BIBLIOGRAFIA

Literatúra:

- ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*. Vydal INREMAX 2018.
- DE MATTEI, Roberto. *Druhý vatikánsky koncil. Doposiaľ nenapísané dejiny*. Vyd. Nadácia Slovakia Christiana, Bratislava, 2019.
- DE MATTEI, Roberto. *Il Concilio Vaticano II: Una storia mai scritta*. LINDAU. Torino, 2011.
- DE OLIVEIRA, Plinio Corrêa. *Rivoluzione e Contro-Rivoluzione*, SugarCo. Milano, 2009.
- RYDLO, Jozef M. Tomko, Jozef. In. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*, LÚČ, Bratislava 2000.
- TOMKO, Jozef kardinál. *Na životných cestách. Rozhovory s Mariánom Gavendom*. Vydal SSV Trnava 2008.
- TOMKO, Jozef. Dojmy z biskupskej synody. In. *Hlasy z Ríma*, 1967, roč. 16, s. 14 – 17.
- VON HILDEBRAND, Dietrich. *Spustoszona ninnica*. 2. vydanie. Warszawa-Zabki: Wydawnictwo APOSTOLICUM, 2006.

Internetové zdroje:

Varovanie Pavla VI – Dym Satana prenikol do Domu Božieho! In. https://www.vatican.va/content/paul-vi/it/homilies/1972/documents/hf_p-vi_hom_19720629.html;
<https://www.lifenews.sk/node/11069>

Adresa autora:

Mons. doc. ThDr. Marián Čižmár, PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach
Inštitút cirkevných dejín
Hlavná 89, 041 21 Košice
email: cizmarian53@gmail.com

PRAMĚŇ / SOURCE

Listina Henricha prepošta z Miechova o právach križovníkoch v kostole v Lendaku z roku 1315

Martina Bošková

Scroll of Henry, provost of Miechov, on the rights of the crusaders in the church in Lendak from 1315

1. In nomine Domini. Amen. Sacrosancta Iherosilimitana ecclesia cum suis membris diffusa per mundi climata dignis est honoribus ac libertatibus attolenda, quod Ihesus Christus dei
2. filius eidem ecclesie patrimonium suo precioso sanguine consecrauit. Noverint ergo presentes et poster, quod frater Herricus canonicus dominici Sepulchri et prepositus
3. Mechoviensis nec non dominus de Landech in terra Scypsiensi vna cum nostris fratribus Cruciferis Ordinis eiusdem dominici Sepulchri sub canonica Regula sancti Au
4. gustini episcopi constitutis volumus presentibus litteris non latere, quoniam honorabilis dominus magister Paulus prepositus Scypsiensis ob reverenciam eius qui salute
5. hominum voluit misericorditer crucifigi de communi consensu canonicorum et Capituli ecclesie sancti Martini cessit ex toto omni iuri habere dinoscitur in
6. ecclesia de Landech et in ecclesia de Crucedorf ita tamen, quod ab ecclesia de Landech semel in anno mittatur vnus frater ad synodum ecclesie sancti Martini
7. sed in ecclesia de Crucedorf iudicia spiritualia et omicidii (sic!) iura ad ecclesiam pertinentia dictus prepositus Scypsiensis per se voluit reseruare. Vt autem
8. ecclesia sancti Martini sepius prenarrata sui valeat honoris aciem retinere eidem ecclesie infra octauas sancti Martini in restauro sui iuris vnam
9. marcam fini argenti Scypsiensis ponderis singulis annis tenebimur presentare. Que si non daretur extunc sepedictus prepositus Sepsiensis quantum ad hanc
10. solam tamen ecclesiam de Landech habebit sub interdicto ponere donec predictam marcam pecunie persolueret. Ceterum si quas nos villas preter prefatas duas
11. in posterum habere contingerit in eisdem idem magister Paulus prepositus cum suis successoribus quantum ad suam ecclesiam pertinet plenissime iudicabit ac uteretur
12. ut in suis ecclesiis pleno iure. Datum XV. Kalendas maii anno domini 1315.

Preklad

1. V mene Pánovom. Amen. Presvätá jeruzalemská cirkev so svojimi časťami rozšírená cez končiny sveta poctami ako aj slobodami má byť vyzdvihnutá, pretože Ježiš Kristus Boží
2. Syn tejto cirkvi dedičstvo svojou predrahou krvou zasvätil. Nech sa dozvedia súčasníci i budúci, pretože brat Henrich kanonik Pánovho hrobu a prepošt

3. Miechovský potom i pán Lendaku v Spišskej zemi spolu s našimi bratmi Rádu križovníkov tohože Pánovho hrobu pod kanonickou regulou sv. Augustína
4. biskupa ustanovenými, chceme touto listinou neutajiť, nakoľko ctihodný pán magister spišský prepošt Pavol kvôli úcte toho, ktorý pre spásu človeka
5. chcel byť ukrižovaný z milosrdenstva, za spoločného súhlasu kanonikov a kapituly kostola sv. Martina ustúpil z celého všetkého práva, ktoré, ako je známe, má
6. v kostole z Lendaku a v kostole z Krížovej Vsi tak, že od kostola v Lendaku raz v roku sa pošle jeden brat k synode kostola sv. Martina
7. ale v kostole z Krížovej Vsi duchovnú moc a právo súdiť vraždu, ktoré patria ku kostolu spomínaný spišský prepošt osobne si chcel ponechať. Aby potom
8. častejšie spomínaný kostol sv. Martina si mohol udržať čestné výsostné postavenie, v rámci oktávy sv. Martina pri zachovaní svojho práva tomuto kostolu jednu
9. hrivnu čistého striebra spišskej váhy v jednom každom roku budeme povinní dať. Ktorú, ak by sa nedalo, vtedy už spomínaný spišský prepošt nakoľko k tomuto,
10. jedinému predsa kostolu v Lendaku bude môcť interdikt uložiť, dokiaľ spomínaná hrivna peňazí sa nevyplatí. Ináč, ak my niektoré dediny, okrem spomínaných dvoch,
11. ak by sa do budúcnosti prihodilo, že budeme mať, potom ten istý magister Pavol prepošt so svojimi nástupcami, nakoľko to patrí k jeho kostolu, bude súdiť a zároveň bude užívať práva
12. ako v ostatných svojich kostoloch a to plným právom. Dané 17. apríla roku Pána 1315.

Uvedená listina je uložená v archíve Ministerstva vnútra Slovenskej republiky špecializovaného pracoviska štátneho archívu v Prešove so sídlom v Levoči, vo fonde Spišského prepošstva, inv. č. 26.¹ Je takisto verejne dostupná na stránke Maďarského národného archívu v Budapešti, v oddelení DF 264140.²

Listinu publikovala autorka Inventára listín spišského prepošstva Magda Feňárová vo forme regestu v jazyku slovenskom³ a autori edície Anjou-kori okléveltár vo forme regestu v jazyku maďarskom.⁴ Vo svojom regestári ju po latinsky uverejnil prof. Vincent Sedlák.⁵

Adresa prekladateľky:

PhDr. Martina Bošková, PhD.

ZŠ, ul. Mierová 1

072 22 Strážske

email: m.boskova@centrum.sk

¹ MV SR, ŠA Prešov, špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči, fond Spišské prepošstvo, I., man. II. nr. 57.

² Magyarországi nemzeti levéltár, Diplomatikai fényképgyűjtemény, (MNL DF) 264140.

³ FEŇAROVÁ, Magda. *Spišské prepošstvo stredoveké listiny 1248 – 1526 – Inventár*. Bratislava: Slovenská archívna správa 1964, s. 25.

⁴ KRISTÓ, Gyula. *Anjou – kori Okléveltár 1315 – 1317*. IV. Budapest – Szeged 1996, č. 53, s. 28.

⁵ SEDLÁK, Vincent (ed.) *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae 2 /listiny z rokov 1315 – 1323/*. Bratislava: Veda 1987, s. 31 – 32.

ČLÁNKY / *ARTICLES*

Portrét Susany Balassa, zakladateľky šľachtického konviktu v Košiciach

Lucia Kocáková

Portrait of Susana Balassa, founder of the aristocratic boarding school in Košice

V neskorobarokovej budove na Hlavnej 91, ktorá je súčasťou historickej zástavby košickej Hlavnej ulice, kedysi slúžiacej ako šľachtický jezuitský konvikt, je umiestnený portrét Susany Balassovej, ktorý sa priamo viaže k histórii tejto budovy. S menom Susany Balassa sa môžeme stretnúť aj priamo na hlavnej uličnej fasáde budovy. Latinský nápis na portáli hlavnej uličnej fasády „FUN/DAVIT“ umiestnený v klenáku nadpražia a nápis v dolnej časti svetlíka portálu „ILL(USTRISSI)ma. D(OMI)na SUSAN: (NA) BALASSA 1652.“¹ odkazuje na meno zakladateľky konviktu a rok začatia jeho výstavby. Budova na Hlavnej ulici 91 v Košiciach stojí na mieste dvoch stredovekých meštianskych domov, ktoré boli na začiatku 17. storočia vo vlastníctve bohatých vdov Szabovej a Rottenbergovej. Domy v roku 1650 odkúpil za 2 000 zlatých ostrihomský arcibiskup Juraj Lippay, ktorý ich nechal zbúrať kvôli výstavbe nového šľachtického konviktu.²

Obr. č. 1 Detail portálu bývalého šľachtického konviktu, dnes Hlavná ulica 91, Košice

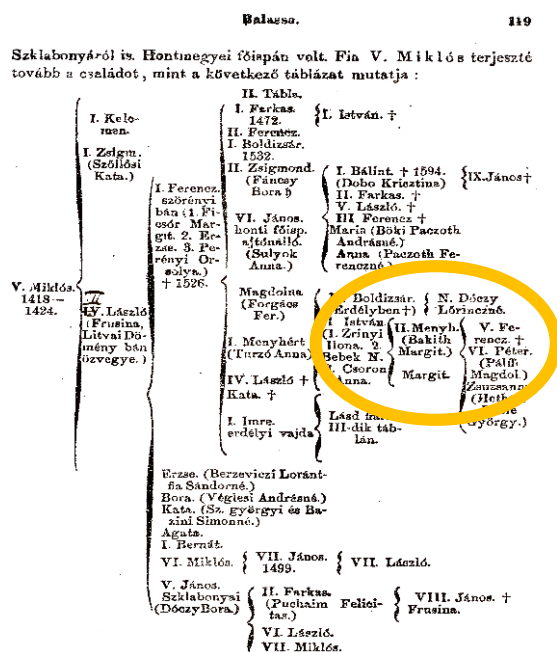
V súčasnosti je budova vo vlastníctve rímskokatolíckej cirkvi a je sídlom Kňazského seminára sv. Karola Boromejského. Odborná a ani širšia verejnosť portrét nepozná, keďže je dnes umiestnený v súkromných priestoroch seminára. S portrétom som sa zoznámila v čase, keď som pracovala na Krajskom pamiatkovom úrade v Košiciach, počas štátneho pamiatkového dohľadu v budove Hlavná ulica 91.³ Portrét disponuje mimo-riadnou umeleckou kvalitou a je pozoruhodný aj svojou historickou hodnotou, keďže sa priamo viaže k dejinám budovy dnešného kňazského seminára. Podnetom pre začatie

¹ V slovenskom preklade: Založila najjasnejšia pani Zuzana Balaša v roku 1652. Podľa Karabašová, Veronika. *Epigra-ficko-genealogické pamiatky na vybraných stavbách palácového typu v Košiciach*. Diplomová práca. Prešovská univerzita v Prešove. Filozofická fakulta, Prešov 2014, s. 83.

² KARABAŠOVÁ, Veronika. *Epigra-ficko-genealogické pamiatky na vybraných stavbách palácového typu v Košiciach*. Diplomová práca. Prešovská univerzita v Prešove. Filozofická fakulta, Prešov 2014, s. 81

³ Upozornili ma naň kolegovia z Krajského pamiatkového úradu v Košiciach Mgr. Zuzana Labudová, PhD. a Mgr. Juraj Gembický.

umelecko-historického výskumu portrétu bola snaha zapísať portrét do ústredného zoznamu pamiatkového fondu medzi hnutelné pamiatky. Cieľom výskumu bolo získať čo najpodrobnejšie informácie o portrétovanej, zaradiť ju správne do genealógie rodu Balassa, keďže informácie, ktoré o nej nachádzame v maďarskej aj slovenskej odbornej literatúre, nie sú úplne presné, resp. rôzne zdroje uvádzajú rozličné informácie, napr. o manželoch Susany Balassa, ale tiež o lokácii portrétu, keďže v maďarskej odbornej literatúre bol uvádzaný ako stratený. Výskum bol zameraný najmä na bádanie v archívnych prameňoch, študovaní odbornej literatúry venujúcej sa rodine Balassa, a tiež odbornej literatúre, ktorej autormi sú maďarskí kolegovia, historici, ktorí sa téme venovali predtým alebo sa ich výskumná práca nejakým spôsobom zameriava na osobu Susany Balassa. Portrétovaná Susana Balassa patrila do významného šľachtického uhorského rodu Balassa. V slovenskom prostredí sa rodom Balassovcov zaoberal Jaroslav Hanko, niekdajší pracovník múzea na hrade Modrý Kameň. Práve hrad Modrý Kameň bol po stáročia v majetku Balassovcov a bol považovaný za ich hlavné rodové sídlo. Portrét Susany Balassa bol súčasťou rodovej portrétnej galérie Balassovcov na hrade Modrý Kameň v polovici 19. storočia. Jaroslav Hanko uvádza, že v slovenskom prostredí sa príslušníci rodu Balassa objavujú v oblasti... „Liptova, Zvolena Novohradu, najmä z Modrého Kameňa a Balašských Ďarmôt, ďalej v okolí Považskej Bystrice, ale aj Turca, Levíc, Plaveckého hradu, Topoľčian či Šariša.“⁴ Maďarský genealóg Ivan Nagy v polovici 19. storočia vydal rozsiahle dielo, v ktorom sa snažil zmapovať šľachtické uhorské rody a o rode Balassa tu uvádza: „Starobylý maďarský rod, ktorého meno budeme čítať na každej stránke našich dejín... Podľa archívnych údajov ho možno nepochybne v neprerušovanej reťazi vystopovať až do roku 1224...“⁵ Nepoznáme presný rok narodenia Susany Balassa, z rodokmeňa rodiny sa však dozvedáme, že bola dcérou Melichara II. Balassu a jeho manželky Margity, rodenej Bakics de Lak.⁶

Obr. č. 2 Rodokmeň rodiny Balassa

⁴ HANKO, Jaroslav. *Balašovci z Ďarmôt a Modrého Kameňa*. Modrý Kameň 2012, s. 8.

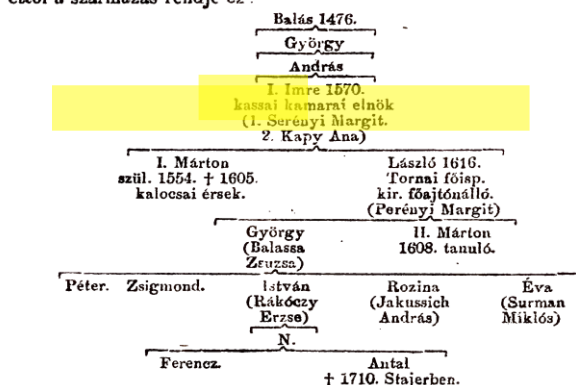
⁵ NAGY, Ivan. *Magyarországi családai*. Budapest 1857, s. 116.

⁶ NAGY, Ivan. *Magyarországi családai*, s. 119.

V tomto rodokmeni rodiny Balassa sa žiaľ nenachádzajú údaje o roku narodenia Susany Balassa, dozvedáme sa z neho iba rok úmrtia jej bratov Františka a Petra. V oboch prípadoch to bol rok 1621. Ivan Nagy tiež uvádza, že Susanin brat Peter, ktorý sa oženil s dcérou generála Miklósa Pálfiho Magdalénou, bol protestantského vierovyznania a v roku 1615 prestúpil na katolícku vieru.⁷ Z rodokmeňa rodiny Pethe Hetes sa zase dozvedáme, že Susana bola manželkou Juraja II. Pethe de Hetes. Manželia mali spolu jediná dcéru Rosinu Pethe de Hetes.⁸

Pethe család. (Hetes i.). Somogy vármegyei Hetes helységről írta előnevét, elszármazott több megyébe is. A múlt században kihalt.

Ismeretes törzse Balás 1476-ban Mátyás király korában élt, ettől a származás rendje ez:

Obr. č. 3 Rodokmeň rodiny Pethe

Sobáš Susany Balassa a Juraja Pethe de Hetes sa odohral 13. januára 1619.⁹ Svadba bola v kaštieli v Malackách, ktorý bol tiež rodovým majetkom a sídlom Balassovcov. Pravdepodobne ho nechal postaviť Susanin starý otec Štefan Balassa v 16. storočí.¹⁰ S prvým manželom žili na hrade Szátság,¹¹ ktorý je dnes zrúcaninou neďaleko slovensko – maďarských hraníc, v katastri maďarskej obce Szögliget. Počas povstania Gabriela Bethlena bol jej manžel zajatý. Vtedy prišli o všetok majetok. Vo svojom testamente píše Susana slova, že zostala iba v šatách, ktoré mala na sebe. Z ďalších archívnych materiálov sa dozvedáme, že Susana Balassa sa v roku 1629 stala vdovou. O smrti svojho manžela, gemerského župana Juraja II. Pethe de Hetes, informovala listom zo dňa 6. februára 1630, adresovaným mestu Šoproň.¹² V liste uvádza, že jej manžel, ktorý zomrel 14. novembra 1629, bude pochovaný dňa 6. marca 1630 v kostole jasovskej kapituly, vedľa svojej matky.¹³ V polovici 18. storočia bol pôvodný jasovský kláštor zrovnaný so zemou,

⁷ NAGY, Ivan. *Magyarország családai*, s. 123.

⁸ MARTÍ, Tibor. Végrendeletek a pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltárából. Törös János magyar kamarai tanácsos és Konszky Gáspárné Balassa Zsuzsanna végrendeletei (1650). In: *Lymbus : Magyarágtudományi Forrásközlémények*. Budapest, 2019, s. 222. – Testamenty z archívu bratislavskej kapituly. Testamenty uhorský komorného radcu Jánosa Törösiho a manželky Gašpara Konszkého Susany Balassovej (1650).

⁹ MARTÍ, Tibor. *Végrendeletek a pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltárából*, s. 221.

¹⁰ HANKO, Jaroslav. *Balašovi z Ďarmotu a Modrého Kameňa*, s. 74.

¹¹ MARTÍ, Tibor. *Végrendeletek a pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltárából*, s. 221.

¹² Identický list adresoval aj bratislavskému palatínovi a novozámockému kapitánovi Štefanovi Pálfiu. In: *Hanko, Jaroslav. Balašovi z Ďarmotu a Modrého Kameňa*. Jaroslav Hanko, 2012, s. 76. Fotografiu listu, adresovaného mestu Šoproň, láskavo poskytol pre účely tohto výskumu Frederik Federmayer.

¹³ Podľa rodokmeňa rodiny Pethe de Hetes bola jeho matkou Margit Perényi. Viď. obrázok rodokmeňa.

a keďže sa tam doposiaľ neuskutočnil archeologický výskum, nemáme žiadne poznatky o osobnostiach pochovaných v jasovskom kostole prislúchajúcom k pôvodnému kláštoru.¹⁴ Zaujímavosťou je, že Susana v tomto liste spomína deti Juraja Pethe de Hetes. Vieme však, že manželia mali spolu iba dcéru Rosinu. Je teda pravdepodobné, že Juraj mal deti z predchádzajúceho manželstva.¹⁵ Susana v liste uvádza, že bol napísaný na hrade Szátvár. V roku 1636 uzatvára Susana Balassa nové manželstvom so šľachticom chorvátskeho pôvodu Gašparom Konským, ktorý po zvolení Ferdinanda III. za uhorského kráľa získal hodnosť kráľovského radcu a titul rytiera zlatého ostrohu.¹⁶ No už v roku 1645 sa spomína opäť ako vdova. Susana Balassa bola vo svojej dobe mimoriadne majetnou a vplyvnou ženou. Vlastnila niekoľko domov v Bratislave, v Győry, v Trnave. Napriek tomu, že s prvým manželom prišla počas Betlenovho povstania o všetok majetok, podarilo sa jej majetok nadobudnúť späť a udržala si vysoký spoločenský status.

31. januára 1647 Susana podpísala zakladaciu listinu, v ktorej darovala na založenie košického konviktu 22 000 zlatých s pôvodným zámerom, aby tento konvikt vznikol v meste Užhorod. Jezuitský šľachtický konvikt bol výchovno-vzdelávacou ustanovizňou, ktorá sa mala starať o uhorských šľachtických mladíkov z chudobnejších pomerov. Zakladaciu listinu vydal uhorský palatín Ján Draškovič. Kópia fundaçnej listiny bola vyhotovená o storočie neskôr, v roku 1774.¹⁷ Vo svojom testamente, ktorý spísala 6. apríla v roku 1650 v Bratislave, odkazuje ďalších 30 000 pre konvikt. V tom istom roku arcibiskup Juraj Lippay rozhodol o prenesení fundácie do Košíc a udialo sa tak s vedomím Susany Balassovej. Juraj Lippay použil 2000 zlatých na zakúpenie dvoch stredovekých domov pre potreby konviktu, presne podľa ustanovení závetu Susany Balassa. V roku 1652 sa začína s výstavbou konviktu, a tento rok je uvedený aj na portáli budovy. Budova bola dokončená a odovzdaná jezuitom do užívania v roku 1657. Vo svojom testamente Susana píše, že: „...seminár má byť založený čo najskôr, na najvhodnejšom mieste, majú v ňom byť ubytovaní výhradne šľachtickí mládenci – katolíci, luteráni aj kalvíni, spolu bez rozdielu vierovyznania. Starostlivosť o seminár zverujem jezuitom, ktorí majú týchto mladíkov vychovávať a ak sú natoľko chudobní, že si nemôžu dovoliť ošatenie, aj ich zaodieť.“¹⁸

Rodovou portrétnou galériou rodu Balassa sa v minulosti zaoberal maďarský historik Géza Szabó Szentmártoni. V zborníku, ktorý bol výstupom z medzinárodnej konferencie, ktorá sa konala v roku 2012 na hrade Modrý Kameň pod názvom Rod Balašovcov v 13. – 19. storočí prezentoval názor, že portrét Susany Balassa z roku 1647 sa dnes nachádza na neznámom mieste.¹⁹ Szentmártoni Szábo uvádza, že portrét popísal maďarský spisovateľ a zberateľ Jozef Thewrewk Ponori v týždenníku *Hírnök* (Spravodaj) v roku

¹⁴ Informácia vyplývajúca z osobnej konzultácie s historičkou a knihovníčkou jasovskej premonštrátskej knižnice Veronikou Timuľákovou.

¹⁵ Ako sa to javí aj podľa rodokmeňa rodiny, uvedeného v už spomínanej publikácii Ivana Nagya.

¹⁶ MARTÍ, Tibor. *Végrendeletek a pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltáraból*, s. 222.

¹⁷ Kópia fundaçnej listiny je dnes uložená v Arcidiecéznom archíve v Košiciach.

¹⁸ Voľný preklad textu testamentu Susany Balassa: MARTÍ, Tibor. *Végrendeletek a pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltáraból*. Törös János magyar kamarai tanácsos és Konszky Gáspárné Balassa Zsuzsanna végrendeletei (1650). In. *Lymbus : Magyarságtudományi Forrásközlemények*. Budapest, 2019, s. 232.

¹⁹ Okrem „nášho“ portrétu Susany Balassa aj portrét Melichara Balassu a jazdecký portrét Andreja II. Balassu.

Podľa: SZENTMÁRTONI, Szabó, Géza. Niekďajšia galéria obrazov rodiny Balašovcov v kaštieli Modrokameniského hradu. In. ANTOLOVÁ, Erika – FERENCOVÁ, Helena. (eds.) *Rod Balašovcov v 13. – 19. storočí*. Zborník z medzinárodnej konferencie, Modrý Kameň, jún 2012, SNM 2013, s. 108.

1843 ako súčasť rodovej portrétnej galérie v jedálni na hrade Modrý Kameň. Thewrewk Ponori tu opisuje svoju návštevu hradu Modrý Kameň, ktorá sa uskutočnila 6. januára 1843, na pozvanie Antona Balassu (1822 – 1877) a vymenúva portréty členov rodiny Balassa v jedálni modrokamenského hradu, medzi nimi aj portrét Susanny Balassa. Szentmartoni Szabo cituje vo svojom príspevku Thewrewkov popis maľby Susany Balassa: „...v životnej veľkosti v maďarských slávnostných šatách, hlavu a krk jej zdobia perly z východu, ktoré mohla iným právom nosiť, bola ich hodná, pretože o prvú perlu z koruny všeobecného blaha – výchovno-vzdelávaciu ustanoviť – sa zaslúžila aj skutkom.“²⁰ Portrét sa teda v roku 1843 preukázateľne nachádzal v jedálni hradu Modrý Kameň. Szentmártoni Szábo uvádza, že Štefan Balassa (1845 – 1895), syn Antona Balassu, dal rodovú portrétnu galériu a archív rodiny v 70-tych rokoch 19. storočia previezť do svojho kaštieľa v Nižnom Hrabovci. Portrétnu galériu rodiny Balassa tu osobne videl historik a univerzitný profesor Pál Erdélyi (1864 – 1936). Spomína to vo svojej publikácii, v ktorej sa venoval životu jedného z najdôležitejších členov rodiny, básnika Valentína Balassu, vydanej pod názvom *Bálint Balassa 1551 – 1594* v roku 1899 v Budapešti.²¹ Erdélyi sa zaujímal najmä o portrét tohto renesančného básnika a v publikácii o jeho živote uvádza, že na jeho portrét upozornil v roku 1894, keď preberal rodinný archív Balassovcov pre Maďarské národné múzeum. Erdélyi doslova uvádza, že portrét Valentína Balassu: „...sa nachádzal v starobyľom sídle rodiny Balassa na hrade Modrý Kameň, kým ho barón Štefan Balassa neprestáboval spolu s rodinnou portrétnou galériou, archívom a ďalšími pamätihodnosťami do jeho kaštieľa v zemplínskej župe v Nižnom Hrabovci, okolo roku 1870. Tu som videl, medzi ďalšími rodinnými portrétmi portrét Susanny Balassa, zakladateľky košického konviktu, portrét Melichara, Františka,...“²².

Po vymretí mužskej vetvy rodu sa stal dedičom majetku rodiny Balassa František Ragáli (1846 – 1942), ktorý sa oženil s dcérou Štefana Balassu Emmou (1872 – 1936) a bol mu pridelený barónsky titul Ragáli – Balassa.²³ Ďalej uvádza, že v ragájskom kaštieli, ktorý bol majetkom Františka Ragáli – Balassu a jeho manželky Emmy, po skončení druhej svetovej vojny nezostalo po obrazoch z rodinnej portrétnej galérie nič. Podľa Szabá Szentmártoniho teda portrét Susany Balassa patril rodine do druhej svetovej vojny a odvtedy je na neznámom mieste. Szabó Szentmártoni ešte udáva, že sa zachovala fotografia 3 stratených portrétov, ktorú uchovávala niekdajšia služobná z ragalyovského kaštieľa Anna Krokavec.²⁴ To, že portrét je považovaný za stratený, konštatuje aj Jaroslav Hanko, odborník na rod Balassovcov, ktorý dlhodobo pôsobil na hrade Modrý Kameň a je autorom publikácie Balašovci z Ďarmôt a modrého Kameňa (Modrý Kameň 2012). Hanko používa ako zdroj pri tomto tvrdení závery maďarského kolegu, ktorého sme menovali vyššie Gézu Szabó Szentmartóniho. Toľko k publikovaným novodobým informáciám o portréte z maďarského aj slovenského prostredia.

Zo starších publikovaných zdrojov však vieme, že portrét sa už v závere 19. storočia nachádzal v Košiciach, v budove bývalého šľachtického konviktu. V roku 1882 bol

²⁰ SZENTMÁRTONI, Szabó, Géza. *Niekdajšia galéria obrazov rodiny Balašovcov v kaštieli Modrokamenského hradu*, s. 110.

²¹ Na existenciu tejto publikácie ma upozornil počas našej emailovej komunikácie Géza Szabó Szentmártoni, ktorý mi aj láskavo zaslal link, na ktorom je zverejnená.

²² ERDÉLYI, Pál. *Balassa Bálint 1551 – 1594*. Budapešť, 1899, s. 231.

²³ SZENTMÁRTONI, Szabó, Géza. *Niekdajšia galéria obrazov rodiny Balašovcov v kaštieli Modrokamenského hradu*, s. 105.

²⁴ SZENTMÁRTONI, Szabó, Géza. *Niekdajšia galéria obrazov rodiny Balašovcov v kaštieli Modrokamenského hradu*, s. 108.

košický konvikt, po tom, čo tu od roku 1858 sídlila štátna reálna škola, opäť obnovený ako študentský konvikt, tento raz už pod správou premonštrátov. V dobovej tlači nachádzame zmienky o tom, že v čase otvorenia obnoveného konviku, dňa 04. 10. 1886, visel portrét Susany Balassa, ako zakladateľky konviku, v jedálni konviku.²⁵

Premonštrát Dr. Róbert Farkas sa v publikácii *Kassai Kath. Főgymnasium története* (História katolíckeho gymnázia v Košiciach) z roku 1895 podrobne venuje dejinám šľachtického konviku. Farkas v publikácii uverejňuje fotografiu portrétu Susanny Balassa, popisuje históriu založenia konviku, a tiež prepis latinskej kópie fundačnej listiny z roku 1647, ktorá bola vyhotovená v roku 1774. Opisuje tu Susanu Balassa ako výnimočnú členku starej a slávnej rodiny.²⁶ Ďalšou zmienku o tom, že portrét je lokalizovaný v Košiciach, nachádzame v katalógu k výstave pri príležitosti 1000. výročia Uhorska, tzv. milénialnej výstavy, ktorá sa uskutočnila v Budapešti v roku 1896. Pod položkou 3933 je uvedená olejomalba Susany Balassa, zakladateľky košického konviku zo 17. storočia. Ako miesto, kde sa portrét nachádza, je uvedený košický kráľovský konvikt. Dr. Róbert Farkas opäť popisuje portrét zakladateľky konviku v Košiciach v publikácii *A Kassai Egyetem Emlékkönyv. Irták És Kiadják Kassa Szab. Kir. Város Tanfőrfiai* (Stará univerzita v Košiciach. Košická univerzita), ktorá bola vydaná v Košiciach v roku 1901.

Farkas uvádza: „Podobizeň Susany Balassovej v životnej veľkosti v jedálni internátu musela vzniknúť v približne rovnakom čase ako konvikt. Pred obrovskými závesmi vážne, takmer smutne stojí mladá žena strednej postavy s peknou tváričkou. Pravou rukou ukazuje na nápis na stole, ktorý informuje, že v roku 1647 založila výchovný penzión pre šľachtickú mládež v Košiciach; v ľavej ruke drží šatôčku. Jej vlasy a krk sú pokryté šnúrami perál, obe ruky sú obopínané zlatými retiazkami a jej telo je zahalené do bohato zdobeného maďarského odevu pokrytého drahokamami. V pravom dolnom rohu leží erb s volskou hlavou, polmesiacom a hviezdami. Autora nepoznáme. Spolu s vyššie uvedenými obrazmi ich vyčistil a opravil maliar Imre Greguss.“²⁷ O portréte v nasledujúcom období píše aj ďalší autori, napr. Bertalam Szokolszky, ktorý vo svojom diele *Sto rokov biskupstva v Košiciach 1804 – 1904*, vydanom v roku 1904 popisuje históriu konviku a jeho založenia a v publikácii uverejňuje obrázok portrétu Susany Balassa.

Na základe uvedeného je teda zrejmé, že portrét sa do Košíc dostal v období medzi 70-tymi rokmi 19. storočia a rokom 1886, keď ho dobová tlač opisuje ako súčasť jedálne obnoveného konviku. Žiaľ v archívnych dokumentoch vlastníka portrétu, ani v žiadnych iných prameňoch sa mi nepodarilo dohľadať dokument, ktorý by presne definoval, kedy a pri akej príležitosti bol portrét premiestnený z rodovej portrétnej galérie Balassovcov do budovy bývalého košického konviku. Môžeme len predpokladať, že v čase, keď posledný žijúci z mužských potomkov Balassovcov, už spomínaný Štefan Balassa (1845 – 1895),

²⁵ Otvorenie katolíckeho konviku v Košiciach. *Kaschauer Zeitung* [online], 5. október 1886, roč. 15, č. 115, s. 1. Dostupné na: <https://www.difmoe.eu/view/uuid:f12b25eb-f067-4987-9c8e-01bfa8bd54b4?page=uuid:b782936f-5c4e-41d0-b72c-bc0c49b5b5c9> [cit. 15. 6. 2025].

²⁶ FARKAS, Róbert. *Kassai Kath. Főgymnasium története [1657 – 1895]*, (hat képpel és tervrajzokkal). Kassa, 1895, s. 105 – 126.

²⁷ FARKAS, Róbert. *A Kassai Egyetem Emlékkönyv. Irták És Kiadják Kassa Szab. Kir. Város Tanfőrfiai*. Košice 1901, s. 108 – 109.

prest'ahoval archív rodiny spolu s galériou predkov do kaštieľa v Nižnom Hrabovci, (nachádza sa na Zemplíne, v okrese Vranov nad Topľou, teda neďaleko od Košíc), rozhodol sa podarovať portrét svojej príbuznej Susany inštitúcii, ktorej založenie sa priamo spája s jej osobou.

Ďalšia zaujímavá informácia, ktorá sa objavila v priebehu výskumu je, že v roku 1880 vydal v Košiciach spisovateľ Lajos Paulikovics román pod názvom *Balassa Zsuzsana*, s podtitulom historický príbeh zo 17. storočia.

Teraz k samotnému portrétu: Zobrazuje mladú ženu v celej postave, odetú do mimoriadne reprezentatívneho uhorského šľachtického kroja. Je zobrazená v interiéri pred neurčitým pozadím, ktoré tvorí v hornej časti po oboch stranách bohato nariasený záves. Napravo od nej je umiestnený okrúhly pravdepodobne drevený stolík, na ktorom je položená rozvinutá listina s nasledovným latinským textom: *Generosa ac Magnifica D(omi)NA Susanna Balassa Convict, Nobiliu Cassovien Fundatrix A 1647*. V preklade: „Urodzená a vznešená pani Zuzana Balassa, zakladateľka košického šľachtického konviktu, v roku 1647.“²⁸ Susana Balassa pravou rukou ukazuje na túto listinu. V ľavej dolnej časti je erb rodiny Balassa v zlatej ozdobnej kartuši, pozostávajúci z býčej hlavy, po stranách ktorej je umiestnený strieborný polmesiac a viacpá hviezda.

Obr. č. 4 Portrét Susany Balassa

Na portréte je prítomných viacero dôležitých atribútov. Niektoré poukazujú na ženské čnosti alebo sú jednoducho atribútom ženy, ako napríklad kytica vo váze na sto-

²⁸ Podľa: HANKO, Jaroslav. *Balašovci z Ďarmôt a Modrého Kameňa*. Modrý Kameň 2012, s. 76.

líku, v ktorej sú viditeľné kvety ako narcis, nezábudky a ruža. Atribúty umiestnené na stolíku, kde vidíme aj listinu s pečaťou, svedčia o jej evidentnej finančnej emancipácii a slobode pri správe svojich financií. Takýmito atribútmi sú kalamár s perom, otvárač listov a samotný list s pečaťou, ktorý s veľkou pravdepodobnosťou odkazuje na pozitívnu odpoveď z cisárskeho dvora (Ferdinanda III. Habsburského), schvaľujúcu zriadenie konviktu. Naľavo od listu sú na stolíku položené dózové hodiny zobrazené v trochu zvláštnej perspektíve. Tie nie sú na ženských portrétoch až tak bežné, odkazujú však na memento mori, a teda, že portrétovaný má na pamäti dočasnú života a svetských záležitostí a všetky svoje činnosti smeruje k tomu, aby si zabezpečil večnosť. Čo vlastne poukazuje na skutočnosť, že donátorstvo, teda darovanie finančnej základiny alebo finančné podieľanie sa na založení dôležitej cirkevnej inštitúcie alebo budovy, je aktivita, ktorá donátorovi zabezpečí večnú slávu a zásluhy pred Bohom vo večnosti. Čo v našom prípade zodpovedá bohumilému činu, a to založeniu výchovno-vzdelávacej inštitúcie pre mládež pod správou jezuitov v Košiciach.

Obr. č. 5 Detail obrazu – základacia listina

Pri konzultácii portrétu s docentkou Ingrid Halászovou z Trnavskej univerzity, ktorá sa špecializuje na portrétu maľbu v 16. a 17. storočí v stredoeurópskych kontextoch, upozornila na fakt, že hoci obraz odkazuje na rok 1647, odev je evidentne mladší

a skôr sa dá datovať do polovice šesťdesiatych rokov 17. storočia. Konštatuje tiež, že odev portrétovanej určite nevystihuje uhorskú ženskú šľachtickú módu 40. a ani 50. rokov 17. storočia. Odev portrétovanej tvorí biela košeľa s bohato nariasenými rukávcami, ktorých manžety sú olemované čipkou, živôtik a sukňa s ozdobnou zásterou. Celý odev je vyšívaný zlatou niťou, tzv. škófiom, vrátane špicatých topánok, ktoré sú viditeľné pod spodným okrajom sukne. V ľavej ruke drží bielu šatôčku s ozdobnými gongolcami. Odev dopĺňajú bohaté šperky v podobe trojradovej zlatej retiazky na krku portrétovanej, ktorá je v hornom rade doplnená vždy dvoma perlami v pravidelných rozstupoch. Niekoľko radová zlatá reťaz je aj na Susaninom páse doplnená medailónmi s bližšie nešpecifikovanými drahými kameňmi. Na oboch rukách vidíme zlaté párové náramky. Na malíčku ľavej ruky má zlatý prsteň s modrým kameňom. Účes je doplnený perlovým diadémom. Práve odev portrétovanej je ukazovateľom obdobia, v ktorom bol portrét vytvorený. Typický uhorský odev sa formoval v 30-tych a 40-tych rokoch 17. storočia.²⁹ Tvar a dĺžka rukávov, tvar goliera a hĺbka dekoltu, ale tiež celková silueta odevu Susany Balassa prezrádza, že nejde o typ odevu, ktorý nosili uhorské šľachtické v roku 1647. V tomto období bol tradičný uhorský odev ešte stále pod vplyvom španielskej módy tridsaťročnej vojny. Rukávy siahali po zápästia a golier tvorilo tesné okružie alebo tzv. podkova, ktoré neodhaľovali nič z dekoltu portrétovanej dámy.³⁰ Susana Balassa má na sebe odev, ktorý prezrádza vplyv francúzskej barokovej módy, v podobe objemných a bohato nariasených rukávov, ktoré siahajú po lakety a okrúhleho goliera, ktorý odhaľuje dekolt portrétovanej. S takýmto odevom sa v Uhorsku stretávame až v 60-tych rokoch 17. storočia.³¹ Na základe odevu portrétovanej môžeme teda konštatovať, že portrét vznikol až ex – post, po udalosti, na ktorú upozorňuje. V záznamoch bratislavskej kapituly sa po vyhotovení závetu v roku 1650 v protokoloch kapituly už viac jej meno neobjavuje, a keďže všetky ďalšie listiny sa viažu na skoršie dátumy, je pravdepodobné, že Susana Balassa čoskoro po spísaní testamentu zomrela.³² Ak na základe doteraz uvedeného budeme považovať za obdobie vzniku portrétu 60-te roky 17. storočia, musíme zároveň pripustiť, že Susana bola v tom čase už niekoľko rokov po smrti. Tvár Susany na portréte je silne idealizovanou tvárou patriacou veľmi mladej žene. Či ide o skutočnú podobu, ktorá bola vytvorená podľa staršieho zasnubného alebo svadobného portrétu alebo bola predlohou portrétu príbuzná, s ktorou mala podobné fyzické črty, nie je zatiaľ možné v tejto fáze výskumu určiť.³³ Čo sa týka autorstva portrétu, je evidentné, že išlo o školeného a skúseného autora. Portrét nemá signatúru, takže nateraz nie je možné identifikovať jeho autora. V ďalšej fáze výskumu je

²⁹ Najskôr je pod silným vplyvom španielskej módy tridsaťročnej vojny (1618 – 1648) a od polovice 17. storočia stále viac pod vplyvom francúzskej barokovej módy.

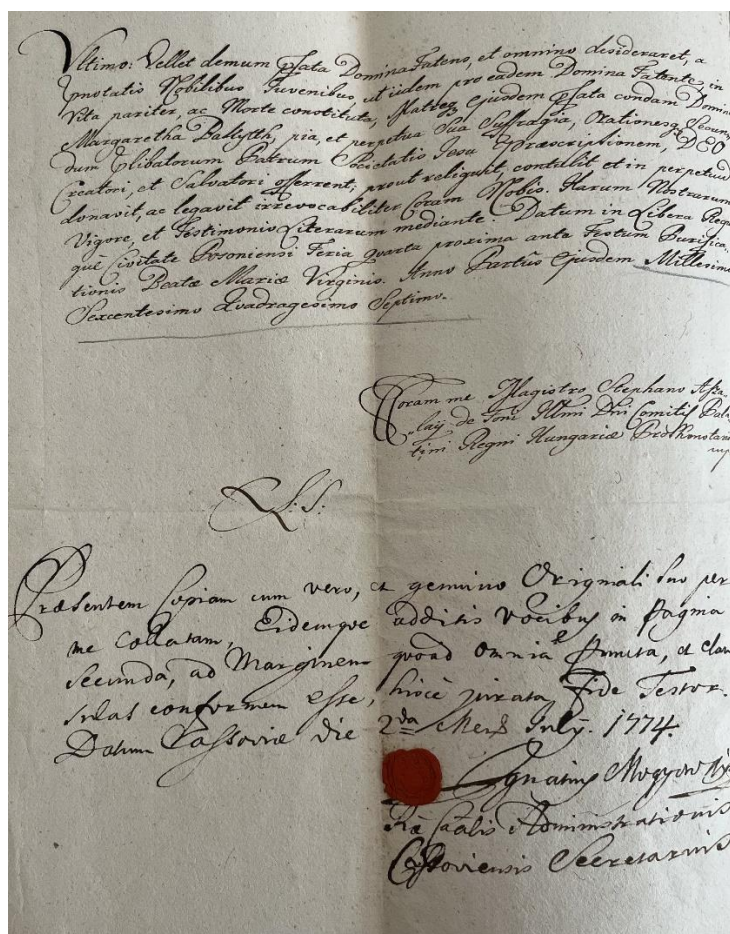
³⁰ Pozri: MARTANOVÁ, Dominika. *Vývoj odevných súčastí ženského uhorského odevu na Slovensku*. Dipl. práca. Trnavská univerzita, Trnava 2009.

³¹ Ako príklad môžeme uviesť portrét Ilony Illesházy (1647 – 1669), krátko žijúcej manželky Františka Esterházyho, ktorý patrí do esterházyovskej portrétnej galérie, umiestnenej na zámku Forchstein v Rakúsku.

³² MARTÍ, Tibor. *Végre delectek a pozsonyi káptalan biteleshegyi levéltárából*, s. 224.

³³ Vieme však, že Susana mala vnučku Susanu Pázmány, ktorá bola dcérou Rosiny Pethe de Hetes a jej manžela Mikuláša Pázmányho, na ktorú myslela aj vo svojom testeamente a odkázala jej drahokamový náhrdelník s dvoma starými diamantmi, jedným rubínom a jedným smaragdcom. Tiež jej odkazujem truhlicu typu credentia plnú strieborných predmetov. Či by osoba na portréte mohla byť vnučka Susany Balassovej Susana Pázmány je však nateraz iba domnienka.

potrebné urobiť komparáciu portrétu s ďalšími portrétmi z rodovej portrétnej galérie, aby bolo možné potvrdiť, či ide o maliara pravidelne pracujúceho na zadaniach rodiny Balassa.

Obr. 6 Kópia fundáčnej listiny z roku 1774, ktorá je uložená v Archíve arcibiskupského úradu v Košiciach

Adresa autorky:

Mgr. Lucia Kocáková

Hlavná 29/20

044 81 Kysak

email: luckaspirkova@gmail.com

RECENZIE / *REVIEWS*

JUDÁK Viliam (ed.) *Vo väzení i na slobode. K nedožitej storočnici Jána Chryzostoma kardinála Korca. SSV : Trnava 2025. Počet strán: 256. ISBN 978-80-8161-681-5*

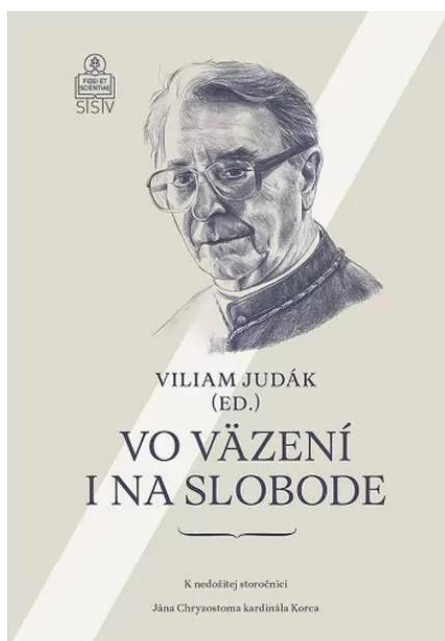
V Kňazskom seminára sv. Gorazda v Nitre sa 22. januára 2024 uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia pod názvom „Ján Chryzostom kardinál Korec – osobnosť v dejinách Cirkvi a národa“ pri príležitosti 100. nedožitého výročia narodenia tejto významnej osobnosti.

Organizátormi konferencie o kardinálovi Korcovi boli Rada pre históriu Konferencie biskupov Slovenska, Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta UK v Bratislave, Kňazský seminár sv. Gorazda v Nitre, Katedra histórie Pedagogickej fakulty UK v Bratislave a Nadácia Konštantína Filozofa.

Vedecké výstupy z konferencie boli publikované v roku 2025 pod editorstvom nitrianskeho diecézneho biskupa Mons. Viliama Judáka. On sám, ako nástupca kardinála Korca, na nitrianskom stolci v úvode publikácie vyzdvihol osobnosť kardinála pre Cirkev na Slovensku i v celom svete. Tým, že jeho zjav bol viacrozmernejší, jednoduchý, prítomný, vrastený, svetlom, plným činorodej energie, slovenský, európsky, všeuďský... V prednáške sa už venoval aspektom dejinnosti v myslení a dielach Jána Chryzostoma Korca, zdôrazňujúc, že jeho samotný život a jeho dielo sú naskrz preniknuté rôznorodými formami dejinnosti, ktorých spoločným menovateľom je apológia Cirkvi. Namiesto záveru biskup V. Judák pridal stručný životopis kardinála Korca.

Historik prof. Róbert Letz sa zamerl na jeho tajnú kňazskú (1. októbra 1950 v Rožňave z rúk biskupa Róberta Pobožného) a biskupskú vysviacku (24. augusta 1950 v Bratislave z rúk Pavla Hnilicu). A nielen na to. Poukázal aj na jeho detstvo, či rehoľnú formáciu, ale i na jeho svätiteľa biskupa Pavla Hnilicu.

Vo svojom príspevku sa redaktorka Spolku sv. Vojtecha Lenka Bebjaková zamerlala na tajné literárne dielo „biskupa v montérkach“ kardinála Korca, ktoré chronologicky roz-

delila do troch etáp. Ide o práce o viere, náboženskom živote a živote Katolíckej cirkvi na Slovensku. Jezuita Milan Hudaček v krátkosti poukázal na Korcovu samizdatovú tvorbu. O vzťahu kardinála Korca so Svätou Stolicou nás fundovane na základe Vatikánskych archívov informuje prof. Emília Hrabovec. O ťažkej situácii biskupa Korca pred komunistickým štátom i Vatikánom; o nenormálnom stave po sväteniach biskupa Felixu Davidka, ktoré stupňovali tlak na zákaz ďalších kňazských či biskupských vysviacok. Ale aj o konečnom docenení, keď ho Ján Pavol II. vymenoval 6. februára 1990 za nitrianskeho biskupa a 28. júna 1991 kreoval za kardinála.

Obálka zborníka

Relektúru diela pod kerygmaticko-teologickým zorným uhlom a prínos kardinála Korca k reformulovaniu dogmatického traktátu *De Eucharistia* prináša Ľubomír Hlad. Pričom potvrdzuje, že v Korcovej teológii Eucharistie pulzuje Eucharistiou zapálené srdce, ktoré túži svoju najvnútornejšiu skúsenosť s tajomstvom Eucharistie teologicko-kazateľsky komunikovať.

Znalec právnych dejín Ondrej Podolec rozoberá proces s biskupom Jánom Korcom a ďalšími slovenskými jezuitmi z roku 1960. Obdobie, keď komunistický štát chcel ukázať svoju moc a definitívne uzavrieť otázku reholí pôsobiacich v ilegite. Na výsluch a do väzby sa dostal biskup Korec 11. marca 1960. Hlavné pojednávanie sa dialo tajne od 17. mája 1960, výška trestu 12 rokov. Prepustený 24. februára 1968.

Prof. Marian Šuráb vo svojom príspevku priblížil už novú etapu Korcovho biskupského účinkovania z pohľad nitrianskeho biskupa a kardinála. Jeho homílie majú prívlastok patriotistické. V nich je vyjadrená láska k vlasti, národu, štátu.

Patrik Dubovský z Ústavu pamäti národa ponúkol kritický pohľad biskupa J. Korca na Združenie katolíckych duchovných *Pacem in terris*. Predstavitel'ov PIT systematicky kritizoval za ich spoluprácu s ateistickým režimom a za devastáciu kresťanských hodnôt tzv. mierových kňazov.

Riaditeľ Spolku sv. Vojtecha Ivan Šulík priniesol príspevok na tému *Zodpovedne prežívaná sloboda – cesta k opravdivému spoločenstvu lásky*. Poukázal na dve strany jednej a tej istej mince lásky v živote a tvorbe Jána Chryzostoma Korca.

Publikáciu uzatvára, teda okrem životopisu, príspevok biskupa Mariana Chovanca, ktorý pojednáva o veciach posledných, o eschatológii v dielach Jána Chryzostoma Korca.

Kardinál Ján Chryzostom Korec zomrel 24. októbra 2015. Jeho význam ocenil na jeho pohrebe v Katedrálnej bazilike svätého Emeráma v Nitre aj krakovský arcibiskup kardinál Stanisław Dziwisz, podľa ktorého bol Korec dušou slovenského národa. „Pre mňa to bol národný hrdina a vždy to zostane tak. Ktokoľvek bude chcieť hovoriť o dejinách Slovenska, nemôže zabudnúť na kardinála Korca a nehovoriť o kardinálovi Korcovi. Pre mňa bol otcom slovenského národa. Povzbudzoval národ k slobode a chvála Bohu dočkal sa času slobody a života v normálnych podmienkach.“

V týchto intenciách možno vnímať vydanú publikáciu, ktorá svojou troškou chcela prispieť k malej spomienke na tohto veľikána slovenského národa.

Adresa recenzenta:

prof. ThDr. Cyril Hišem, PhD.

Teologická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku

Hlavná 89, 041 21 Košice

email: cyril.hisem@ku.sk

RECENZENTI PRÍSPEVKOV / *REVIEWERS*

RECENZENTI PRÍSPEVKOV | REVIEWERS

prof. ThDr. Cyril HIŠEM, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: cyril.hisem@ku.sk

ThDr. Daniel BOLEŠ, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: danielb.posta@gmail.com

doc. ThDr. Peter BORZA, PhD.

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Filozofická fakulta

Moyzesova 9, 040 59 Košice

e-mail: peter.borza@upjs.sk

doc. PhDr. Jaroslav CORANIČ, PhD.

Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity

Katedra historických vied

Ul. biskupa Gojdiča 2, 080 01 Prešov

e-mail: jaroslav.coranic@unipo.sk

prof. ThDr. PaedDr. PhDr. Jozef JURKO, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta

Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: jurko@ktfke.sk

doc. Viktor Vasilovič KICHERA, PhD.

Uzhhorod National University

Faculty of History

Universytets'ka St, 14, Uzhhorod,

Zakarpats'ka oblast, Ukrajina, 88000

email: vkichera@ukr.net

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: stefan.kuruc@gmail.com

prof. PhDr. ThDr. Štefan LENČIŠ, PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach
Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: stefan.lencis@ku.sk

ks. dr hab. Jarosław R. MARCZEWSKI
Katedra Historii Kościoła
Wydział Teologii
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin
e-mail: jaroslaw.marczewski@kul.pl

prof. ThDr. Gabriel RAGAN, PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: gabriel.ragan@ku.sk

prof. PaedDr. ThDr. Ambróz Martin ŠTRBÁK O.Praem., PhD.
Rehoľný dom premonštrátov
Hlavná 67, 040 01 Košice
e-mail: martin.strbak@gmail.com

Mgr. Ladislav VARGA, STL
Pontifical University of St. Thomas Aquinas
Largo Angelicum 1
00184 Rome RM, Italy
email: ladislavjvarga@gmail.com

prof. PaedDr. ThLic. Martin WEIS, ThD.
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Kněžská 8, 370 01 České Budějovice
e-mail: weis@tf.jcu.cz

Notitiæ historiæ ecclesiasticæ

vedecký recenzovaný časopis | *Scientific peer-reviewed journal*

ročník | *Volume 14*, číslo | *Issue 1*, rok | *Year 2025*

Adresa vydavateľa | *Addres of Editorial Publisher:*

© 2025 VERBUM – vydavateľstvo KU

Hrabovská cesta 1A, 034 01 Ružomberok

web: www.ku.sk

Adresa redakcie | *Addres of Editorial Office:*

© Inštitút cirkevných dejín, Teologická fakulta

Katolícka univerzita v Ružomberku

Hlavná 89, 041 21 Košice

web: www.icd.ktfke.sk

email: icd@ktfke.sk

Tlač | *Print:*

Pokyny pre autorov | *Instructions for Authors*

www.icd.ktfke.sk

Na prednej obálke:

Portrét Susany Balassa, zakladateľky šľachtického konviktu v Košiciach.

Na zadnej obálke:

Detail portréту – fundačná listina konviktu a detail tváre Susany Balassa.

Foto:

Ing. arch. Róbert Királ, Krajský pamiatkový úrad Košice.

ISSN 1338-9572 (Print), ISSN 2730-0153 (Online)

Evidenčné číslo: EV 4697/12

IČO vydavateľa: 37 801 279

Dátum vydania periodickej tlače: jún 2025